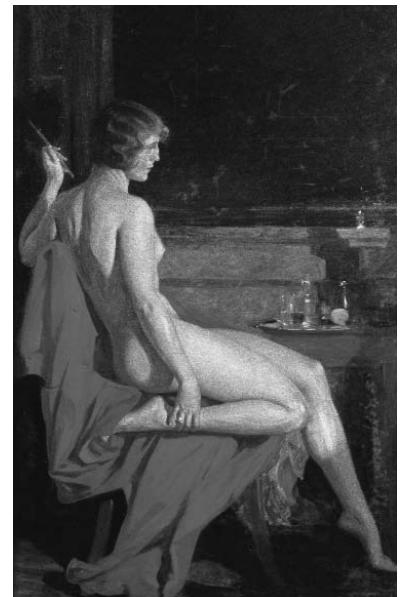

► број /103-105/ јануар/марш 2010

Насловна страна и ликовни прилози у броју:
Паја Јовановић, *Академија на црвеном ортшачу*, 1919-1920

Књижевни магазин
Месечник Српског књижевног друштва

Оснивач и издавач: Српско књижевно друштво
Редакција: Француска 7, уторком од 13-15
телеф/факс: (011)262-88-92; (011)328-85-35; e-mail: kmagazin@beotel.rs

За издавача: Љиљана Шоп

Главни и одговорни уредник: Слободан Зубановић
Уредништво: Гојко Божовић, Никола Вујчић, Дејан Михаиловић

Графичко обликовање: Миријана Живковић

Штампа: Чигоја штампа, Београд, Студентски трг 13

Жиро рачун: 255-0012950102000-15

ИЗЛАЖЕЊЕ „КЊИЖЕВНОГ МАГАЗИНА“
ПОМАЖЕ МИНИСТАРСТВО КУЛТУРЕ СРБИЈЕ

Садржај

ЕСЕЈ

Јосиф Бродски /2/
Богдан А. Поповић /6/

ТРАГОВИ

Сава Бабић /12/

ПРОЗА

Михајло Пантић /14/
Драги Бугарчић /16/
Ласло Дарваши /42/

ПОЕЗИЈА

Живорад Недељковић /18/
Ненад Милошевић /32/
Уве Колбе /44/

СЕЂАЊЕ

Милорад Павић /20/
Сава Дамјанов /21/
Милисав Савић /22/
Александар Јерков /24/
Вујица Решин Туцић /27/
Горан Бабић /28/
Љиљана Јокић Каспар /30/
Момо Кајор /34/
Марко Видојковић /34/

SEMPER IDEM

Љиљана Шоп /39/

ЗАПИС

Мирослав Каракулац /46/
Предраг Чудић /60/

ОКО ИЗДАВАШТВА

Анка Јакшић /49/
Владо Ђукановић /52/
Зоран Пауновић /54/
Милица Грозданић /56/

СТАВ

Марко Крстић /58/

НАСЛОВНА СТРАНА

Мирослав Тимотијевић /61/

ИЗ СКД

Девета изборна Скупштина СКД /62/

ТОЧАК

Слободан Зубановић /64/

Јосиф Бродски

ИСАИЈА БЕРЛИН У ОСАМДЕСЕТОЈ

По правилу, што је човек сложенији, једноставнија је његова појава. Човека способног ка ретроспекцији често називају историчаром. Исто тако, онога за кога је реалност изгубла смисао називају филозофом. Критичар друштва или моралиста су стандардне етикете за људе нездадовољне друштвеним системом своје земље. Такав је обичај, јер свет жели да продужи одрастање и да остане што дуже млад. Мало ко је више пострадао од тог страха пред одрастањем од сер Исаије Берлина, сада осамдесетогодишњака, кога су, не једанпут, називали сваким од тих имена, понекад свим истовремено. Ово што следи није покушај да се исправи терминолошки хаос, него је то само данак безазленог човека узвишеном уму, од кога је целог живота учио тананост мисли, али је, изгледа, није научио.

Трагања за свеопштом социјалном правдом, којима се европска мисао бави последња четири века, у наше време су сувише често доводила до потпуно супротних резултата. Имајући у виду колико је живота истрошено у тим трагањима, тражени Свети Грал показао се као ћорсокак са крајним непоштовањем индивидуе. Одвратан сам по себи, тај резултат треба посматрати и као крик из будућности, ако се сетимо брзине раста становништва у целом свету. На крају крајева, друштвено плинирање се показало несавладиво чак и за релативно мале друштвене заједнице.

Управо то и плаши. Сваки метак, такрећи, излеће из будућности. Масовно друштво је лаки плен било каквих шема, али пре свега социјалистичких, које понекад уступају место само компјутерским. Тако да изучавање генеолошке писмености европске филозофске мисли у последња четири века исто је што и посматрати хоризонт; истина, у оба случаја не посматраш коњицу него извиђача.

Таквих истраживача нема тако много, поготово оних што заслужују пажњу. Проналажење политичких и етичких доктрина из којих су поникле наше друштвене науке – дело је времена када су ствари изгледале лако обрадиве. Такође и критике тих доктрина, с том разликом што се та критика, пошто одјекује из пошлости, претворила у пророчанску. Њој је недостајала само одговоруја јачина гласа, јер истраживача од коњаника разликује пре свега уздржаност.

Они су увек били уздржани и немногобројни, били су опоненти политичкој самоуверености, критичари социјалних пројеката који не верују у универзалне истине, изгнаници из Праведног Града. Другачије и није мо-

Исаја Берлин

гло бити, јер су им повишени тонови у јавним наступима били органски туђи. Неретко им је била туђа и свака систематизација, јер би их било који систем учинио умно супериорним у односу на оне о којима су мислили.

Њихове судбине и каријере биле су разноврсне, али не спротним манифестијама. Једни су излагали своја становишта у часописима, други у виду трактата или, још боље, у романима. Трећи су примењивали своје принципе у служби или у научним истраживањима. Они би први одбацили звање филозофа; најважније, нису желели да се надвикују било с ким.

У тој позицији мало је заједничког са смирењем или скромношћу. Њу заправо, и вероватно, треба разумети као ехо многобожја, јер су ти људи чврсто веровали у многообразност људских ситуација и суштина њиховог програма био је плурализам. Као одговор на то уследили су напади или ћутање реформатора било којег правца – демократског и ауторитативног – чија је и данас

најраспрострањенија теза да је плурализам бременит моралним релативизмом...

У плурализму, у сваком случају, постоји претња од моралног релативизма или обуздавања воље, али управо подразумевано одбацивање метафизичких својстава, обрачун који плурализам чини над уверењем, доводи да жудња за бесконачним руководи човеком ништа мање него нужност.

Рецепт плурализма дели ту опасност са свим обличима друштвене организације, укључујући и теократију. Човек поседује довольно метафизичког инстинкта (или потенцијала) да се не убаци у оквире било које конфесије, да не говоримо о идеологији. Управо он, у крајњем случају, одговара за настанак уметности, музике и посебно поезије. То је у многоме инстинкт самоодрицања и порицања света, и под тим деловањем цвета највећије израђен социјални вез. Хоће ли друштво нешто добити од таквог умирујућег деловања, друго је питање. Вероватно да хоће.

Полазећи од те вероватноће, чини се опасним изједначавање метафизичког потенцијала и његовог одсуства. Опасно је све оно што понижава човекову духовну вредност. Антихијерархијски патос плурализма може да ослаби апалуз друштва човековом максимуму, који је увек – соло наступ. Горе од тога, тај соло наступ друштво може напротив сматрати поводом за аплаудирање, које слушаоце ни на шта не обавезује.

Али то ништа не би значило кад би се говорило само о карактеру пљескања. Но, речено о плурализму у границама једног друштва чува снагу за развој култура и чак цивилизација. Јер се и културе и њихове вредности такође сударају и разликују у приличној мери да би образовале својеврсно друштво, посебно рачунајући на њихову библијску близину (удаљени смо једно од другог дословно на раздаљини камена), и узимајући у обзир постојећи етнички састав планете. Са данашњег становишта, када говоримо о свету мислимо на једно друштво.

Потребу за заједничким називником, за универзалним избором вредности диктира брига за нашу сигурност. Авај, налажење тог заједничког називника повезано је са таквим грандиозним културним препородом, да га је тешко и замислити. Ми, на пример, већ слушамо о изједначавању толеранције (највише ноте хришћанског соло) и нетолеранције.

Но, са том етиком и јесте несреща што она вечно одговара на питање: „Како живети?“, а не „У име чега?“ или чак „За шта?“ Јасно је да се она труди да замени та питања и одговори на свој начин, и да је морална филозофија склона да дејствује на рачун метафизике. Можда тако и треба, имајући у виду перспективе светске демографије; можда је дошло време да кажемо „збогом“ времену Просвећености, да научимо улични дијалект и коракнемо у будућност.

И када смо готово спремни за то, одједном се појављује осамдесетогодишњи Исаја Берлин, носећи под мишком седам не тако дебелих књига: *Век Просвећености, Четири ојледа о слободи, Вико и Хердер, Прошив сирује, Леж и лисица, Руски мислиоци и Лични ушисци*. Не вари на извиђача, али његов ум је боравио у будућности. А књиге које носи под пазухом чине мапу где се Исток премешта на Запад, а Север клизи на Југ.

Ми смо се, додуше, први пут срели седамнаест година раније када је њему било шездесет три, а мени тридесет две. Земљу у којој су ми прошлије те тридесет две године тек што сам био напустио, и текао је мој трећи дан у Лондону у којем никога нисам познавао.

Одсео сам у крају Сент-Цонс–Вуд, у кући Стивена Спендера, чија је жена три дана пре тога ишла на аеродром да дочека Вистана Хју Одна, који је долетео из Беча ради учешћа на годишњем Међународном фестивалу поезије у Квин Елизабет Холу. Ја сам долетео истим летом и са истим циљем. Пошто је требало у Лондону негде да одседнем, Спендерови су ме позвали код њих у кућу.

Трећег дана у њиховој кући, у граду у којем никога нисам познавао, зазвонио је телефон и Наташа Спендер је повикала: „Јосифе, траже вас!“ Наравно да сам се зачудио. Чујење није нестало ни кад се у слушалици разлегао мој материјални језик, који је зазвучао изузетно јасно и брзином коју у животу нисам срео. Брзина звука као да је желела да се изједначи са брзином светlostи. Био је то Исаја Берлин, позвао ме је да са њим попијем чај у клубу „Атенеум.“

Позив сам прихватио, мада од свих мојих магловитих представа о енглеском начину живота, она о клубовима била је најнејаснија. Још док се госпођа Спендер, која ме је одбацила до Пел–Мел–а, није ни зауставила пред импозантним здањем из времена Краљевине са позлаћеном богињим Атином и карнизовим у стилу веџвудских сервиса, упитао сам је, плашећи се за свој енглески, хоће ли и она са мном. Одговорила је да не би имала ништа против, али да је женама улаз забрањен. Поново сам се зачудио, отворио врата и нашао се пред портиром.

„Могу ли да видим сера Исајју Берлина?“ – рекао сам и приписао уздржано неповерење према мом изгледу, пре мом акценту него руској одећи. После два минута, пењући се по величанственим степеницима и посматрајући огромне портрете Гладстонових, Спенсерових, Актонових, Дарвинових и других, који су на зидовима клуба заменили шаре на тапетама, уверио сам се да проблем није био ни у акценту ни у мојој дуксерци, већ у узрасту. Са своје тридесет две године нисам прилично овом амбијенту као ни жена.

Ускоро сам стајао у огромној клубској библиотеци од коже и махагонија. Кроз високе прозоре падали су зраци залазаћег сунца, као да искушавају одлучност паркета да одражава светлост. У разним угловима два или три прилично остарела члана клуба, дубоко заваљена у својим фотељама, сањарила су читајући новине. Са другог краја собе махнуо ми је човек у комотном троделном оделу. Против сунца његова силуета личила је на Чаплинову, или пре на силуету пингвина.

Пришао сам, руковали смо се. Осим руског језика, заједничко нам је било једино познанство са најбољим песником тога језика, Аном Ахматовом, која је серу Исајију посветила изванредан циклус „Дивља ружа цвета“. Повод за тај циклус био је њен сусрет са Исајијом Берлином 1946. године, у то време секретаром Британског амбасаде у Москви. Последица тог сусрета нису били само стихови, него и Стаљинов гнев, који је мрачном сенком прекрио живот Ане Ахматове за следећих петнаест година. ►

▶ Попшто се у једној песми циклуса – који обухвата време од десет година – песник у маски Дионе обраћа госту као Енеју, уопште ме није зачудила прва реплика човека у наочарима: „Шта је од мене начинило! Енеј, Енеј! Какав сам ја Енеј!“ Он заиста није лично на Енеја и збуњеност и понос у његовом гласу зазвучали су искрено.

С друге стране, неколико година касније у записима о сусретима са Ахматовом и Пастернаком 1946. године, када су „пресушиле светске моћи, а били свежи само гробови у ноћи“, сер Исајаја сâм пореди своје руске до маћине са жртвама бродолома на пустом острву, како се распитују о цивилизацији од које су одсечени већ десетинама година. Прво, смишоја тог поређења се некако преклапа са околностима појављивања Енеја код картагинске царице; друго, ако не сами учесници, то је ситуација сусрета била довољно епска да би се касније одрицала улога хероја.

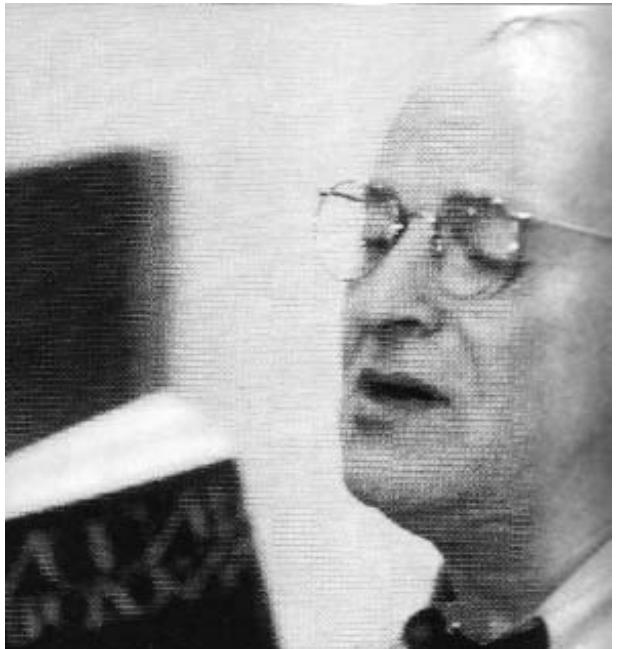
Али, прошле су године. Сада сам први пут посматрао то лице. У меком повезу Јежа и лисице, који ми је некада дала Ахматова да однесем Надежди Мандельштам, није било ауторовог портрета; а Чештири ојледа о слободи су ми допали у руке од једног књижара без омота, што је била предострожност због саме теме књиге. Његово лице са великим кестењастим очима било је изузетно, мешавина, како ми се учинило, тетреба и шпанијела, спремног на бег или гоњење.

Старост лица давала је осећај смирења, јер је коначност његових црта искључивала било какву притворност. Овде, у страном свету, камо сам изненада доспео, његово лице било је прво које ми се учинило познатим. Путник се увек хвата за познате ствари, било да је то телефон или статуа. У крајевима из којих сам ја стигао, та кво лице би припадало професору, доктору, музичару, часовничару, научнику – једном речју, онеме од кога нејасно очекујемо помоћ. Ово је било лице потенцијалне жртве, и одмах сам осетио спокојство.

Онда смо наставили да говоримо руски, на страшно узнемирење персонала у униформи. Разговор се, природно, повео о Ахматовој, и ја упитах сера Исајуја како ме је пронашао у Лондону. Одговор ме је подсетио на насловну страну раскупованог издања Чештири ојледа о слободи и натерао да се збуним. Морао сам да запамтим да је књига, која ми је три године служила као противотров свим видовима демагогије у коју се напротив за гушила моја домовина, била посвећена човеку под чијим сам кровом тренутно живео.

Испоставило се да се Стивен Спендер дружио са сејром Исајом Берлином још на Оксфорду. Нешто касније се разјаснило да се од тада са њим дружио и В. Х. Одн, чије је Писмо лорду Бајрону заједно са Чештири ојледа о слободи једно време било мој свакодневни цепни водич. У том тренутку сам схватио да огроман удео за моје душевно здравље дугујем људима истог нараштаја, оксфордској генерацији негде из 1930. године, и да ја за право представљам нехотичан плод њиховог друштва; да су улазили једно другом у књиге као у просторије Корпус–Кристи или Јуниверситети Колеџа, и да су се те собе, као крајњи резултат, скupиле до размере књижице у мојим рукама.

А поврх свега, сада сам ја био њихов гост. Разуме се да сам о сваком од њих желeo да сазнам све, и то одмах.

Јосиф Бродски

Две најзанимљије ствари на овом свету, како је једном приметио Е. М. Чоран, јесу интриге и метафизика. Ако идемо даље, може се рећи да је и њихова структура слична: лако се замењују једно другим. Њима је и био посвећен остатак вечери, захваљујући начину живота оних о којима сам се распитивао, и захваљујући поузданом памћењу мого домаћина.

Које ме је, разуме се, поново навело на мисли о Ахматовој која је такође поседовала изузетну способност да ништа не заборавља: датуме, топографске појединости, имена и личне податке о људима, њихове породичне ситуације, братанце и братанице, синовце и синовицце, друге и треће бракове, порекло њихових жена и мужева, партијску припадност, када и ко им је штампао књиге, и, у случају тужног краја, ко је томе највише до принео. Могла је, исто тако, на први захтев да исплете широк научнисти опипљив садржај приче, чак је тембр њеног ниског монотоног гласа био сличан овоме који је звучао у библиотеци „Атенеума“.

Не, човек преко пута мене никако није био Енеј, јер Енеј, по мом мишљењу, ништа није разумeo. А ни Ахматова није одговарала Диони, да страда од једне једине трагедије, да изгори у пламену. Да је себи то дозволила, ко би онда тумачио његов језик? Са друге стране, постоји нешто Вергиљевско у способности не само да памтиш свој живот, већ да са непрестаном пажњом пратиш туђе судбине, а то није особина само песника.

Но ипак, не бих могao се Исајији прикачiti етикуту филозофа, јер је онај осакаћени примерак Чештири ојледа... пре био последица физиолошког гађења према сурвом веку него филозофски трактат. Из истог разлога не бих за њега рекао ни да је историчар идеја. За мене су његове речи увек звучале као крик из употребе чудовишка, пре као крик *йомоћи*, где *йомоћи* представља нормални одговор ума, намученог и ишибаног садашњим временом, које он никоме не жели у будућности.

И сећам се како сам се, пробијајући се кроз ту књигу

без омота, често заустављао да бих узвикнуо: како је ово руски! При чему сам имао у виду не толико ауторове аргументе већ и способност њиховог излагања: нагомилавање допунских доказа, одступања и питања, прозне каденце које су сардонском лепотом говора подсећале на најбољу руску литературу XIX века.

Знао сам, најзад, (наравно, од Ахматове), да је мој тренутни саговорник у „Атенеуму“ родом из Риге. Она га је још сматрала личним Черчиловим пријатељем, чија су омиљена литература у рату била Берлинова дела, донесена из Вашингтона. И била је сасвим сигурна да јој је управо Берлин испословao почасну титулу у Оксфорду и награду Етна Таормина у Италији, 1963. године. (У каснијем контакту са оксфордским професорима, схватио сам да се такве титуле добијају много теже него што је она могла и да замисли.) „Његов кумир Херцен“ – давала би слегнувши раменима, и окретала се према прозору.

Без обзира на све то, оно што сам читao није било „руско“. Није ту било ни брака западног рационализма са источном душевношћу, нити оптерећивања енглеског језика руским флексијама. За мене је то било најпотпуније и најпрецизније исказивање мишљења једне изузетне душе, свесне и граница које јој поставља било који језик, и опасности тих граница. Тамо где сам кликао „руско!“, могло се рећи и „људско!“ То се исто односи и на места где се може уздахнути и помислити: како је ово енглеско!

Приметио сам да је основа неспорно енглеска, свим викторијанска, ако ћемо прецизно. „Управо тако – смешећи се одговорио је мој домаћин – то је острво на острву. Оно што је остало од Енглеске, то је, може бити њена идеја.“ И као да је сумњао да ћу уловити његову мисао, додао је: „Херценова идеја Лондона. Једино недостаје магла.“ И то је био поглед на себе са стране, издалека, са победничког положаја, психолошки лоцираног негде између Енглеске и Америке, на средини Атланског океана. Реченица је звучала као Одна: „Баци поглед на острво, странче...“

Не, није филозоф, није историчар идеја, није књижевни критичар, није социјални утописта већ аутономни ум под притиском спољашњих тешкоћа, чије међусобно дејство продужава перспективу тога живота све дотле док ум у одговор шаље своје сигнале. Сигурно би одговарала реч *penseur*, да не помињемо напретнуте мишљење и погрђена леђа, што није у складу са отменом и исправном фигуrom која се сместила у фотељи од зелене коже у „Атенеуму“, и која истовремено борави и на интелектуалном Западу и Истоку.

Односно, тамо где се обично и налази патролна стража и одакле и треба посматрати. У крајњој линији, у тврђави под опсадом из које сам ја доспео, навикаваш се да се не ограничиш само на један правац. Жалосна иронија је, наравно, то што ниједан редак онога што је написао Берлин, колико је мени познато, није преведен на језик земље којој је тај интелект највише потребан, и која би извукла велику корист из његових књига.

У сваком случају, та земља би од њега много сазнала о својој духовној историји – и самим тим о својим садашњим могућностима – много боље него што јој је то до сада успевало. Ни његова синтакса не би била сметња. А не треба се плашити ни Херценове сенке, јер, ако је Хер-

цен сматрао да је духовна клима у Русији ужасна и да је треба мењати, и Берлин, исто тако, прихвати изазов светских климатских прилика.

И ако није у стању да је изменi, бар помаже да се она некако поднесе. Један облак мање – макар и у једној глави – већ је велико побољшање, исто као кад се са чела скине „опипљива врућица“. Много већи болитак је у мисли да је управо могућност избора карактерно својство човека и да је избор законита потреба наше врсте – и то је бацање рукавице малоумним покушајима да се човечије авантуре убаце у искључиво моралне оквире исправног и неисправног.

У свему овде реченом примећује се предност најкнадне памети, већ избрушене читањем Берлина. Чини ми се, међутим, да и пре седамнаест година, само са Јежом и лисицом и Чештири ојледа о слободи у глави, нисам другачије могао да прихватим тога писца. И још сам схватио за време нашег разговора уз чај у „Атенеуму“ да је специјалност тога човека – туђи живот, јер зашто би иначе шездесетогодишњи енглески лорд разговарао са тридесетдвогодишњим руским песником? Шта бих му то ја могао рећи што он већ на неки начин није знаю?

Ипак мислим да сам седео пред њим тог сунчаног јулског дана не само зато што је предмет његовог занимања био живот ума, живот идеја. Идеје, наравно, обитавају у људима, али се оне могу добити у областима, у води, у дрвећу; на крају крајева – у отпалој јабуци. И ја сам, у најбољем случају, вукао ка јабуци која је отпала са ахматовског дрвета. Мислим да је жељео да ме види не због онога што сам знао, већ због онога што нисам – ситуација у коју он изгледа веома често долази при сусретима са већином људи.

Једнотавније речено, са Исајом Берлином свету се открива још један избор. Он се не састоји толико у слушању његових савета, колико у усвајању његовог начини на мишљења. На крају крајева, његова концепција плурализма није пројекат, пре је одраз свезнања његовог властитог необичног ума који заиста изгледа и старији и дарежљивији од онога што открије. Другим речима, то свезнање је одважно, мушко, и зато је потребно да га по дражавамо, а не само да му аплаудирамо или да му за видимо.

Касније, исто то вече, док смо седели за вечером у приземљу код Стивена Спендера, Вистан упита: „И, како је прошло са Исајом?“ А Стивен је одмах на то: „А је л' он стварно добро говори руски?“ Кренуо сам на свом накарадном енглеском дугачку причу о племенистости старопетроградског изговора, о његовој сличности са оксфордским самога Спендера, затим да у Исајином речнику нема неприродних скраћеница из совјетског периода, па да је његов говор савршено индивидуалан, али ме ту Наташа Спендер прекиде: „Да, а говори ли он руски исто тако брзо као и енглески?“ Погледао сам у лица то троје људи који су знали Исају Берлина дуже него што сам ја успео да проживим, и посумњао вреди ли да наставим са својом причом. Одлучио сам да не вреди, и одговорио: „Још брже.“

(Есеј написан 1989. године специјално за зборник посвећен Исајију Берлину поводом обележавања његовог осамдесетог рођендана.)

Избор и превод Неба Николић Бодић

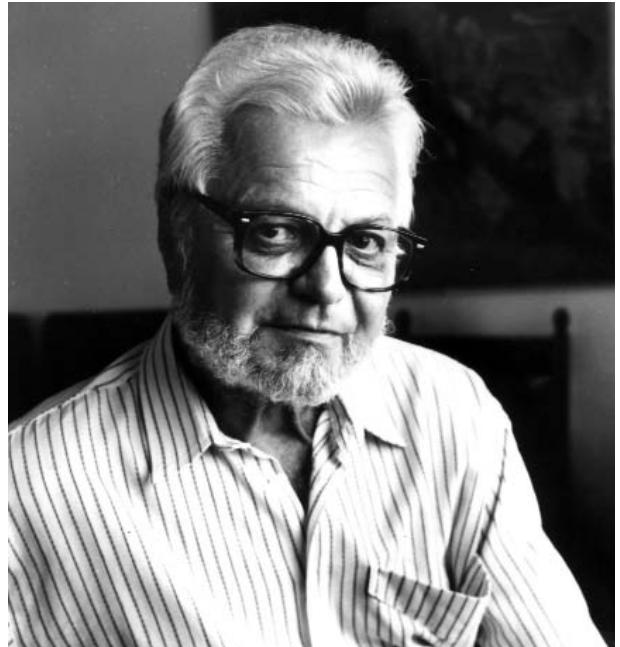
Бојдан А. Пойовић

СИМОВИЋЕВА ПЕСНИЧКА ТРИЛОГИЈА

Љубомир Симовић је, готово од самих песничких почетака, реализовао своје темељно поетичко начело подстакнуто уверењем да се до универзалних истини долази у националном искуству. Сагледана интегрално, његова поезија је заправо драма колектива која се одвија у оделитим фрагментима, али и у већим формама које их обједињују – на митском, историјском, религијском, филозофском, етнопсихолошком и ком све плану. А говор актера ове драме – многобројних и различитих репрезентаната племена – у ствари је особено сведочење о судбини колективног. У Симовићевом видокругу је овдашњи тамни вилајет, амбијент поречених вредности, поремећених мерила, урушених стандарда узрокованих нашим менталитетом, али и неумољивим историјским вртлозима. То је, очевидно, вајкадашњи колико и данашњи наш микрокосмос који се, песниковим умећем пренапрегнут, значењски доима као макрокосмос.

О песничком поступку којим Симовић остварује овакав један наум посебно и обухватно треба говорити. У овој нам се прилици неколика његова обележја чине важна... Мада то на први поглед не мора изгледати тако, незанемарљив број песникова збирки јединствено је замишљен и остварен поетски организам. Сам Симовић је, на свој начин, неколико пута саопштио основно структурно начело своје поезије, а Павле Зорић га је формулисао као, јединствено у савременој српској поезији, претапање лирског у драмско, па и у епско. Отелотворење природног јединства жанрова, његове се песме веома добро могу читати и разумети појединачно, али и сложене у циклусе, именоване и неименоване песме. Ако то имамо у виду, Симовићево опредељење за обједињавање песама по тематској сродности (у избору из своје поезије *Госиј из облака*, 2008, који је сам приредио) може да буде у целости прихватљиво. Модификована у односу на обележја у традиционалној, у епској форми поготову, тема је у већим поетским целинама итекако могућна.

Ако је о њима реч, Симовић је недавно (текст у НИН-у 17. IX 2009. и интервју дат „Политици“ 31.XII 2009, односно 1. и 2. I 2010) понудио изазов да начин уобличавања веће поетске целине покушамо сагледати у његовим најновијим збиркама *Љуска ојајећа* (1998), *Тачка* (2004) и *Планета Дунав* (2009) зато што оне, по његовим речима, чине „нову песничку трилогију“ која се „везује за Београд и његове реке“.

Љубомир Симовић

*

Значењски привидно оделити, циклуси збирке *Љуска ојајећа* наговештавају тематски заокружену целину и у њој један малтене хронолошки редослед „догађања“ који сједињује историјско са актуелним временом. Садејствују, штавише, ови циклуси и у остваривању својеврсне драматургије. Множином својим симболичким значења, *јаје* озрачује целу ову збирку: појављују се речена значења посредована песмом као целином, или у фрагментима који сугеришу екстремне ситуације какве су, рецимо, „бездедност“ у *јајету* и „љуска од *јајета*“. Њена средишња метафора је, међутим, *вода* која се најчешће испољава својим рушилачким обележјима, као „*поплава*“, или „*потоп*“.

Збирка о којој је реч склопљена је из десет циклуса песама сврстаних у два блока. А поетско догађање, које садржи и драмска својства, одвија се у неколико кругова. (Праволинијски развој „приче“ очигледно не одликује композицију ове, а ни наредних песникова збирки.) У спољашњем кругу, у циклусима који збирку уобручују („*Бубе у глави*“ и „*Снег*“) највидљивије је шта се збило са лирским јунаком кога можемо видети

и као репрезентанта племена. Он, наиме, с почетка вали да га неко пробуди из кошмарних снова. Из снова у којима различити инсекти и гамад опседају његову главу, проваљују у њу, „распамећују“. Муче га, али га и подстичу: бесумње, „*бубе у глави*“ могу бити и покретачи какве год акције. Да буђење неће исходовати божзна какве резултате говоре стихови: „Ал муња, коју оставих у сну, /ко жаока ме дочека на јави“ („*Муња осица*“). Да дефинитивно нису изгледни сведочи завршни циклус. Уместо инсеката и гамади, посредовани амбијент сада „нападају“ и „развалају“ војници, рат и терор су на видику; угрожени су „слобода“, „правда“, „устав“, „закон“, „право“. Израз данашње наше испражњености, залудности, летаргичности, рефрен сада гласи: „А мени се спава“ („*Аутопортрет са главом на столу*“). Симовићев лирски јунак очигледно је бездан, као да тежи повратку у стање првобитне заштићености. Бивању у сну као у *јајету* из којег ће се, ваљда, родити нешто ново и боље.

У унутрашњим круговима – у циклусима песама као што су „*Молитва из потопа*“, „*Праг Београда*“, „*Учење у мраку*“, „*Пејзажи са кланицама и планинама и са мрвама хлеба на крају*“, „*Часови рачуна*“ – драма колективна се очituје у множини планова. У сваком случају, ови циклуси наговештавају распон од древних времена до наших дана хиперинфлације. Пре потопа, пре казне рекли бисмо, облак се надвија над Београдом, замрачује га и не зауставља се „све док не осети да му се цео Београд, /прогутан и сварен, у stomaku гаси!“. Невоља потом, захвата, и у њима траје, Горњи и Доњи град, духовне и културне сфере колико и профану свакодневицу. Песник, дабоме, дочараوا „објективне“, опште историјске и друштвене околности којима није било могуће супротставити се. Али и узорке рушевности садржане у националном бићу, у једва променљивом стању духа, у менталитету. Наслов песме „*Општинска кланица*“ и предузеће „*Месар*“ које се у њој спомиње сугеришу слику света који нам је задан, а рачунске радње са нулом („*Нулта песма*“) његове узроке и последице. Песник тај свет представља као херметично затворени простор са чудовишном динамиком у његовој унутрашњости. Случитимо његову сличност са главом, сада неприродно увешаном, на коју су с почетка бубе настрадале, унеколико и са *јајетом* јер је „*првобитни хаос*“ међу његовим симболичким значењима. То је, свакако, овдашњи и данашњи наш простор – „*преведосмо у овом цео век*“, вели песник, „а нема наде да сазнамо где смо“ – мада није да-

леко уверење да ни онај који није наш не мора бити много другачији.

Поступно али све поузданје, нова Симовићева збирка интегрише се у читаочевој свести као песничка визија добро нам знаног *шамној вилајета* (посредно, али крајње сугестивно о његовој природи говори и песма таквог наслова). Остварена је ова визија језиком који се чини на ивици једноставног, колоквијалног, кадгод и хотимично браналног. Језиком коме је, при том, немогућно оспорити сугестивност, фигулативну енергију високог напона и набоја, сажимање смислова, укрштање народских и „учених“ знања, обликовање великих имагинативних целина.

Минималистичка *Тачка* у наслову Симовићеве збирке заправо је средиште значењски све обухватнијих концентричних кругова. У завршној песми првог циклуса збирке говорни субјект се пита да ли Сизиф (онај митски, али овде унеколико другачије замишљен) покушава „тачку“ да изгрупа „на врх брега и бога“ и да ли га она, постајући све тежа, с врха брега сурвава у подножје и „под ћонове божје?“. А у песми која, сама собом чинећи шести циклус, финализује збирку вели да је све невоље које од искона прате људски род успео да преживи „загледан у тачку“, у ону све даљу и све сјајнију која „обухвата и садржи све!“.

Између ових двеју, граничних и опречних, варијаната тачке – могло би се разумети: између колосалног неуспеха привидно све већих наших моћи и све удаљенијег упоришта које једино још извор метафизичке светлости може да понуди – одвија се вајкадашња човекова судбинска драма. Имамо ли у виду број песама у којима се појављују и функција које им је песник наменио, *Дунав* и *рибе* су, по снази и обухватности симболичког дејства, у овој збирци готово равноправни са *тачком*. Доима се, штавише, да је цео њен „простор догађања“ у окриљу текуће воде која носи сile креације и деструкције, симболизује човеково постојање, „протицање“ и обнављање. Бесумње, Симовић је намеран да нас суочи са ванвременим и ововременим обележјима судбинске драме која ће се, из циклуса у циклус, све виљивије укрштати.

Налик фантазмима који опседају свест и замрачују видик, песме првог циклуса се слажу у имагинативну реалност гротеских бића и злокобних утвара. Шта више она измиче поимању („зна ли ико да каже шта је ово?... „Одакле је ово преда ме бануло?“), утолико више делује на неминовст. Посредују ове песме, у

ствари, доживљај неповратно поремећеног устројства нашег света. Мада не престаје да говори из нашег времена, овај доживљај песник у првом циклусу сугерише користећи се митском инсценацијом и симболиком, а у другом хришћанском (са рибама и рибарањем у симболичкој колико и мотивско-тематској равни). Сагласно тој промени, свелики поремећај заданог склада представљен је на другачији начин: божанска и људска истина су – каже се у једној песми – раздвојене па је, не налазећи „човека за сведока“, и бог „горе ишчиље“. У песмама другог циклуса, стoga, уочавамо пројекције библијских тема и идеја у савремене околности, али и скептичан песников однос спрам њихових порука и поука.

Већину песама у средишту збирке (трећи циклус) са лакоћом читамо као образно широм контексту, мада не би требало превидети могућност да је, имплицитно, њихов предмет сама поезија. Схваћена у ужем смислу, као искушавање моћи речи, и у ширем, као духовно ослобођена делатност коју партерна реалност на много начина угрожава. А то, опет, доноси унеколико нову варијанту разумевања идејног концепта збирке развијеног између наведених (и условних) значења *шаке*. Могу, дакле, ове песме да делују центрифугално, али је делотворно и њихово кореспондирање са песмама петог циклуса у којима је читљива упитаност о смислу покушаја да се проникне наум више организације.

У сваком случају, неоспорно је да нас песме у другој половини збирке (понајвише оне у четвртом циклусу) приводе неупитно нашој реалности завршнице прошлог века. И ту смо (који пут већ!) у прилици да констатујемо беспримерне Симовићеве стваралачке моћи у практиковању онога што се некад звало ангажована поезија. У његовом видном пољу су познати ликови и догађаји; друштвене, политичке и културне прилике на које они пресудно утичу; последице које за њима остају у материјалној, моралној, духовној сferи. Ни за тренама се не поставља питање шта и кога „циљају“ ове песме иронијских, критичких, сатиричких својстава, али нам, подједнако, на ум не пада помисао да се њихов креативни учинак оваквим дејством исцрпује. Симовићеве су песме непрериви морални чин и поетска креација највишег реда.

На крају првог од осам циклуса сложених у збирку *Планета Дунав*, песма „Дочек рибарских чамаца који уз обалу Дунава пристају с великим рибом“ одмах везују пажњу. Између осталог и зато што је уловљена рибља

Мачевање, после 1920.

шинских спознаја нашег бивствовања.

Као да, претходећи јој на индивидуалном плану, песма „Исповест о змији“ говори из истог тематског круга (о свеколикој дезинтеграцији данашњег човека и његовог света) као и песма „Обала Дунава код Винче“. Страх од змије с којом се говорни субјект редовно среће све више у њему расте па убилачки нагон превладава свест. Убиству следе преиспитивање чина и проблем савести и, у финалу песме, исход догађаја у коме песник сугерише застрашујућу меру наше дехуманизације: „И све чешће ми се дешава да претрнем,/осетивши како себе гледам/ њеним змијским очима, и како/ пред оним што видим осећам змијски страх!“

Границу по сложености замисли, из тог низа издвајамо још, малтене дитирампску, песму „Ведар дан“. Прослављање виталитета овде врхуни пчела која се радије „зато што осећа/ да није само пчела, него и тачка“. И то „тачка“ која, у исти мах, обједињује цео један циклус обновљања живота, културе, духовности. На стваралачком оживотворењу песникове идеје удвојеним снагама „раде“ два моћна симбола. По нашем разумевању, захтеве обухватности и пуноће слике коју сугерише *шака* понајбоље задовољавају речитост, поезија, имагинација – симболизам јачеле који потиче из античних легенди. А у *шаки*, то знамо по истоименој збирци, у простору између њених опречних симболичких значења сабијена је исконска драма човекових успона и падова. И више од тога, сагласно ставовима Милутина Миланковића, песник у новије време уме да каже како тачка може бити схваћена као планета и *vice versa*. Између осталог, однос регионалног и глобалног је овде упитању. Појаве карактеристичне за *Дунав*, за све што се за њега везује у овој песничкој трилогији, *планетарно* су релевантне, баш као што планетарне појаве битно одређују „дунавске“ пројектујући се на њих. Ове друге нас у овом тренутку занимају зато што су у њиховом окриљу подстицаји за песме – условно их тематски дефинишемо као општеисторијске, религијске, филозофске, као поетичке – одлучно важне за функционисање циклуса у *Планети Дунав*.

Шта је морал, а шта неморал у односу на закон одржана? – то је начелно питање које се, у трећем циклусу, поставља у песми „Жене Старог завета“. Могли бисмо, судимо ли по наслову песме „Вечера у кафани ‘Ариље‘“ која се, после бурне расправе, завршава „морем крви“ помислити да је „море крви“ исход кафанске „бурне расправе“. Али, није! Уз понеку дневнополитичку

алузију, дебата иде о социјално-економским проблемима карактеристичним за 90-те прошлог века. Заокрет узрокује дилема сме ли или не сме систем вредности да зависи од тога да ли га успоставља гладан или сит? Доказни поступак у прилог првог стајалишта изводи, на примеру Шекспировог Ричарда III, један од учесника: освојио је краљевство „морем крви“, па је, збачен са престола, краљевство нудио за коња, а да је тада преживео, вероватно би гладан и жедан, у некој земљи економски сличној нашој, коња понудио за пар кобасица. У суштини, али и крајње симплификовано, ова поетска расправа може да се сабије у став да су оцене историјских догађаја и њихових последица неприхватљиво подложне променама, зато што су променама подложне и вредности које се мењају у зависности од околности.

Као ни многе песнике (негдашње и данашње, стране и домаће), религијске преокупације не мимоилазе ни Симовића, али се подразумева да о проблемима у односима између човека и Творца он пева сагласно својим темељним поетским начелима. Његови лирски јунаци са Творцем најчешће комуницирају из позиције свог заслуженог колико и незаслуженог трагичног искуства, па није чудно што говоре из своје tame (циклиси „Учење у мраку“ и „Ново учење у мраку“ у збирци *Љуска ој јајета*). Што разлоге те посвемашње tame покушавају – као у песми „Мрак на прагу“ – збирци *Тачка* – да проникну на себи својствен начин: „Је ли све на свету погасио/зато што те је напустио,/или зато да би ти ближе пришао, Бог!“. Разумевање ове песме би могло послужити као основ за приступ петоделној песми „Пред рајским вратима“ у седмом циклусу *Планете Дунав*. Рај је био на почетку, пробране би требало да чека на крају. Свесни да им није намењен, репрезентанти већине – куварица, пильар, поштар, професор логике, стручни носач – међусобно сучељавају своја виђења раја, а обједињује их тирада сумњивих ставова у којој се, уз остало, каже: „Хоћу да проверим,/ да ли у рају заиста цвета оно/ што је написано на рајским вратима!“ Ако, дакле, имамо у виду општедуванско колико и општенонационално искуство, могућно је разумети зашто говор ових лирских јунака делује као обесвећење, а песников поступак као демитологизација.

Парадоксална идеја из које се рађа „Чудо са водом“ (у завршном циклусу) може да нас подстакне да ову јединствену песму у први мах схватимо као чисту, поетски уобличену спекулацију. Ствари, разуме се, не стоје

тако. Говор иде о сужњу који је „жив закопан“ у деветом или двадесетом веку! Сви елементи исказа у првој строфи оснажују наше разумевање да је посреди сужање (човек) уопште коме је сужањство трајно пресуђено. Напон у другој строфи расте на том смеру: каже се да су сужњај заувек сви заборавили, али и да је он заборавио све – лица, предмете, речи, грмљавину и све одредбе реалног простора, ширину, даљину, висину. „А када је, до последњег зрна, /до последњег слова, прогутала све/ нестало је на крају и празнина“. Апсолутна супротност „празнине“ – пуноћа, дакле – разоткрива се кад сужање пожели да водом охлади чело и угаси жеђ. Као да буду замрли асоцијативни механизам, чесмена вода сужњу враћа сећање на све што је – од детаља и појединости који су га на слободи окруживали, до општих знања – видео, искусио, знао. А „свест о ширини, даљини и висини/ отвара му путеве у облаке“. И, на крају песме, сајетак парадоксалне ситуације: „Жив закопан, сужањ у тамници,/ сужањ лишен свега, у шакама/држи кључ од свега: бистру воду!“ Речником модерне критике бисмо, поводом ове песме, могли подсетити на то да парадокс као витални елеменат поезије рефлектује парадоксалну природу света. Али, при том, не бисмо смели превидети ни то да Симовић песмом „Чудо с водом“ нуди свој, имагинативни у пуном значењу речи, доказ да Једно може бити Све, да тачка одиста може да буде планета.

Кад, на крају, говоримо о поетичким песмама у овим трима збиркама, полазимо од уверења да Симовић није склон ексклузивној поетичкој проблематици, његово је певање у живот интегрисано, па су такве песме најчешће имплицитно поетичке. Утолико пре што су дисциплинарне теме које се тичу моћи, положаја и смисла поезије неретко обухваћене песниковим виђењем моћи, положаја, смисла уметности и културе уопште. Карактеристична је, на тај начин, четвороделна песма „Београдски летњи фестивал“ у четвртом циклусу *Планете Дунав*. За мајстора какав је Симовић, непосредан повод песме – изложба скулптура од теракоте на централном београдском тргу – заправо је могућност да разграна животно уверљив и поетски ефектан говор о настајању и својствима пластичке и уметности уопште која „памти“ митологију, историју, филозофију, као и партерну свакодневицу. Као што један актуелан догађај круг започиње, други га завршава, само што је сад са свим другачијим догађајем – политичке демонстрације које се показују као рушилачке тако да изложене умет-

ничка дела претварају у блато или прах. Сасвим је јасно како песник види моћи и шансе уметности (поезије) спрам стихије масовних историјских збивања. С друге стране, пустимо ли машти на вољу, могло би нам се учинити да је песма „Београдски летњи фестивал“ симовићевска реплика ваљда најмаркантије српске поетичке песме – „Међу јавом и мед сном“ Лазе Костића – која драму песничке креације представља као наизменично смењивање стварања и ништења створеног („дан што плете, ноћ опара“).

Ма колико тешко било у њима диференцирати једну тему, поетичке песме у овим трима Симовићевим збиркама очигледно постоје и, поред других и другачијих, оне их чине међусобно близким. Нама је, међутим, стало да овде истакнемо и оне међу таквим песмама које, макар и као имплицитан аутопоетички исказ, оснажују особеност и аутономност збирке у којој су. С обзиром на место које им је додељено, понајбоље то чине песме које збирку уобичају: „Сеоски дућан“ на почетку *Планете Дунав* и „Плаво црвеног“ на њеном крају... Из дућана у коме „има свега за све“, из живописно преобилног асортимана, изашао је – тако вели у купца „прерушени“ песник – са свим што му треба „за живот и смрт“. Очигледно, задовољавање потреба већих од убичајених је у питању. Свестан је, међутим, да сам никад неће бити кадар да понуди „нешто/ универзално као сеоски дућан!“ Пуноћа и напор условљени динамичком енергијом његових разноврсних „артикала“ упућују нас да „сеоски дућан“ схватимо као метафорички израз живота. Живота који се штедро нуди поезији. У свом медију и на свој начин, песник може стваралачки да оживотвори његов део, али универзалност бивствовања поезији није домашајна.

Карактеристично је, мада не мора бити пресудно, што и у песми „Плаво црвеног“ Симовић говори из ја позиције. И на крају збирке настоји да сугерише аутопоетичко становиште које из ње произлази, али је и надилази. Својим унутрашњим смислом ова песма „поручује“ да поезија тежи сагледавању појава изван видљиве реалности, коју на себи својствен начин дочарава, и истина изнад свима заједничког искуства, којим се користи. Песничкој се имагинацији такве појаве и такве истине указују јер јој је у природи да прониче и одговари „плаво црвеног“, или „жуто љубичастог“. Али, с друге стране, кад у стварном животу све постане безнадно, „црно“, коначно – то је поента ове песме и целе ове збирке – послање поезије је да кроз „црно“ наслути

„златно“ и „зелено“, да сопственом виталношћу сугерише претрајавање и обнављање.

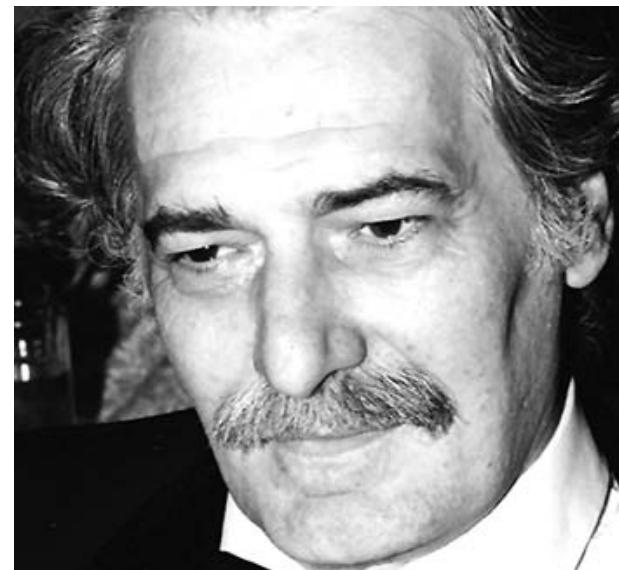
*

Имагинативна реалност обухваћена новим песничким књигама Љубомира Симовића крајње уверљиво обелодањује, оно што је песник имао на уму кад је рекао да се оне везују „за Београд и његове реке“. Да је Дунав магистрала у којој е пресецају просторне и временске димензије ове стваралачке реалности посебно долази до изражaja у трећој збирци. Сам песник говори (у споменутом тексту из НИН-а) да му је отвореност сцене коју му је Дунав понудио омогућила да овом књигом обухвати „све крајности, све распоне, све нивое, сва времена, све од неолита до Белела, све од миша до Ахила, све од неког пијачног пивопије до Зевса и Хомера“. За разумевање књиге на коју се односи то је бесумње важна информација. Али је, у поетичком, па и у теоријском смислу, подједнако важна и она која јој непосредно претходи, да је посреди баш трилогија. У песничкој пракси доста редак начин повезивања књига.

Чињеница да свој концепт песник успева да реализује трима међусобно повезаним књигама може бити објашњена тиме да су капацитети једне били недостатни, да су се ствари „саме од себе“ тако сложиле, или да је песник у плану имао велику форму. Ако је треће објашњење најближе истини, а сва је прилика да јесте, на делу је тежња модерног песника да, на начин и из разлога о којима је у теоријској литератури увелико говорено, обнови „немодерну“ форму. Колико је ова форма немодерна сведоче у многим великим европским књижевностима и данас присутне вишеделне лирско-епске поеме (па и спевови) које остварују неке, макар и трансформисане и модернизоване, претпоставке епске поезије. У сваком случају, нема сумње да је – а то важи и за Симовићеву трилогију – у таквим песничким делима фабуларно јединство епске грађе надокнађено визијом историје и времена, да у њима лирски елементи увелико преовлађују над епским. Песник је очигледно био у праву када је (цитирани текст из НИН-а) подвукao да је оно што је садржано или најовештено у првим двема збиркама, у трећој настављено и закључено. А нас сврховитост овог наума оснажује у уверењу да наслов *Планете Дунав* „покрива“ завршни део ове песничке трилогије и да, штавише, својим значењским набојем може да обједини и прва два.

Сава Бадић

ДВА ПУТА КА СОНЕТУ

Раша Ливада

1. Када стваралац, успешан стваралац који је нашао свој израз и стваралачки пут, одлучи да не настави – мора да за то има добре разлоге, иако их ми рационално никако не можемо сазнати. Раша Ливада је један од таквих ретких песника: можемо анализирати његове песме, издвајати оне најуспелије, непоновљиве, али ни њих до краја не можемо да сазнамо. Изузетна остварења су увек таква, отимају се и не могу да стану у наше узлудне покушаје да им нађемо рационалне оквире.

Раша Ливада (1948–2007) није писао сонете, није се служио том артифицијелном формом која толико привлачи песнике разних времена: како у четрнаест стихова сместити целокупан свет, искористити традиционалну форму и налити је савременошћу. Истина, најбоље песме Раше Ливаде, има их подоста, нису далеко од сонета, не обликом, већ емоционалним добитком. Ма кав да је добро изведен сонет, он се сав смешта у наше видно поље и можемо га сасвим обухватити и погледом, и дахом, и сликама, и емоцијама. Песме Раше Ливаде, већина бар, има „дужину сонета“, иако то, наравно, нису сонети. Можда бисмо их најпре могли условно назвати сонети с репом, управо зато што нису сонети, али унутар песме постоји супротстављено значење прве половине и друге половине песме, па још обогаћено карактеристичним додатком којим се анулира напетост увођењем још једне позиције. Троспратност.

Али Раша Ливада је написао и поему под насловом „О прављењу сонета“ (1970) коју тек сада можемо да читамо у збирци од три поеме под насловом *Још једино* (Краљево, 2009). Зашто аутор ову поему никада није објавио у својим збиркама поезије?

2. Поему „О прављењу сонета“ лако можмо схватити као нагомилани „поетски материјал“ и на крају ферментовани прави сонет. „Материјал“ је веома богат, готово хаотичан; уведено је много слика, чак збивања, цео низ варирања као потенцијалних могућности. Како се определити и сузити ерупцију на четрнаест стихова или са што мање испуштања? Осиромашење и поштовање освештане форме?

Узалуд је покушавати и тражити неке танане везе између „материјала“ и стихова сонета. Као да стваралачки проблем и јесте у томе да су то две дела исте ствари или нема лако видљивих спона. Није дело сонет,

него је дело „материјал“ са сонетом. Раскорак је чињеница или вредност. Зато и јесте поема.

Можда ће се ти елементи најбоље видети и осетити ако се наведе сонет сам, без онога што му је претходило.

*О, йућеви веично одшкрунути
што присуством најониште на крећања
моју ли се кайије нейробојне йодићути
на вашим йочецима? И нека не буде враћања*

*нека је крај Јоласцима у давна искуства
међу дераче кајсија, медаре и бескрајно
распирзана времена. Младост је на крају, увек, мртва
а буђења дештиња, сви ћи Енсорови ликови – што је
нешишо сјајно*

*које се удаљило првећи свој йућ. Не треба тиришти
за ћим... а ћио, уистину, чинимо: не, не треба иланџати
своје йућеве. Може се изродити нов сјај – биће нам*

стран:

*у новим облесцима, можда, никада... зар, себе да
не претојознамо?*

Стоја, ипак, обезбедимо се и не доживимо ћај срам
нейробојне кайије на све йућеве Јовратића – йодићути.

Како у овом сонету препознати песника Рашу Ливаду? Никако. Песник Ливада се налази у целини поеме. Истовремено, ова целина најбоље и најтантаније говори о другим, доцнијим његовим песмама: у њима је увек премного испуштеног материјала, много се сажима, скокови су бројни – док песма није постала филтрирана вредност која живи сама за себе као целина света. Као доказ за то може да послужи било која песма из збирке *Карантин* (1977), настала после поеме „О прављењу сонета“. Свака песма је поглавље из живота песника. Сажмање, ето, није довело до апстракције, чулност ипак царује. Из чулности се пак рађа мисао која даље налази свој пут у живот.

Овај сонет Раше Ливаде, као и цела поема, само значи да је песник искушао форму сонет и да га она никако није могла задовољити. Сонет се показао као неуспео покушај изласка из хаоса. Али је све, цела поема остварена нерационалним, дакле поетским средствима.

3. Још један песник се, једном приликом, притешијен нуждом, машио сонета тражећи у њему спас. Шандор Вереш (Weöres Sándor, 1913–1989), један је од оних ретких, богомданских песника каквих је веома мало; не само да је највећи мађарски песник 20. века, него и светски великан, само што је тешко преводив, па његово песничко остварење није лако доступно. Већ као младић је изазвао велику пажњу: композитор Кодaj је компоновао неколико његових песама. Тешко је начинити избор из његове поезије, све што је написао велика је лирика. Вереш је остао исконско, велико наивно дете. Истина, мењао се, доба га није штедело. Не само да је писао изврсне песме, него је умео мајсторски да преводи и то не само с европских већ и са далеких источних језика, имао је слуха за многе ритмове. Чак је измишљао, стварао непостојеће језике, објављивао тако настале песме на „оригиналном“ језику и у свом преводу.

Одважио се чак да напише рад, као неку врсту дисертације која би му омогућила да ради са студентима, о рађању песме. Своје искуство песника, настанак песме од првих подстицаја, од неке речи или ритма, па до целовитог дела – покушао је да рационално објасни. Веома занимљив рад, мноштво драгоценних и тананих анализа, покушај да се систематски проговори о неухватљивој загонети – како настаје лирска песма. Али и поред свега истински песник је увидео да његов рационални напор не даје задовољавајуће резултате, он није био љубима задовољан. И као решење те недоумице, прибегао је опет песми, сонету. Он је и раније писао сонете, сада је само искористио знану форму да у њу смести све оно што је хтео да каже, а измицало му је. То се најбоље види у самом сонету који се налази на крају обимног рада *Рађање песме* (1939).

*Који миленијум још и љас ће уметника
Заснути. Име, дело ко ће чувати? Смрт.*

Шандор Вереш

Живи ипак: за свако ново доба врш,
јер фундамент је и невидљива слика.

Великима без ћараја ловор не листа,
Мнојима је давно минуло време –
Памћење ипак увек зна за семе:
У нашој ватри њихова ватра блисћа.

Време не чува блајо – баш никако:
Пожваћа ћај као Јајаца деше.
Блајо друкчије живи, сасвим лако:

У храму унущарњем душе се ће
Као хиљаду стубова, неразорено.
Бесмртно дело је безвремено.

4. Један песник долази стваралачки до резултата који је важећи за њега: не може рационалним средствима да нађе излаз из хаоса, не помаже ни најпознатија и најтежа форма сонета. Начинио је зато огледало у којем се јасно види да се не може сагледати целина која интересује песника.

Други песник креће другачијим путем: рационалним средствима тумачи лирику, да би на крају опет дошао до закључка како то није могуће, па се ипак вратио песми, управо сонету.

Нико не може да уздрма куле прошлости а да умакне камењу што се обрушава, каже Халил Цубран.

Михајло Пантић

РЕКВИЈЕМ ЗА ЦИБУЛКУ

Цибулка је остарио. У педесет и некој изгледа као да има више од седамдесет. Нема зубе. Не ради никаде. Не зна од чега живи. Од мрвица и милостиње. А ни не треба му много. Корица хледа, сто грама пилећег паризера и две боце пива дневно. Почиње од раног јутра, наште срца. Већ после неколико гутљаја побрљави, и затим само долива, одржава радну температуру. Живи сам. Нигде не иде. Нико му не долази. Рушка је умрла давно. Жалила се дуго на главоболју, мислила је да јој је то од проширенх вена, цео живот је престајала на ногама, служећи талог и багру, и када је после дугог—дугог нећкања отишла на испитивања, било је касно. Рак мозга. Никаква терапија ту није долазила у обзир, пустили су је да умре код куће. Издахнула је у једно јесење јутро, био је црквени празник, као да је важно кад се умире. Неки локални дрипац приватизовао је фудбалски клуб у којем је Цибулка радио као економ, отпуштио тренера, продао она два-три пре

о с т а л а каква-таква играча негде у Дубаи, у арапско робље, остала најурио, издао под ренту бараку са свлачионицама и бифеом, бетонирао терен и подигао тениски балон, па је Цибулка остао без посла. Када се први пут пренуо из делиријума, око себе је угледао пустинју, неки непознат свет. Пријавио се за социјалну помоћ, дођија неку црквицу. Ноге му отичу, тешко иде, можда тек сваки трећи или четврти дан поједе нешто топло, из јавне кухиње, ако му какав сродни самилосник донесе мањерку посне чорбе или се сам отетура до шубера, два блока даље, тамо, крај ватрогасног торња.

Лети и некако, по цео дан дрежди пред киоском преко пута трамвајске станице, трепће на сунцу, вављи безубим устима и клима главом и познатим и непознатим пролазницима. Ништа не говори, само понекад испусти неки кратак, неодређен уздах, под притиском, као да испушта душу:

— Еее...

И то је то. У тих неколико гласова стаје све што Цибулка може рећи о свом животу који, када се сабере оно добро и оно лоше у њему, остаје некако кус, пропут, страћен и развејан, попут пепела на ветру. Било је у њему и неких веселих часова, није да није, премда, то је давно било, у доба кад се ђубре возило. Ни он сам не зна шта му се све врти по глави, и какве му све слике искрсавају пред очима, свеједно да ли је будан, усну или док куња, цео дан прође му у прљавом полу-дремежу, као да му је неко уместо хлороформа прити-

снуо на главу уписану дечију пелену, најбоље су *шампанс*. Те слике навиру право ниоткуд, без икаквог реда и смисла, онако како се њима хоће и како падну, отприлике као кад пиво, искрећи, пада у часу, и ствара миришну, пупфасту пену. Али Цибулка не зна за то поређење јер је целог живота пio директ из флаше, и највеће његово задовољство које је у њему осетио било је оних неколико првих гутљаја пива, хладног и ре ског, по врелом летњем дану, равно на жеђ, да, да, да. Због тога је, ипак, вредело доћи на овај буђави свет. Окрајак и гутљајчић, треба ли више сиромаху?

Лети живот има смисла, у јесен мање, зими никако. Зими Цибулка не излази никаде, труне у собичку украй бивше свлачионице. Отуд га нико не може избацити, чак ни тај нови власник-дрипац са зализаном косом и лажним ролексом, мада би хтео, али не бива, јер је Цибулка ем социјални случај, ем заштићени станар, а ваљда је и толико правде остало под капом небеском, да се немоћни, лечени а неизлечени алкоси заштите, и претрају још онолико колико им је дато.

Цибулка је легенда. То знају сви у сиротињском крају поред старог трамвајског моста, оном што спаја сјекатаву градуруну без душе са железничком станицом на којој уморно брекћу прастаре локомотиве, спремне за старо гвожђе још од оног доба кад је Цибулка био млад, и главни мангаш на Старом сајмишту. Али ето, и даље раде. Нико не зна како је и када Цибулка добио тај надимак, сви су заборавили да му га је наденуо неки Украинац, радник на прузи, Цибулка је, ваљда, у редовним тучама по околостаничним ћумезима и бирџузима ударао као бели лук. Или се о томе чуло на даљину, као што се чује иста биљка, питаћемо врага. И Цибулка је заборавио, ни он више не зна шта значи име на које се одазива, а крштено је сасвим сметнуо с ума, потиснуо га негде на руб једва тињајуће свести. Ни други немају појма, па га једино надимком поздрављају.

— Где си, бре, Цибулка, мајсторе, шта има?

— Еее...

И тако данима, у дугом, пустом новобеоградском лету које зна да се отегне као зубобоља. Нити се шта збива, нити се шта може десити. Само расту транссе миназе у крви, и свест се разлива преко језика, путује на ону страну, иза делиријума. А зими? Чама и чамотиња. Тек понекад му, ненадано, наврати Златка, Рушкина ванбрачна кћи, она је сада млада, згођушна же ница, пљунута мајка, разведенa је и бездетна, ради на

билетарници једне велике спортске хале, очијука са помоћним тренером карате-клуба, има велике кестенјасте очи и шире око себе мириш зрelog меса набубреле женке који Цибулка не осећа, све су му квржице изгореле од алкохола. Тако се догодило и на данашњи дан. Златка улази у Цибулкин собичак без куцања, увек је отворено, љуби очуха негде испод ока, тамо где је чекиње његове запуштене браде најмање гребу, вади из кесе неколико пари оправних, окрпљених чарапа, потом два пива и пита:

— Како си, тата?

— Еее... — каже Цибулка. И чини се као да хоће да изусти још неку реч, али од тога ништа.

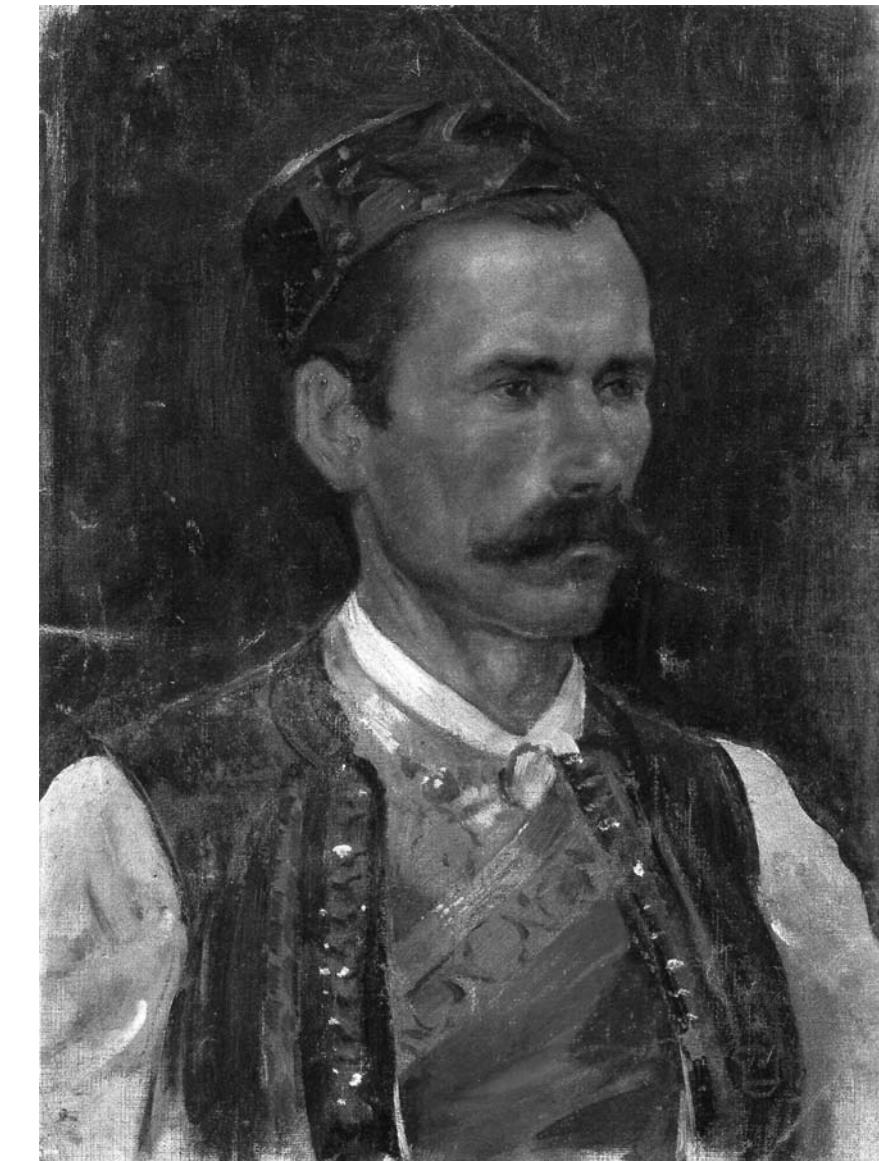
Златка га зове — тата. Тако одувек, откад се Рушка упарила са Цибулком, и довела у кућу малу кћи, двогодишњу Златану.

Ex, кад је то било.

— Оправла сам ти чарапе. Могао би да се окупаш. И да поједеш нешто топло, сатраћеш се жив.

— Еее...

Златка отвара флашу пива и пружа му је. Напољу,

Глава црногорца,
око 1903.

Драги Бугарчић

ГОДИШЊИЦА

За Борислава Радовића

Пријатељ ми је рекао, боље рећи саветовао ме, да ка- да пишем то чиним тако као да пратим познаника, старијег писца, зналца књижевне речи, кроз лавиринт приповетке или романа или песме, да не бих налетео на зид прозе или лирике. Једна цигла је довољна да буде зидурина. Или, ако то не желим, не могу, да пратим се- бе и видим шта на том уметничком путу радим, да се опрезно уходим. Требало би јасно да видим своју сенку и разазнам шта је стварно у причи а шта не. Реченице, исписане, јесу реалне мада не могу да се додирну. Тре- ба открити шта је превара, обмана, заблуда, невешта наивност. Рекао је.

Приповетку, да би била уверљивија, повезао бих с неким јубилејом, што лака срца и тешких прстију, ма- да перо на први додир није тешко, чиним, и мислим на рођенданску торту. Писац пише и размишља о рођен- данском колачу, или његовој сенци под лелујавим пла- вичастим пламићима свећица што трепере по лицу човека загледаном у њих.

Трепере по лицу пишчевом загледном у њих.

Уместо да гледа у торту са седам и по упаљених ма- лих свећа, од којих би свака цела требало да представља деценију а половина пет година живота, и у чији би дрхтави провидан дим дунуо пуним плућима не би ли их једним издахом угасио, Драги Цветићанин, или се презивао Радовић, са застакљене терасе свог стана на другом спрату посматрао је бетонирано школско игра- лиште, ограђено жицом разапетом на високим метал- ним стубовима. И децу која су се у трку саплитала око наранџасте лопте и у ватrenoј игри сударала. Није под- носио бесомучно скакање. Ипак није скидао поглед са игре лоптом. Са запаљеном цигаретом међу прстима размишљао је о стиху Езре Паунда: *Штo даљe oг oвoј тpоклeтnoј cтисaтeльскoј послa*. Вратио се у собу и за ма- лим столом, погрђен над њим, почев да пише причу под насловом који му није давао мира. *Штo даљe...*

Око поноћи код степеника уског улаза старе – више- деценијске петоспратне зграде у чије су зидове биле узидане многе чудне и необјашњиве истините приче, златни документи стамбене зграде, не фабрике у про- метној улици осветљеној као међународни аутопут са осам трака, почеле су као сваке поноћи однекуд изми- леле да се окупљају младе и старе жене у кратким за- тегнутим сјајним сукњама. Оне су биле утегнуте у оде- ћу јарких боја да би уловиле погледе пролазника, не

много знатијельних, а лица су им била превучена, или чак пресвучена, светлуцавом шминком, дебелим сло- јем руменкастих прашкастих боја, да им се године под мутним уличним светлом, у капији, нису могле одредити. Прикривале су их и сенкама китњасто чупавих перика, нежних боја, под којима су се као под отежа- лим шлемовима заносиле и, ширећи, незграпно као да су с коња сјахале, отекле ноге у сандалама са високом петом, ноћним шетачима наметљиво се нудиле и љуба- зно смешиле. Капијашице, тачније и лепше име им се није могло прикрпiti, нису биле скупе, знао је. Биле су доступне и плићем цену. Давале су улични попуст и до педесет процената од редовне тарифе без пореза на до- дату вредност, знао је; о њиховом тихом и благо упор- ном нуђењу телесне љубави, полуслене и умртвљене или умрвљене, написао је песму. Под насловом *Trošine капијашице* објавио ју је у водећем београдском књи- жевном часопису. Часопис није платио хонорар. Као што ниједном свом сараднику није исплатио награду. Питао се, и те ноћи, да ли је ту кратку песму, „песму- љак“ – радо би рекао, прочитало макар двадесет седмо- ро читалаца, бар оних опседнутих поезијом, оних који су гутали песме као циркуски чаробњаци–варалице ду- ге ошtre машине и блиставе ножеве са два сечива, и при томе обмањивали верне узбуђене гледаоце.

Преводио је Паундову песму *Ostirvo na jezeru* за је- дан земунски часопис. Можда би боље звучала реч „оток“, мислио је, која би означавала надутост, отекли- ну, повреду, последицу премлаћивања, страдања или саобраћајног удеса.

На малом асталу, коришћеном као писаћи сто, цига- рете са филтером у отвореној паклици су мирисале на дуванцину где их је купио и у којој је пресата трафи- канткиња, полузватворених очију и љубичастих жабљих капака, жмиркајући преко наслагих новина положила отекле груди у отешњалој прозирној блузи под којом се затезао грудњак. Напуњен са два ѡулета урезао се у ко- жу. Видео је јасно.

Девојке и жене су пред улазом зграде шетале у ма- лим круговима, као на давнашњем београдском и вр- шачком корзоу. Знатијельни погледи замућених, зе- ленкастих змијских, очију камењарке једне од њих по- дизали су се према стаклима пишчеве терасе. У окни- ма, ако тераса има прозоре у металним рамовима, није било ниједне сенке, ни осенченог листа платана који су се надносили над широком улицом и гранама хватале јунски поветарац.

Писац се у поноћ успореног корака враћао из кафа- не „Последња шанса“ силазећи са Ташмајданског пар- ка обраслог отежалим, разгранатим дрвећем. Излазио је из Ташмајданске баште пуне тајни и бивших живота. Пред улазом стамбене зградурине испуњеним мутном светлошћу пришла му је пуначка девојка у љубичастој сукњи и сатенској бледоплавој блузи. По њеним нафра- каним капцима и тамним подочњацима и вишеслојној шминки невешто нанетој на бебастим образима просу- дио је да је капијашица.

Рекла је дрхтавим гласом:

– Ја сам прочитала вашу песму о лаким женама.

У том часу наишао је Борислав Цветићанин, или се презивао Бугарчић, али он са овом причом, уличним догађајем пред улазним степеништем, нема никакве везе. Само је прошао, као у филму. И да је нешто казао писцу овај на то не би побратио пажњу. Загледао се у девојку. Није могао да одреди колико има година мо- јда зато што му је поглед био замућен од вина.

– И ја сам прочитao ту песму. Могла је то да буде и прича коју сте могли ви да напишете. Радо бих је про- читао.

– И ја пишем песме – изутила је. – У гимназији на састанцима литерарне секције добила сам пуно похва- ла.

– Песме и приче, и романы, и есеји, слабо се плаћају. Једва неки динар. Као да су писци капијашице. Немојте ово да схватите као увреду. Пре као похвалу.

А нашминкана девојка је широко отворила очи:

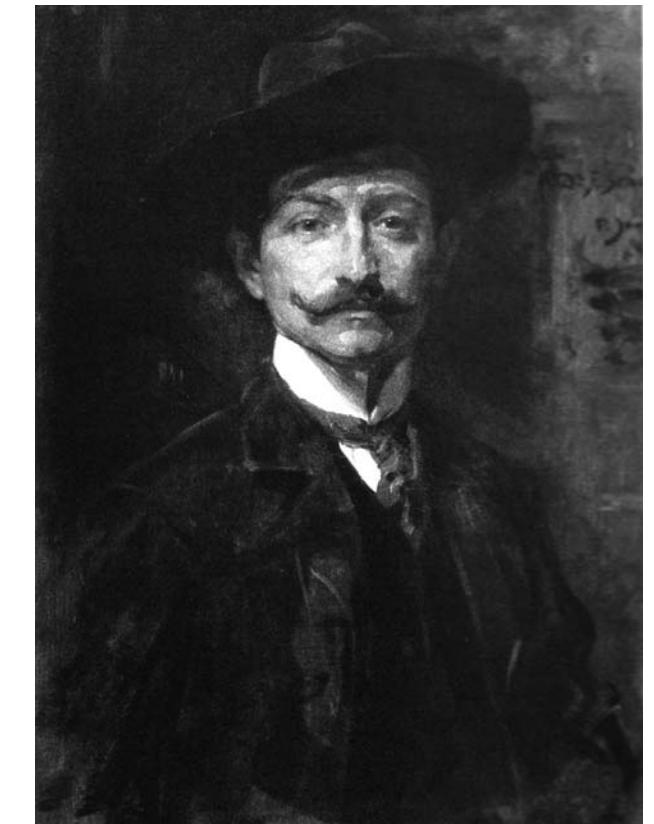
– И наш посао, мада није лак и много је захтеван, то је плаћен. Капијашице добију мале награде. За велики и сложен рад.

– Мале награде? – Писцу је разговор све више при- јао. Поглед му се размутио. Запалио је цигарету. Пону- дио је девојку. Одбила је рекавши да на послу не пуши. И дим јој смета. Од дима не може да се концентрише на главну ствар. Ни када у слободно време пише поези- ју и кратку прозу. Кратким причама може много да се каже, као што је писао Чехов, казала, и протресла гла- вом.

Радовић је рекао, опет:

– Мале награде – и додао, удишући дим. – Ниски хонорари за мале приче. Причице. Тако је то у животу и песништву.

– Ни за једну своју песму у животу нисам примила ни пару. А мало ко подноси рецитовање. Људи немају времена. Ја пишем из љубави. Дајем сваку песму из чи-

Портрет др Шенка, 1906.

сте искрене љубави. Ако неко то прочита, за мене је нај- већа награда. Непроцењива. Мало ко то разуме. Песма је већа од љубави, и од љубави према њој. Шта мислите као велики и познати писац?

– Не стигну ни да прочитају песму. Ни ваше муште- рије. Можда би људи могли да учине када би читање озбиљно схватили. Мисле да је читање варљиво, као што су приче обмана, превара... А можда више воле да читају мисли, уживaju у привијењу да могу да читају мисли. То је бесплатно, а све су мисли у песмама и ро- манима. Рекао је један мој старији пријатељ који није написао ниједно књижевно делце и који не подноси уметност. Верујте ми.

– Верујем вам – рекла је брзо проститутка. Када је изашла из сенке уске капије, видео је да је старија но што му се у први мах учинило. Видео је да је старија. Можда педесет. Или више. Пожелео јој је лаку поноћ.

Откључао је врата, ушао у кућу. Попео се на други спрат, отежалог корака попут стотлетног, или седамдесетпетогодишњег, ташмајданског дрвета. Задихан, за- стао је накратко пред улазом у стан. Кључ у руци био је масиван.

Гледао је, још увек, доле према школском играли- шту као да никада није искорачио из свог малог скро- вишта. „Број седамдесет пет“ прошло му је кроз главу. Један дечак је тај број имао на свом бледоцрвеном дре- су.

Деца су се претварала у лопту која се котрљала по сунчаном дану.

Штo даљe...

Рекао је.

Живорад Недељковић

НЕСАГЛЕДИВА ПРАЗНИНА

1.

Постоје људи који немају прошлост,
Болje је рећи: прошлост нема њих.
Све што им се догађа, додати се сада
И не оставља траг.

Постоји у њих поремећај
Који онемогућава да памте.
Услед те несагледиве празнине
Ови људи немају ни будућност;
Није им дато да планирају,
Да предвиђају, да креирају свој живот
И да управљају њиме.
Њихово море нема таласе,
Без обала је и без соли.

2.

У једном трену они чују пев славуја,
Али нису у стању да га упамте
И да кажу: Боже, како је лепа ова песма.
Не буде се у свитање да би је опет чули,
Не расађују се окупани знојем
Да би обрисали с њим
И слике масакра, настале у походима верника.

И не кажу: Боже, зашто ово допушташ;
Они и не знају да постоји Бог.

3.

А ја све чешће жудим
Да понешто нестане из мог сећања.
ер да није тих недоличних поступака
Које сам оживљавао, гасећи
Оне још тегобније, да није
Свакојаких обмана и омама,
Сукоба са самим собом у бесмисленим најездама,
И са сваким коме не беше довољно
Што се склањам, да свега тога није
Како бих убедио ову крв
Да није залуд жива
У понору без ивица,
Како бих ово срце уверио
Да ћу остварити оно што могу.

Како бих, најпосле, пред Богом
Изрекао: знаю сам, добро сам знаю,
Да те има и увек сам се сећао
Да у свом бездану ништа не заборављаш.

Или бар део, делић целине.
Што значи, нагађам, да од тог посла
Ваља одустати; ако ништа, оно да би
Изненађења и пометње било мање,
Да их не би уопште било.

2.

Дођи ћу и на место, на коме ће
Све, баш све, за мене бити ново,
Не само распоред.
А знам да изненађен и збуњен не срем бити.
Јер, зашто се сав живот спремах,
Ако обзнатим тада да нисам упознао свет.

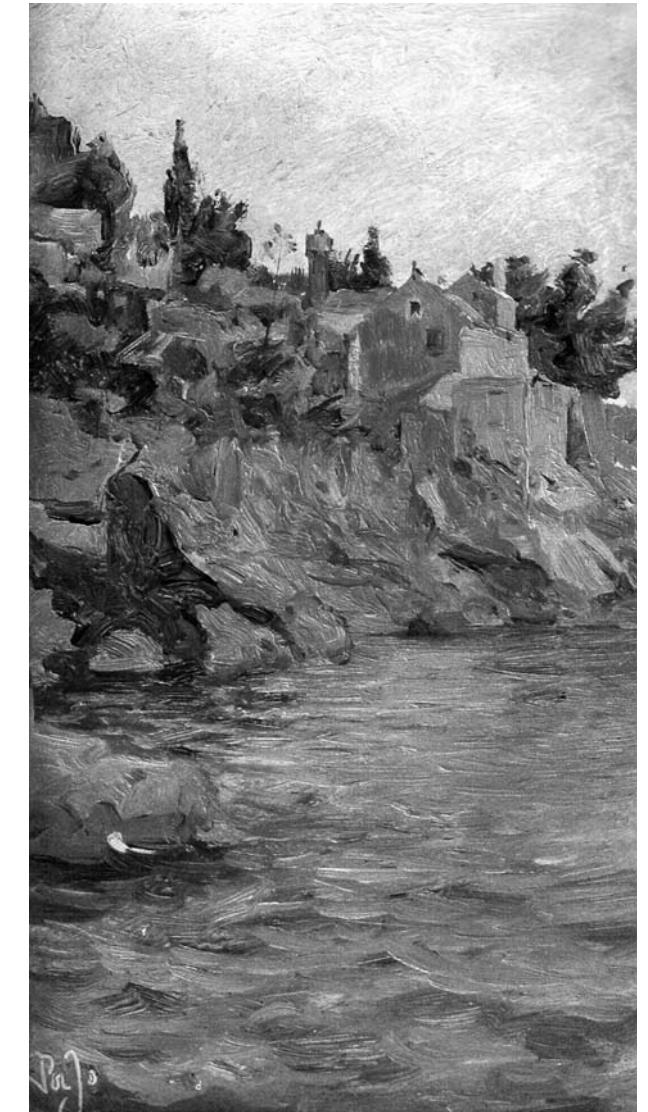
А нисам га упознао. Нити је он мене.
И нико није на губитку; само се обнавља
Могућност за стварање слика.
За њихово поништење.
Због чистоте, ето.

ПРОСТРАНСТВА

Кроз празнину и жудњу предела
Осветљених тек покојим окном,
Одмиче аутобус; чини ми се да у журби
Иза властитих светала
Оставља још већу пустош,
Исто као и други покретни празници
Који клизе друмом.

Могу да наслутим
Шта је иза прозора и зидова, у топлини,
Гдегде и распознам покоји покрет.
Додајем му у мисли и мицање усне,
У молитви, или кад казује
Оду овом свету. И одмах латица
Замирише, вода зажубори, птица
Слети на жбун и зацвркуће.

Уистину, све је мање и мање
Пустоши иза точкова,
Постајем све сигурнији

Мотив из околине Дубровника, око 1910.

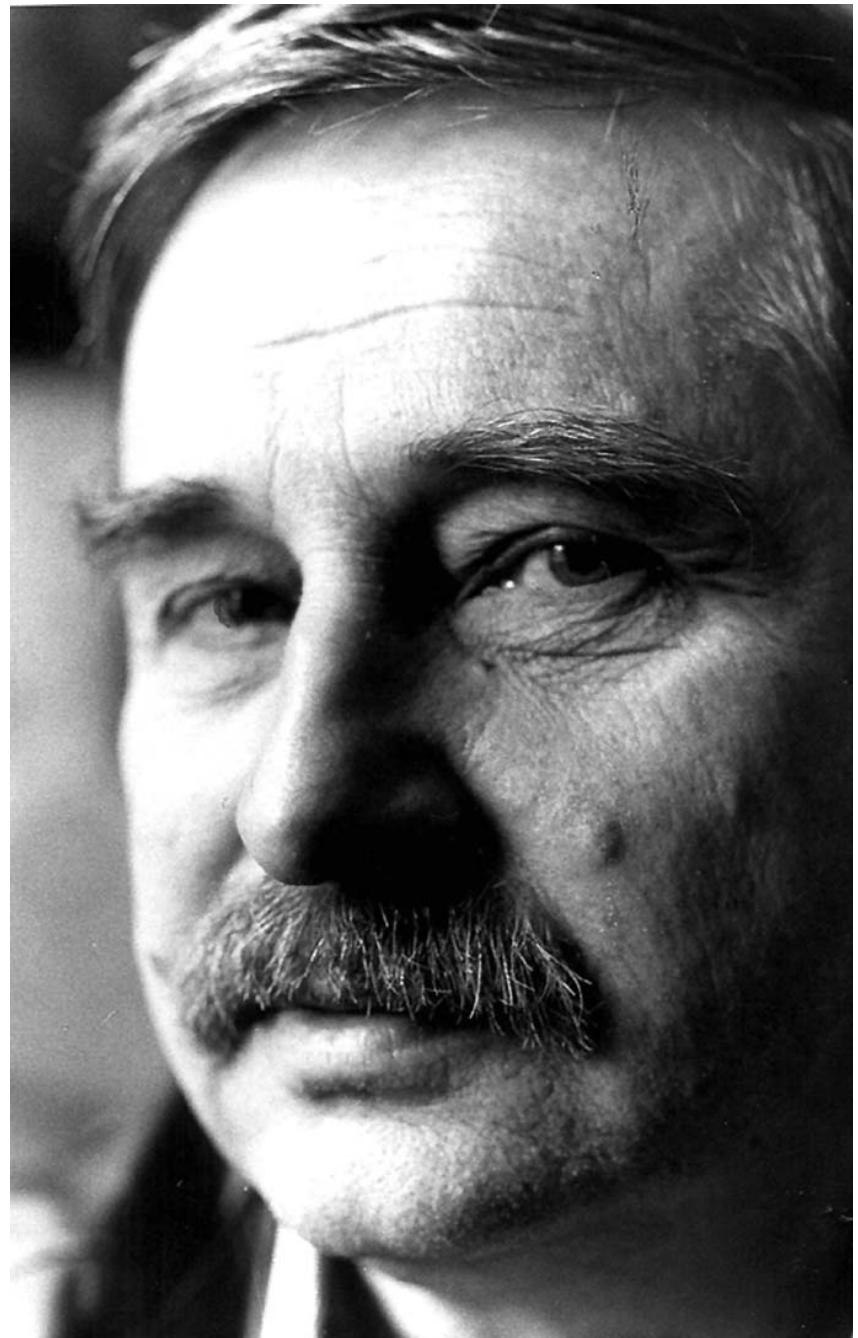
Да она и не постоји; свако ме сећање
Очас увери да другачије треба
Ословити нестали пут.

То и чиним: смишљам оде
И химне свему што је било.
Величајући своје, назирим и обасјавам
И оно што ће бити.
Све нова и нова, све већа пространства.
Њихово име у овом часу зна други неко.
Али зна да ћу и ја знати.

Милорад Павић

СО И САН

Слова хазарске азбуке носе називе према јелима која се соле, бројеви носе називе према врстама соли, а Хазари распознају седам врста соли. Једино се од сланог погледа Бога не стари, иначе Хазари сматрају да се стари од погледа, било својих на сопствено тло, било туђих, јер они ору и парају тела око себе најразличитијим и најубојитијим алаткама, које стварају њихове страсти, мржње, намере и жудње. Хазарска молитва је плачање, јер сузе су део Бога пошто, као школка бисер, увек садржи мало соли на дну. Жене понекад узимају мараму и савијају је колико могу пута и то је молитва. Хазари такође имају култ снова. Сматра се да онај који је изгубио со не може да заспи. Отуда пажња која се у њиховој средини указује сну, али то није све, има нешто друго што нисам могао докушити каоkad се од кола не чује пут. Они сматрају да особе које насељавају прошлост сваког човека у успоменама леже као засужњене или укле-те; не могу да се промене, не могу ниједан други корак да начине до онај који су некад већ начиниле, не могу да се сретну ни са ким другим до с онима с којима су се некад сре-ле, не могу чак ни да остаре. Једина слобода која је дата прецима, читавим изумрлим народима очева и материја садржаним у сећањима, то је повремена одушка у нашим сновима. Ту, у сновима, те личности из успомена стичу мало слабо уновчene слободе, размрдају се, сретну с неким новим лицем, промене партнere у мржњама и љубави и стекну нешто мало привида живота. Отуда сан има угледно место у хазарској вери, јер прошлост засужњена заувек у себи добија нешто слободе и нових могућности у сновима.

(Из *Хазарског речника*)

Милорад Павић (1929-2009)

Сава Дамјанов

ЛАВИРИНТ ПАВИЋ

Ако бих, након одласка Милорада Павића са животне сцене, покушао да једном метафором или симболом окарактериши његово дело и досадашњу судбину тога дела, онда бих свакако употребио реч Лавиринт: сплет замршених тајanstvenih путева од којих неки немају, а неки имају излаз – излаз који је, уколико се пронађе, херметичан и – блистав. Прича о „најнечитанијем српском писцу“ који након пола века проведеног у књигама и сновима постаје један од најчитанијих светских аутора, повезана је са причом о неприхваћеном књижевном историчару који ће – поред осталог захваљујући управо тој светској слави! – постати коначно уважаван и у сопственој култури; најзад, обе ове приче испричао је идиоритмик чија је биографија током последње две деценије попримила многе особине општежитељства (кенобитија)...

...На крају крајева (или на почетку почетка?), прича о најпознатијем Павићевом делу *Хазарском речнику* указује се као парабола у том контексту. Две ствари су ту биле више него фантастичне, тј. павићевски карактеристичне. Прво, **брзина** којом је готово „преко ноћи“ овај роман-лексикон стекао светску славу, раритетан је феномен не само у историји српске књижевности него и у књижевности уопште: за само неколико година он је постао планетарни бестселер о чијој рецепцији се већ тада могла написати књига која би више пута превазилазила његов обим. Још необичнији је други моменат: наиме, овде се није радило о популарној, тзв. тривијалној литератури већ о делу огромног иновацијско-поетичког потенцијала, које је мењало вековима владајуће (линеарне) моделе читања, дакле тражило је пре појаве интернета управо **интерактивну рецепцију** карактеристичну за тај медиј. Наравно, домаћа и светска критика приметиле су да је реч о битно другачијој форми романа (лексикографско-енциклопедијској), истицале њен лудистички карактер и фрагментарност, те специфичност Павићеве фантастике. Структура лавиринта на којој почива *Хазарски речник*, његови значајнији лавиринти и небројене лавиринтске стазе на које ступа читалац, у почетку су интерпретацијски тек дискретно наловештени.

Данас је очито: Павићев Лавиринт најдубље је укорењен у барокном лавиринту (чије је нијансе аутор научно изванредно интерпретирао!), али га је својим потенцијалима превазишао, у чему је одлучујућу улогу имала до тад невиђена рецепцијска слобода коју је управо *Хазарски речник* понудио. Не заборавимо, пре

тачно 20 година (1989) швајцарски научник Тим Бернерс Ли програмирао је интернет као глобалну светску мрежу и од тада се о Павићу почиње говорити као о ро-доначелнику хипертекста, тј. новог вида књижевности која је дата концептуално: као низ могућности чије по-vezивање зависи превасходно од читаоца (а овај је, опет, у том контексту нека врста коаутора!). Да ли је Милорад Павић пишући крајем седамдесетих и почетком осамдесетих свој роман-лексикон могао и сањати да ће се све то збити?! И да ли су први читаоци рукописа били у праву када су тврдили да то тешко може бити роман, подразумевајући несумњиво роман какав су познавали из дотадашње историје књижевности? Да ли је само чудо или неки културолошки каузалитет последњих деценија 20. века довео до чаролије зване *Хазарски речник* и готово бајколике судbine коју он још увек живи?! Јер ипак је реч о делу које је дубоко променило темељне каноне српске (а умногоме и светске) књижевности, толико дубоко да је те 1984. године било немогуће претпоставити како ће један – тада мало познат! – прозаиста тако брзо постати (уз Андрића, Црњанског, Киша, Пекића...) класик српске књижевности, чији је третман у иностранству потврдила чињеница да му је недавно (а за живота!) у Москви подигнут споменик поред Цојсовог.

Данас је, после такве рецепције и такве судбине, „ла-ко“ ишчитати Павићево дело као бриљантну књижевну и културолошку синтезу, јер свако велико дело светске традиције почиње једном да функционише на начин бајке чија је аура архетипска и универзална. Али, како бисмо га читали да се та бајка није испричала и збила на позорници светске Историје?! Да ли као један преседан, необични генијални „слушај“ попут Кодера, Винавера, и међуратних авангардиста?! Или би га на-кнадно неки будући истраживач прошlosti, духовни праунук Милорада Павића, реактуализовао и ревалоризовао као што је Павић учинио са Венцловићем?! Колико је та изненадна а радикална промена канона изазвана *Хазарским речником* и лавиринтима његове судбине утицала да свест и подсвест српске културе релативизују каноне уопште и коначну постану отворене за ново, различито, Друго?! Данашња ситуација говори да се ипак у тој сferi **суштински** није променило ништа, тако да читаво Павићево дело остаје парадоксално управо у језичко-уметничкој стварности која је његов биотоп: усамљено генијално остварење, које као да више припада европској и светској књижевности ►

▶ него самом бићу српске! Срећом, највећа дела и живе свој живот у преводима, за нека се чак не може поуздано утврдити језички и културни контекст настанка, али она опстају јер перманентно добијају нове значењске ауре у новим цивилизацијским контекстима – што их опет враћа извору, њиховој прапостојбини.

Поменуо сам интернет у вези са Павићевим лавиринтом не само зато што је тек интернет омогућио и конкретизовао мрежу читања какву су заправо захтевали његови романи и драме, него зато што је свет интернета у ствари један циновски, рекао бих виртуелно-божански Лавиринт. Ако је барокни дух епохе метафором Лавиринта тумачио биће и судбину космоса, човека и његове уметности, ако је структура лавиринта – структура мистичних иницијација, онда је **лавиринт** кључна ознака целокупног Павићевог стваралаштва, његове рецепције и чудесног досадашњег живота у текстуалним формама, на театарској сцени и филму, али и кроз нове медије попут електронске књиге и хипертекста. Борхес би рекао: врт са стазама што се рачвају, а ја бих рекао: писац који је у најскровитијој одјаји свог лавиринта и његов господар и његов заробљеник у исти мах, можда демијург тог лавиринта а можда и његово чедо; да ли сам тиме описао позицију Милорада Павића у зачудној, фасцинатној биографији његовог стваралаштва? Можда се судбина хомеровски поигра са писцем чији се компјутер управо тако звао (Хомер) и једном му подари славу усменог преношења, у којем ауторство постаје неважно, а текст важан или варијабилан?

Сећам се да је Милорад Павић о томе маштао: једном ми је причао о Јовану Илићу, чијем је сину Војиславу посветио своју докторску тезу – до данас непрекинути у компаратистичком контексту: остало, уса-

мљен и заборављен, у Скадарлији је некадашњи друг Бранка Радичевића слушао песме за које нико осим њега није знао да представљају популарне композиције на његове стихове. У поменутом разговору Павић није крио одушевљење том анонимном популарношћу поезије (не и самог песника), примећујући да можда једном све оно што је стварно важно постане само део општег језичког памћења и културног наслеђа, у којем су имена и презимена нешто релативно; уосталом, негде је записао (полуиронично-полуобзично!) да се и његови иницијали (МП) могу схватити као уобичајена ознака најопштије категорије: М(место) П(отписа). Његово Место Потписа у мome сећању заувек је попуњено: познавали смо се три деценије, од тога четврт века били најближи сарадници и пријатељи; тај истински необични човек, мој ненадокнадиви Учитељ, некада давно ми је говорио како се не може сваки дан бити Бог и како морамо научити да живимо и изван сопственог Храма. Сада знам: његов аутентични Храм била је књижевност, сада у оној Другој Стварности може сваки дан живети у Њој – која је и сама величанствена Друга Стварност; као да га још увек гледам те новембарске вечери 2009. године, у Јевремовој улици, док се последњи пут поздрављамо на овоме свету: под мишком носи књигу и приповеда ми о причи коју је управо написао, причи о једној смрти коју смо доживели заједно. О смрти које – додајем данас, овде – ипак нема, ако спознамо да наше Друго Тело коначно налази излаз из Лавиринта да би ушло у нови, непознат и неизрецив: из Лавиринта Књижевности, пак, излаза нема осим у саму Књижевност, као што се „из једнога сна може ући само у неки други сан“ (како је то сам Милорад Павић записао).

(Реч на комеморацији у САНУ) ▲

Милисав Савић

АПСУРДИ СЛАВЕ

Хазарски речник се од већине тадашњих дела светске и српске постмодернистичке прозе издава по двема важним карактеристикама: 1) Павићева приповедачка мистификација стоји на чврстим ногама, односно на огромном пишчевом знању, тако да је код њега тешко одвојити документ од фикције, историју од

мита (приче) 2) Павићева прича има дубоке везе са простором и временом Балкана, са неколико цивилизација које су на њему биле више или мање присутне. Drugim речима, колико је Павићу било стало до иновацијских приповедачких поступака у истој мери било му је стало и до приче са простора у којем је при-

поведачки стасао. Локално (регионално) нашло је свој одраз у универзалном, и обрнуто.

Ниједан наш писац неће имати толико следбеника као Павић, али мало ко ће од ученика успети да надмаши свог учитеља. Павићеви настављачи нити су поседовали професорско, енциклопедијско знање нити свест о значају или важности тема са овога подручја.

Хазарски речник доживео је изузетну критичарску и читалачку рецепцију. Прво код нас, а после у свету. Иако херметичан и тежак за просечног читаоца, Хазарски речник је за кратко време имао неколико издања са, за наше прилике, великим тиражима. У свету роман су речима дивљења и похвале дочекали највећа књижевна имена. Уз критику је ишао и одговарајући маркетинг. Већ сам о томе писао како сам у главној сиднејској књижари видео излог препун тек изашлог Хазарској речници. Или о томе како су ме из Америке телефоном звали да би ме питали који примерак романа, мушки или женски, да купе. Пре неколико година у Риму ми је Павићева преводитељка донела фасцикли од хиљаду и више исечака приказа о Хазарском речнику и Пределу сликаном чају. Није било италијанских новина, од главних до локалних, које нису писале о српском писцу.

Од свих српских писаца Павић је – чинило се – био најближи Нобеловој награди.

Али тада су наишле године грађанској рата и распада Југославије. Много тога се тада окренуло наглавачке. Један свет је неповратно нестајао, а други се рађао у хаосу.

Још од почетка кризе у Југославији Запад није баш имао много разумевања не само за политику тадашње српске власти већ и за вредности наше културне историје. Имао сам утисак да наша политичка бирократија није у стању да Западу објасни елементарне чињенице из наше историје и културе па сам на једном званичном политичком састанку дао предлог да се Павић и још неки уметници светског гласа именују за амбасадоре у неким значајним западним центрима. Мој предлог остао је само предлог.

У рецепцију Павићевог дела, и у иностранству а и овде, умешао се случај комедијант или боље рећи комедијант апсурд. То што је Павић, пред смрт, изјавио да је све своје битке претворио у поразе, може се припстати и овом комедијанту.

Негде крајем 1992. по повратку из Италије, имао сам дужи разговор с Павићем. Дотакли смо се и рецепције његових књига у иностранству. Рекао сам му да би један или два његова интервјуја у којима би се дистанцирао од политике тадашњег српског руководства знатно припомогао рецепцији његових књига. Тим пре што неки писци који му нису дорасли ни до колена захваљујући таквим интервјуима продиру у најугледније издавачке куће и у Италији и Француској. Не би, рекао ми је, давао такве интервјује, политика га не занима, и мисли да би то било прикупљање јефтиних, пролазних поена. Што се тиче његових идеја о култури, он је био и остао византинац; последњих година, додао је, форсиран је мит о средњој Европи, а заборављена је Византија чији је утицај на формирање европског културног идентитета много значајнији

од оног такозване Средње Европе.

У ратним годинама престаће се на Западу с превођењем и издавањем Павићевих књига. У Италији стаће се са *Пределом*. У *Књижевној енциклопедији* из 2006. године у издању часописа *Есиресо* и издавачке куће *Рицоли* у одредници која говори о српској литератури о Павићу написано је: „У модерној српској продукцији посебно место заузима Милорад Павић (р. 1929), аутор оригиналних романа преведених на више језика; као следбеник С. Милошевића умешао се и у политику, а на литературном фронту истицао је и широ конtrapозицију српске уметности према западној хрватској и словеначкој. Међутим, у истом тому *Енциклопедији*, у одредници Павић Милорад, пише да је Павић увек избегавао било какву припадност политици. И онда долази кратак описа *Хазарској речници* и *Предела* сликаној *чају*, уз помињање још три Павићеве књиге: *Унущашија страна вешта*, *Шешир ог рибље коже*, *Кутија за писање*. Очигледно је да су ове две одреднице писале две руке, с тим што је прва изрекла политичку пресуду, која је била од битног утицаја за даљу Павићеву рецепцију у Италији.

Какав је уистину Павићев однос био са тадашњом влашћу, ја не знам. Али знам (и био сам сведок) да по-литичар за кога се у италијанској енциклопеиди каже да му је Павић следбеник није ценио Павићеву литературу. Бар тако је показао приликом своје посете *Просвети* на Сајму књига, у време кад је *Просвета* и даље била Павићев издавач. Тај део разговора који се тицао Павићеве литературе описано сам у књизи *Римски дневник, приче и један роман*.

Још један случај апсурда тиче се критике. Некад обожаван и мажен од критике, Павић је доживео да његове последње књиге прати критичарска ћутња. Ваљда је из тих разлога изјавио, опет пред смрт, да код нас критика и не постоји. Остаје велика неудоумица зашто критика није пропратила Павићеве последње књиге: да ли зато што је сматрала да су оне велики подбачај у односу на *Хазарски речник* или просто што је више није занимао писац којем је прошло његових пет минута.

Ти неспоразуми са критиком вероватно да нису много ни нервирали Павића, јер он је увек тврдио да пише за читаоца будућности. За неког ко још није био ни рођен у време настанка његових књига.

Тешко је прогнозирати какав ће бити тај читалац будућности, још теже каква ће бити књижевност будућности.

Али ако у тој будућности остане и део наших данашњих књижевних схватања, онда можемо тврдити да ће Павићева проза увек бити подстицајна и животворна у оним тренуцима кад се од књижевности тражи да буде узвишенна игра духа и маште, прича између снова и јаве, прича која је циљ лепота, задовољство, у крајњем случају – сама прича. Причање по Павићу није ништа друго него да се нешто исприча на другачији, необичан и непоновљив начин. Прича не живи од оног о чему се прича већ од онога како се прича. У том смислу Павић је српској књижевности оставио наслеђе које се никако не може заобићи.

(Реч на комеморацији у српском ПЕН-у) ▲

Александар Јерков

ИЗ НИШТА У НИШТА

Из ништа у ништа.

Ништа боље од тога немам да кажем, а ништа није ни боље, примереније и прикладније овом бедном призору нашег удружења.

Не зна српска култура ни данас, на жалост, шта је све прогонило Стерију када се вратио из Србије. Да је био болестан и лично разочаран, то знамо. А шта је мислио о нама док је онако мукло ћутао и седео у собичку једног вршачког кућерка, то не знамо ни данас. Бојим се да данас за такво мишљење, које ми се привиђа као да могу да га наслутим и знам, има сувише добрих разлога.

О Павићу се мора говорити, и то мора је једна посебна врста терета. Јер све што се мора учинити најбоље је не учинити. Напросто, много тога не треба учинити, а треба чинити само оно што искрено желиш, хоћеш, смеш, са дрскошћу према себи а не према другима, и са обзиром према најбољем, безобзирно, не и неујудно, према свему од тога горег. Не треба о Павићу говорити реда ради, нити треба једна комеморација да се одржи јер је такав ред.

Српско књижевно друштво вальда је хтело да са пажњом према великим писцу организује комеморацију и учини нам част да нас позове да кажемо неколико речи. Али околности у којима се комеморација одвија нису прикладне. У исто време у суседним просторијама, у свечаној сали, одвија се некакава промоција, а у овој соби у којој смо, најјачи утисак оставља одсуство барем стотине писаца који су се за недавног живота Милорада Павића упињали свом силом да му покажу своју оданост и наклоност. Нисам једном гледао те лицемерне сусрете.

Има нас овде премало, а опет можда и превише. Тих сто писаца, наших пријатеља, колега, и то добрих писаца, са којима сам у овом удружењу у чијем организовању сам помало и учествовао, нисам видео ни на једном од места на којима смо се окупили да кажемо неку реч о Павићу. Не треба ни да их видимо, а ја се мало стидим због њих, срамота је то. И био сам спреман да одем одавде без речи, разочаран чињеницом да никоме више ни до чега није стало. То што некоме није стало до Павића није највећа мука, Павић је написао што је имао и умро је, смртном човеку то нико не може одузети. Не требамо ми њему овде. Прави проблем је што људима писцима није стало до себе, а кад им није стало до себе што би им било стало ма до чега. Другим

речима, тачније, стало им је само до себе па немају времена за књижевност. То до чега је њима стало није књижевност, нешто друго је то. Не поштујући књижевност, међутим, већ су изгубили себе, а док дају све од себе да једино што би им могло дати право на себе буде изгубљено и за друге, отварају широм већ откључана врата празнице. У тој празници овога света нема ништа за њих.

Књижевни критичар је увек помоћник, слуга који се труди око српске књижевности. За ових тридесет година, колико сам се до сада трудио, колико сам знао и умео, мало се може учинити ако ни писци не знају шта је величина књижевности. И хвала на неразумевању, можда ће недостатак величине и заноса чија је слика ова сала понеког од нас на крају и да отрезни. Седим овде из поштовања према породици, према колегама са ове стране стола и вама неколицини, и према новом председнику нашег удружења коме не желим као свом старом пријатељу, човеку обзирном и пажљивом, да ускратим бакву подршку.

О Павићу да умем да проговорим као Аристотел, било би ми мало, такав сам човек. Да могу да објасним шта се ту дододило да српска књижевност доживи такав узлет у свет, већ бих то објаснио, а то се заправо не да сасвим објасни. Мени се и данас чини да је Павић испунио један стари сан књижевности да у себи дође у додир са оним што се некада у Грчкој називало *све*. И ту слику, тог *све*, могли смо пратити од мисли предсократоваца којима су се Ниче и Хајдегер дивили по томе што се у тој мисли спајала књижевност и дубина мудrosti. Трагали су за њим једнако епски песници и они јонски лиричари са којима се рађа европска књижевност. Кад човек мало боље погледа он види како је Хомер био учитељ, како је то мудро рекла једна учена госпођа наше књижевности, да се Хомер учитељ потрудио да нам дочара целину архајског света, а да су нам јонски песници показали лепоту и дубину човекове интелигенције, док су драмски писци златног века предпочитили конфликте слободног грађанина у демократској држави, што је показало велико тумачење антике виђено у такозваној културној историји књижевности. Књижевни жанрови не рађају се кад је коме воља, по хтењу и расположењу неког писца, или тако му доконом у некој поподневној ситуацији где, као у Блоховом опису дневног сањарења у којем се раскриљују двери уметничке маште, доспе да уради нешто епохално. Не рађају се жанрови и књижевни облици као поетички трикови, као

штосеви из домишљатости, како мангупарија загледајући у своје искуство понекад мисли да ствари настају, нема ту шибицерског превртања из једне руке у другу, из једног облика у други. Ради се о једној дубљој и јачој дужности која сваки пут изражава до ког нива и хоризонта саморазумевања, моћи симболичког изражавања је друштво дошло. Када Знел, Кауфман, Лески, или Фрајденбергова и други, покушавају да објасне рађање античких жанрова, посебну пажњу треба обратити на то да су ти облици врхунци уметничке самосвести епохе, они увек коинцидирају са променама епохалне свести човечанства тога времена. Архајско добра и етика, откриће човекове индивидуалности и рана лирика, човек слободни грађанин демократског доба и златни век античке драме: ништа ту није случајно.

У Павићу се по мом најдубљем уверењу, породила једна двострука игра, са једне стране фантазија која пристаје на саму себе и допушта себи да своју фантастичку моћ не доказује пуким измишљањем него показује да је заправо прошлост, наше искуство и целокупно људско знање као једна огромна продубљена фантазија са којом се живи. Са друге стране на крају прошлог века заокружена је целина нововековног знања које није донело спас, такође велико наслеђе хуманизма. И шта сад чинити, кад се и даље тучемо као звери и не поштујемо чак ни колико оне? Хуманистички идеал заокружио се без очајања да више нема ни човека, не само што нема Бога и Напретка, већ више ни хихилистичко стремљење ка неком великим Ништа, какво је у *Веселој науци* истакао као последњу могућност Ниче, не задовољава. Ни Ништа више није ништа. Целина епског света, или интиме, или демократске јавности конфликта, целина идеје просвећености и људског напретка, па и целина неког Ништа које је ипак целина, све је то за нама. И за то што је после свега остало ваљало је наћи књижевни облик, томе су се посветили најзначајнији писци краја прошлог века.

Томе су облик тражили већ Андрић и Црњански у својој ни са чим самерљивом моћи поетичког увиђања. *Знакови Јорег Јута и Хијербрејци* су споменик далко-сежности и уметничке величине, а том одусуству дали су епохалан израз и Киш и Пекић, супротан у зачетку а близак у коначном решењу. Павић је томе, међутим, пронашао јединствен облик и тај облик је одмах учинио утисак на цео свет какав наша књижевност није произвела од оне радости у ученим друштвима коју је побудила наша усмена књижевност. Тај Павићев облик се нема са чим упоредити, а опет ето га како се рађа од Хомеровог пописа бродова до ренесансних анатомија, ето га од Дон Кихотове библиотеке до Борхесове (и Кишове) фантастичке библиотеке, и ето га од Флоберовог бувар-пекишеовског речника до Андрићевог речника. Ето га у причама из Вуковог *Рјечника* и Винаверовим *Причама које су изгубиле равнотежу*.

Павић је, дакле, пронашао један епохални облик књижевности који се наоко нема са чим упоредити, а који је врхунац једног поетичког стремљења у историји светске и српске књижевности. Антички идеал једне потпуности покушавао се успоставити жанровским облицима које су поједине епохе познавале и отривале. Мешање жанрова, хибридни жанрови, романси у стихо-

вима, стихови у драми, драма у романима као романи дијалога и романи у драмама где се дијалози постављају као на сцени а заправо су очигледно приповеди моћи, све су то били тренуци у којима су велики писци, и то само они највећи, трагали за симболичким моћима које сежу до самих средишта књижевности. Павић је томе дао свој хазарски облик, и то остаје уписано у историју светске литературе. Снага књижевног предучавања по којој је могуће читати *Стари завет* а разумети у њему поруку *Новој*, и *Стари завет* у *Новом*, та изузетност уједињавања текстова, она је у *Хазарском речнику* добила епохални лексикографски приповедни облик. Толико од Павића, а још неколико романа и низ антологијских прича, толико их има само Андрић у српској књижевности, то је довољно да га паланка омрзне заувек. И треба да га мрзи, има зашто.

Каку неки савремени научници да код неколико процената људи на свету постоји један специфичан ген који тражи симболизацију. Тих неколико постојећи људи хоће да се баве филозофијом, теологијом, мистиком, уметношћу, књижевношћу, то јест постоји генетичка основа за потребу за трансценденталним. Да тога нема ни они што неће никад схватити озбиљност писца српске књижевности, наследство једне велике традиције, најбоље традиције Срба, ни тих сто никад не би узело перо у руку јер оно мало славе, части, добра што књижевност доноси без тога није доволно низашта. Него људи морају и зато трагају хиљадама година у разним облицима задовољавања симболичких потреба, све је зачето у гену кривом за све, па и за врлину. Људи ту потребу не могу да задовоље ничим другим, него трансценденталним, метафизичким, естетским.

Како то да је управо Павић овој потреби открио једна нови приповедни облик који као да је све време био ту – кад сте досадни професор књижевности унатrag видите све, књижевноисторјски енциклопедизам као увод у *Хазарски речник* – како је то што је све време излазило на површину поетике изашла у готову, уобличену изврсност Павићевог епохалног остварења, то делује чудно јер се одиграло овде. Да се десило у Лондону, Паризу или Берлину, данас би пред том трансформацијом ових сто одсутних клечали као флагеланти. Ипак, и малим културама и књижевностима дешава се понекад тако нешто. Кад су те мале културе и књижевности дољно озбиљне да саме себе схвате и саме себе воле онако како их нико други уосталом и не може волети, онда се у њима подигне један велики знак, светионик, симбол да и сви други виде шта се код њих дододило. Ами, као она девојчица у оној чувеној бајци, још ако имамо једну малу шибицу да загрејемо три промрзла прста и то је све.

Ја имам једну грешку с којом сам се ваљда и родио, да сам сентименталан и шта да радим, не може човек побећи од себе, а и не желим да побегнем од себе. Ја сам сентименталан, потреса ме српска литература, а данас све више видим како се шири љубав према нискоћи, па осећам помало горчину у устима и питам се чemu све то. С једне стране нека лудачка потреба за популарношћу, коју бих могао да схватим да није популарност у недостојности, што уопште не могу да схватим. Јер кад би се човек учинио популарним изврсно-►

шћу својом, па био поносан на себе што је ту изврсност поделио са другима, али узвисити се у недостојности, тако да сви виде беду коју ти ликови полукињевности беспрекорно добро знају у интими својих малих скучених битака, то је за мене чудо, чудо пристајања на њихову нискост. И волео бих да им се заувек замерим истином коју о себи знају и лече је јавним испадима. Са друге стране апатија, угнут живот, скученост и претенциозност, мањак отворености и врлине. Али не бих воље да увредим сто писаца који данас, овде, својим познаним столицама врећају сами себе. Њихов задатак нико други не може да обави, они морају да чувају једну традицију о којој се вреди старати, и о којој сваке недеље покушавам нешто да кажем најбољим студентима, а

остале да приволим или натерам да науче што се мора знати. Не могу критичари и професори бринути о писцима који не брину о себи.

Павић као и још неколико великих писаца лечили су нас од од ових и оваквих суморних сазнања. Не смемо бити мањи од себе јер на kraју можда нећemo бити ништа. А кад нисмо ни ништа, не можемо да одемо ни у ништа. Имам само то, и ништа више да кажем. Из ништа у ништа. Ништа.

Јер ово можда није комеморација Павићу, можда је ово комеморација нечем другом.

(Ауторизовани говор са комеморације Милораду Павићу у просторијама СКД-а, 2. марта 2010.) ▲

Čeče, 1942

Вујица Решин Туцић

ДА ЛИ ПОСТОЈИ ЖИВОТ

Постојање живота немогуће је доказати. А постојање смрти, зачуда, чини нам се веома извесним.

Ми можемо рећи да живот постоји, да осећамо како живот постоји, мислимо да постоји. При свему томе смрт је, иако извесна, чак неминовна, изузетно сумњива.

Та, не може живот, тек тако, да нестане.

Зар оно што постоји и гледа, чује, додирује, говори, дише, расте, смеје се – може нетрагом да нестане?

Изгледа, живети и умирати то значи не питати се, никада, ни о животу, нити о смрти.

Пред питањем о постојању и нестању човек се осврће (угњежден у осећању да постоји) тражећи очи које ће, као и његове, зачућено одбијати било какав смисао тог питања.

Ко је тај који пита (није ли и он у постојању?), у чemu смо ми то, а да, ипак, чујемо питање?

Постојање је, очигледно, глупа соба, ништа што је у њему изговорено не може се чути споља.

Постојање је фантомски бол целине чији део је одстрањен (ono што је одстрањено, спознало је тајну?) и целина плаче за очима које нису њене, чије зенице никад неће угледати.

Живот је сачињен од бескрајног низа психичких и телесних фантома, докази о њему нису ту, иако нам се чини да их додирујемо.

У сопственом осећању да постојимо, ми се тешко суочавамо са смрћу. Њена непомичност, бескрвност, хладноћа, укоченост – несхватаљиви су.

Мајци Горинки, знајући да умире, испуњен дечјим страхом и беспомоћан, обећао сам неуништивост постојања, да свет не може бити само један, да нешто још мора постојати.

Као што се збило са свеколиким изумрлим човечанством – мати која ме је родила, нестајући са овог света, није знала тајну постојања. Ако тајна није у њеним последњим речима (Децо моја, браћо моја).

Мртви љагају кроз нас у вјечно.
Ја сам тај вјечни живи љаг.
Јер нитко се неће родити
што није од моје крви
и нитко се није родио

Мртви се љењу кроз нас у вјечно.
Ја сам тај вјечни живи рас.

О мој малени ћрај
продужује свемир.

(Весна Крм потић: *Мртви љагају*)

Ја сам питао: *да ли постоји живот?* И питао сам: *да ли постоји смрт?* Из живота, из смрти, из језика.

Живећи у језику (а све држећи се тела) изгубио сам своју телесну (језичку) домовину. Језик непостојања пита ме: *да ли постоји живот?* Као ехо, ја понављам: *да ли постоји живот?*

Схватио сам: језик не ствара мати, језик ствара дете. Дете које ме гледа (из живота, из постојања). Дете, мати свеколиког постојања, које говори детету:

Хоћеш ли икада бити шако срећино
као што си сада, у љубави мој шијела?
Ниједна ше љубав више неће шако
прожећи свећа,
ништи ћеш крв своју дијелиши с неким ко сада са мном.

У зајрљају сваком људском
и не знајући сјећај ћеш се како си овде лежао
преливајући се из себе у мене
као зора у дан –
О не нагај се да ћеш заборавити ово вријеме
једино вријеме кад ниси био сам.
Што тионда љони у сруву свјетлосћи свијесни?
Из цјелине свој бића биш ћеш изрезан комад.
Из кујле вида само један појелег,
од неба, само једна звијезда.

Бесјомоћно ти растеш,
бесјомоћно ја старим:
иста слијеја жеља тјера тијебе у свјетлосћи дана
која је и мене наћала у мрак твој зачеха.

Узалуд сам трагила брану твој ријеци:
ти си вода која је нашила и однијела ме собом.
Против тијебе нема лијека јер си ти бујица
која из мене саме увире –
о узалуд сам трагила брану на твој ријеци.
(Весна Крм потић: *Дјељећу у широби*)

Хоће ли ме запамтити људске очи у које сам гледао?
Хоће ли ме волети?

► Читав мој свет (језик), сво моје постојање, је-
дан је узнемирени низ реченица изговорених пред
нестајањем. Тај низ реченица је све што сам сазнао о
животу.

Свет је непрекидни одговор.

Моје тело живело је у њему само кроз језик који сам створио. Рука којом сам дотицаш постојање била је реченица. Усна којом сам љубио била је реч.

Да ли сам љубио, да ли сам постојао?
▲
Једини сведок су очи које не видим.

Горан Бабић

СЈЕЋАЊЕ НА СВЕ

(упомена на Вујицу Решина Туцића)

То – да је све на овом свијету трошно, привремено, по-
трошиво и уништиво – доказују између осталог и коме-
морације попут ове наше данашње, али с друге стране не-
што или неког заборавимо одмах и брзо, а друго опет, и
другог, не заборавимо док смо живи, док уопште било што
памтимо. Свога друга Вујицу, нашег глувог генија, нико од
нас неће заборавити до краја свог вијека јер је то напрости-
неномогуће, јер се то чудо рађа једном и, такво непоновљи-
во, никад више.

О његовој поезији (или да кажем поетици), о његовом разумијевању свијета и многобројних његових феномена говорио сам кроз неколике деценије често и увијек изнова с љубављу и инспирацијом, коју је производила магија његове умјетности. Он је сматрао да припада традицији аван-гарде те је о томе, највише у разговорима и проговорима са својим личним критичарем и академиком Књижевне академије Остојом Кисићем, расправљао, договарао и пре-говарао, а ја сам све то видио нешто другојачије, као мало савршенство такозване сиромашне умјетности. Да је живио, прије деведесет година, у Октобру, рецимо у доба оберијута, односно Леонида Липавског и његове жене Тамаре, Николаја Олејникова, Дмитрија Медведева, Александра Венденског, Николаја Заболоцког, Јакова Друскина, Данила Хармса и Владимира Пропа, група би изван сваке сумње хитро кооптирала Туцића као свог регуларног и почасног члана. Јер чак ни они (Флакер би рекао „херетици и сањари“) нису били у стању да кажу како су „бића пореклом од људи“, премда су управо то апсолутно били.

Сигуран сам да би (да је сад овдје као што можда и јест) био задовољан. Мање због тога што говорим ја, као његов исписник и пајташ, а много више јер говоре Васа

Павковић и Ненад Милошевић, припадници нешто млађе генерације. Управо стога што је у нашој литератури био нека врста новога Кодера, дакле аутора који иде толико испред свог времена, било му је стало до тога што ће о његовом дјелу рећи будућност, нови, млади људи. Додуше ни Павковић ни Милошевић ни сами нису више најмлађи, будући да иза једног и другог већ постоји значајно књижевно дјело, али они не зборе о Вујици данас и овдје први пут, већ напротив, они су захваљујући ваљаном осјећају за вриједност међу првима на српском терену препознали несвакидашњи дар овог Југословена, овог Марсовца из Меленаца.

И сад, на крупноме мјесту ситна дигресија. Иако је наша генерација окупљала бројне ауторе (на једном плакату са зида моје собе може се видjetи стотинак имена са неког скupa младих књижевника из већ давне 1972. године), некако се на kraju баладе био формирао, да кажем, специфи-чан југотролист: Вујица, Сидран и моја маленост. То се свакако није догодило на такозваној националној основи јер до тога нисмо одвећи држали, него више тако по заједничком осјећању заједничког простора, заједничких че-мерних времена. То је честа појава у књижевном свијету, људи се друже по афинитетима, склоностима, укусима па и интересима већ како то у животу бива. Наравно, није то било строго, дапаче. Рецимо, Вујица и ја смо годинама били неплаћени стални рецензенти добричини Реду Сударском чије смо књиге (непрочитане а са својим рецензентским именима!) добијали с вишегодишњим закашњењем кад бисмо веселника обишли на његовом Рибарцу. Живјели смо, што би се рекло, међу људима, али с временом би све теже прихватали нова имена, непознате адресе. Да ре-чену илустрирам на једном Сидрановом примјеру. Будући да сам као уредник у загребачким „Питањима“ још давне

Вујица Решина Туцић (1941-2009)

1971. године објавио његову прозу „Отац је кућа која се руши“ (то је требао бити први дио истоименог и никад написаног романа), сасвим је логично било да ми он, телефоном из Сарајева у Загреб, јави како је пронашао младог и мени тад непознатог режисера (Емира Кустурицу), који ће на темељу прозе из „Питања“ а по његовом сценарију снимити филм „Сјећаш ли се Доли Бел“. Био сам сумњивач према идеји (нисам вјеровао да неко битно млађи може вљано разумјети наш свијет), али касније сам видио да је Авдо био у праву. Тако се или слично понашао и Вујица кад је у питању био његов млађи другар Воја Деспотов до којег је толико држао да би понекад казао за неку ствар како и не зна је ли то сам написао или је Воја умијешао прсте.

Ми, наиме, нисмо дијелили само књижевне феномене, ми смо дијелили своје једине животе. Кад сам, на пример, средином осамдесетих година захваљујући свом нереалном (политичком) ангажману био на дневном реду, усред велике буре и велике афере, њих двојица су се данима договарала како да ми на суптилан начин помогну да са исто-времену и сами не добију по носу. Авдо је, сјећам се, био рекао како би најбоље било да ме узму под руку и прошеју заједно са мном по неком корзу (у Новом Саду, Сарајеву, Београду или Загребу, свеједно) не би ли маса народа видјела гдје пријатељски шетамо, из чега би, опет, људи јамачно закључили да се и слажемо кад већ тако заједно уротнички променадно дефилујемо. Десетак година касније таква се сцена и остварила кад смо Вујица и ја (направно у Сидрановој режији) дошли у Сарајево да на књижевној вечери говоримо о лику и дјелу нашег друга и пријатеља Милана Милишића, трагично преминулог у Дубровнику на самом почетку овог жалосног и идиотског рата у којему смо сви пострадали, једни мање, други више. Тад смо, у Сарајеву, управо тако како је раније Авдо предлагао, руку под руку прошетали Башчаршијом (у новом

броју новосадских „Поља“ је објављена фотографија, коју је Снежана Тонтић том приликом снимила а на којој смо нас тројица те још Стево Тонтић и Гавро Граховац, домаћин читаве манифестије, иначе такођер наш генерацијски друг а садашњи министар културе у Федерацији БиХ и потпредсједник те владе).

Оваквих и сличних дигресија, тј. фрагмената нашег живота, дало би се навести још иако су многи, највећим дијелом, већ поодавно заборављени. Спомињем то, међутим, не случајно већ због нарочите ствари. Кад се, наиме, пожелим свог друга (што се свако мало деси), узмем било коју од његових књига и оне ме (те књиге и ријечи) исти час преселе у неко давно доба, у неке само нама знате прилике и околности, у године наше младости и њезиних красота или у часове кад нам је било тешко јер је и тога, Богу хвала, било на претек. И тад ме шчепа звијер жалости и прожме ме грч јер зnam да се друштво неће поновити, да ме неће назвати у два ујутро да ми јави неку новост, радост или жалост, да се договоримо, да нешто учинимо или да нешто не учинимо. И та ме жалост, ево и сада држи и не могу је се ријешити ни ослободити, стегла ме и притисла као мора која не попушта и не пролази, као бол који не јењава, као туга која не пролази.

И још ћу једну ствар овом приликом рећи јер не знам хоћу ли икад више бити у сличној прилици будући да је и моје здравље слабо и нејако, будући да и сам могу сваки час за њим отпутовати, а и јер је аудиториј максимално компетентан. А ствар је ипак важна за ове наше минијатурне прилике. Као и његов, односно наш, старији друг Оскар Давичо (онај што је младог пјесника Вујицу прије чetrdeset година спашавао робије вадећи га из новосадске хапсанске у коју су га стаљинисти, дормате и бирократе метале под блесавом оптужбом за наводни анархосиндикализам а што се опет, као ноторна глупост, ево ових дана понавља у случају београдске шесторке јуришника на про-палу грчку амбасаду), као такав, рекао бих задрти и до-сљедни интернационалиста, Вујица је истовремено био Србин, прави син свога рода, а уједно козмополита и противник сваког глупог и примитивног национализма, који с прљавом водом из лавора баца и дијете, који из најбољих најмјера чини најгоре ствари. Сјећам се, једном он мене, као наивно, пита – знам ли шта је Арсеније Чарнојевић, патријарх, најпрво угледао кад је прешао на другу страну велике воде, тј. кад је пребродио Дунав и зашао у војвођанску равницу. Не знам, рекох, откуд бих знао шта је тај прије тридесет година угледао. Е, рече мој заклети атеиста, најпрво је угледао православну цркву. У преводу, у тој су земљи и прије Чарнојевића живјели Срби – то, мене дошљака, учи овај аутономаш и заклети Лала, иначе антифашиста, дијете партизана и члан Друштва за истину о народно-слободилачкој борби и Југославији, онај који се, управо као Србин, усред распламсалог национализма усудио да брани вишејезичну таблу над Друштвом војвођанских писаца.

Ето, то сам хтио сад и овдје, у друштву српских писаца, рећи јер је то спајало сва наша велика имена и Окету и Васку Попу, и Стеву Раичковића и Бранчила Петровића, и Мишу Станисављевића и Вујицу Решина Туцића. Слава им и хвала што су нас, храбри а генијални, учили и научили поносу и достојанству, племенитим особинама људског рода!

(Реч на комеморацији у СКД-у) ▲

Љиљана Јокић Каспар

ЖИВОТ ЈЕ ПОСАО

Људском уму је за сада ускраћена тајна властитог постојања и ко зна хоће ли човечанство икада спознати суштину живота. Овом темом бавиле су се све цивилизације кроз историју човечанства, а данас чини ми се да се зна мање него хиљадама година раније. Научници, филозофи, песници, мали људи, рибари, тежаци, селаци, умне и празне главе, глуперде и учењаци не одустају од размишљања на ту тему, знајући при том шта чини суштину доброг, пристојног и успешног живота сваког човека. Друштвена позиција појединца, ма ко био и чиме год се бавио у нашем времену одредјена је искључиво материјалним богатством и повезаношћу са људима на власти. Глуп, паметан, генијалан, вредан пажње, лопужа или смутљивац, биће уважена друштвена персона, ако га власт подржава. Неко ће рећи да је то сасвим нормално, а ја мислим да није увек и безрезервно кроз све политичке и друштвене системе подржавати улицице, послушнике, гњиде, превртљивце и квартњаке свих боја, а поштене и праве багателно одбацивати.

Мој вишедеценијски пријатељ, сапатник и велики песник Вујица Решин Туцић, без обзира на значај и величину своје поезије, читав живот проживео је у невољи дежурног бунтовника. Иако левичар сумњао је у најсветије дорме комунистма, супротстављао се својом поезијом моћницима, људским гњидама и из дубине душе презирао лаж и обмане. Живот је посао, говорио је и у жељи да проникне у тајну сопственог постојања исписао хиљаде стихова. Ругао се животу, не заборављајући ни једног трена на своју мисију, живећи скромно скоро на маргини друштва на коју су га гурали и талентовани и неталентовани писци, политичари и сваки властодржац коме се није допадало шта пише, каже и мисли. Вест о његовој смрти рестриктивно је објављена у медијима, о његовој поезији скоро ништа. По образовању је био учитељ, иако није никада радио у школи. Био је запослен у Радио Новом Саду као драматаург, а кадгод је могао држао је песничке, креативне радионице и подучавао не само законитостима заната, већ несебично откривао стваралачке тајне поезије и сваколике уметности. Његовом поезијом бавиле су се и бавиће се генерације критичара, она остаје заувек у српској книжевности као сведочанство креативности духа које се није предало у једном тешком времену.

Једне зиме 1993, памтим хладно, мрачно, децембарско време, рестрикције струје по 12 сати, нема грејања,

смрзавамо се. Нико нема пару, једва имамо за хлеб, плате не стижу, а кад се довучеш до шалтера банке да узмеш неку мизерију од пет-шест ДМ, кажу нема више новца као да ниси у банци већ у некој туристичкој агенцији. Редови за све, од бензина до шећера, уља, брашна, цигарета. Вратила сам се из дунавског парка, празне торбе јер су и комшије кренуле да скупљају грање за ложење. Ударила ледена кошава, само што не завеје. Зове ме Вујица телефоном и сав срећан каже, „уговорио сам нам тезгу у једној библиотеци на Детелинари да говоримо о књизи..“ мени потпуно непознатог писца. Детелинара – новосадска периферија, нисам ни знала да имају библиотеку.

– Нисам читала књигу, како да причам?
– Ма, нема везе, ја ћу причати, а ти прати и доливај!
– Колики је хонорар, питам.
– По једна кутија нишке Мораве са филтером и пите!

– Бар да си тражио по две кутије, пребацим му.

Али, пристанем и некако по мрклом мраку градским аутобусом стигнемо на последњу станицу, једва смо нашли зграду. Тамо под свећама седи публика – пензионери из месне заједнице њих петоро, нема аутора књиге. Кажу, збрисао преко границе. Ту ми на брзину испричамо своје и добијемо по чашицу најгорег вештачког коњака. Одмах склонише флашу кад је Вујица кренула сипа други пут.

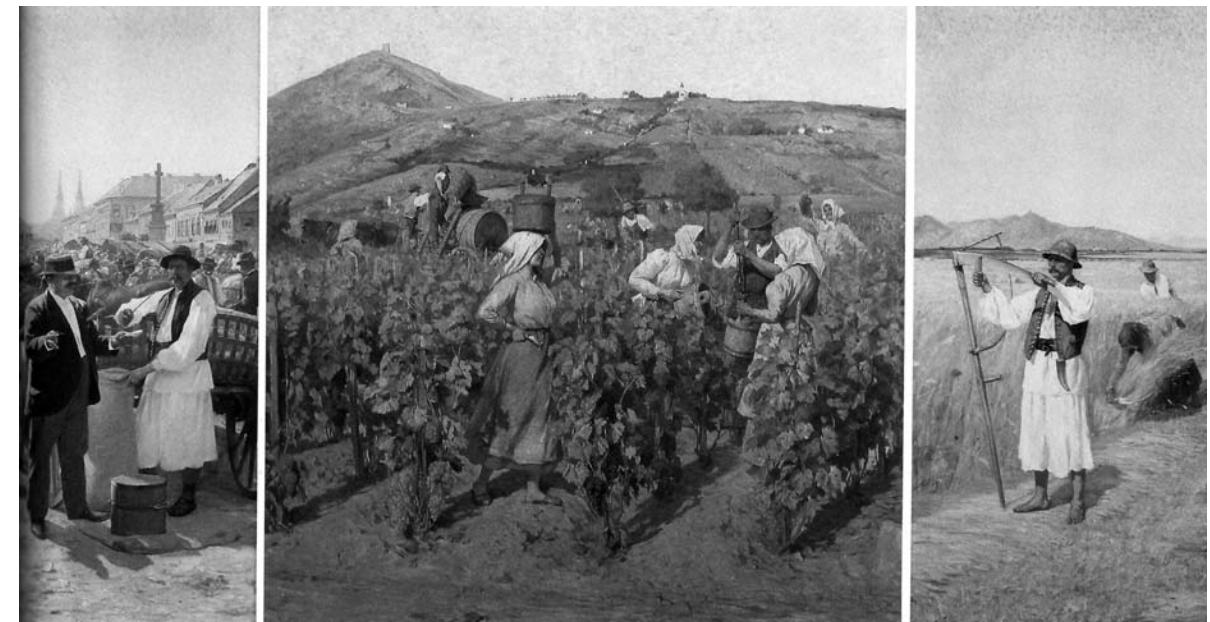
Опет по мрклом мраку нема светла ни на улицама ни по становима, једва дођемо до аутобуске станице. Вујица ме држи под руку да не паднемо у неку рупчагу и теши ме да смо се бар мало угрејали од коњака. А циције, мајку им јебем, каже. Уђемо у потпуно празан аутобус, а на следећој станици уђоше двојица контролора и мртви 'ладни' кажу, „карте на преглед!“ У целој држави ништа не финкционише, нико не плаћа ни елементарне рачуне, а камоли аутобуску карту! Остали смо неми неколико секунди, а на то ће Вујица. – Знате, ми смо књижевни крутичари, идемо са књижевне вечери...

– Шта вам је то, пита лик, а ја се развлајјем од смеха. Вујица ме попреко гледа и вади своју месечну аутобуску карту коју је имао као запослен у Радио Новом Саду.

– Јел' можемо нас двоје на једну показну карту, или хоћете да вам дамо по једну цигару?

Типови нас сажаливо гледају, а један рече.. „Можда су нека службена лица, нека се nose!“

Вујица који ме је наговорио да причам о књизи за

Вршачки шриштихон, 1896.

хонорар од кутије цигарета, имао је тих мрачних година и бољих понуда. Месецима смо јели неко смеће из хуманитарне помоћи коју су избеглице продавала на пијаци. Ја се растрчала и успела да добијем помоћ екуменске цркве за давадесетак писаца. Писала сам молбе, дописе. Добијемо сви по две литре уља, пола кг маргарина, неколико кеса тестенине и килограм детерцента. Отишли смо по то у неко складиште, а Вујица каже: „Јес' видела магацин, пун ко око! Могли би да се организујемо, клепимо по глави чувара и као у филму Балкан експрес, мазнемо храну!“ Ти си скроз пролупао, кажем, ниси више нормалан! Ваљда то све са неба гледа свевишињи, па се сажалио. По повратку свратимо у Дунавску улицу код Рибара на ракију батргачу, кад тамо седи неки мудросер и понуди нам књижевно вече – Вујичин портрет у Српској Црњи! Пристајем, рече Вујица, али то кошта 100 ДМ! Они који памте знају да је то у том тренутку незамисливо велики новац. Немају они ни марку, али тип предложи да нам уместо новца дају целу свињу! Ту се обрадујем као мало дете, а Вујица пристане уз озбиљно питање, „а како ћемо свињу донети у Нови Сад?“ Ја га шутнем испод стола, а тип рече: „Чим кренете ми је колемо и док траје књижевно вече, исећићемо је и спаковати!“

Сутрадан дошао Вујица по мене и сачекао да се обућем. Већ сам била у капуту и отворила врата кад рече.

– Чекај, само моменат, морам да телефониратам. Стојим пред вратима и нервозно чекам да обави разговор, немам појма кога зове.

– Не долазимо! Зар сте мислили да ћу се продати за једну свињу?! Откад песник пише стихове за брава? На шта вам ја личим?! Јесте ви некад чули за књижевницу Љиљу Каспар?! Она и не једе свињетину!

– Па наравно кад је нема, кукам и покушавам да му отмем слушалицу, али је он не пушта.

– Будало, осталосмо без свиње!

– Па нека! Не продајем се за свињу и тачка!

– А за краву би се продао?

– Не би, али читам песме за 100 марака.

После смо „наступали“ за руду „стијешњене шунке“ из Мађарске. „Морали смо кад смо били нападнути од живота“, правдао се. Неколико дана пре смрти свратио је код мене и рекао ми да није спреман да умре јер није ништа средио. „Гледам овај свет и што га више гледам све ми је нејаснији.“ И такав ће остати заувек, ма колико живели, рекох му. Верујем да се Вујица преселио у неки бољи свет у коме царује светлост и чаролија поезије.

Ненад Милошевић

САМО ПИШИТЕ ДЕЦО

У хладној ноћи, од три само једна шипка грејалице жарила.
Обасјане месечевом светлошћу,
кречњачке стене светлеле
изнад града без породичних кућа,
прозор на дрвеној цркви клепетао.
Млада ружа лежала на тоалетном столу,
у огледалу Фернандо Песоа
ослушкивао Орфејев глас
међу влашким гласовима рудара
ношене ветром из кладионице,
некад хотелске пицерије *Еуридика*.
Ви хотелске собе које ће стечај покрстити,
у којима су мирно спавали
каскадери и статисти шпагети вестерна.
Ви хотелске собе у градовима
што су се белели као Сан Франциско
у купеима Југословенске железнице,
чији зенит и златна грозница
прођоше са социјализмом.
Ви хотелске собе са зидовима
обложеним итисоном
без слика и репродукција,
с купатилима у којима топла вода,
дugo из хада дотиче,
без радио и ТВ пријемника,
ваши свеци биће беатификовани
2150. и неке, у време Четвртог Рима
и Треће Византије, ако се ускладе ствари
до сада неусклађене: усамљеност моја
тог поподнева и невиност рецепционерке
када је прећутала да
у собама нема грејања.

ПАЧУЛИ

Дуги дан, пред којим се ноћ
у слатки пораз повлачи,
слабећи мушкост младића,
отварајући се за бела
недосежна тела девојака
у надолазећој тами.

Лето је у јеку, или се спрема.
Зуји у угловима дворишта,
лахор напиње паукове мреже
после ручка Ксенија или Царевац
успављују декадентне службенике револуције.

Непомирљивост идеологија.
Зашивање џепова историје
масовна производња квалитета
против масовне производње
победа и рекорда.

Носимо сакое од листера Мише апотекара,
скраћујемо панталоне изнад чукљева,
никада их нећемо прекрити заклињемо се;
„шта кад та мода прође“, мајка одмахује
главом с маказама у рукама.

Мере стабилизације су у јеку
у кодаковом универзуму
Карл Луис јури Бимонов рекорд
У густој ноћи сањам звездане ратове,
високо на небу далеко од земље.

Предвече брат пали мирисне штапиће.
Миримо све и праштамо свима.
На једнооком касетофону врти се Ђанго.
No more heroes предвече док се огледам.

Прижељкујем Костело наочари,
врео, дрхтим непрекидно,
као девојка, јога девојка
што мирише на *nivea* колекцију
и чита Културе Истока
што никад телу неће рећи:
тело, сећи се...
тако и ту започеше читања.

1.СЕПТЕМБАР

Као на Невском проспекту
бледа је сунчева светлост, боје бледе.

Из расула лета, сабирају се и гомилају
људи и плодови.
Старци загледају глатку кору.

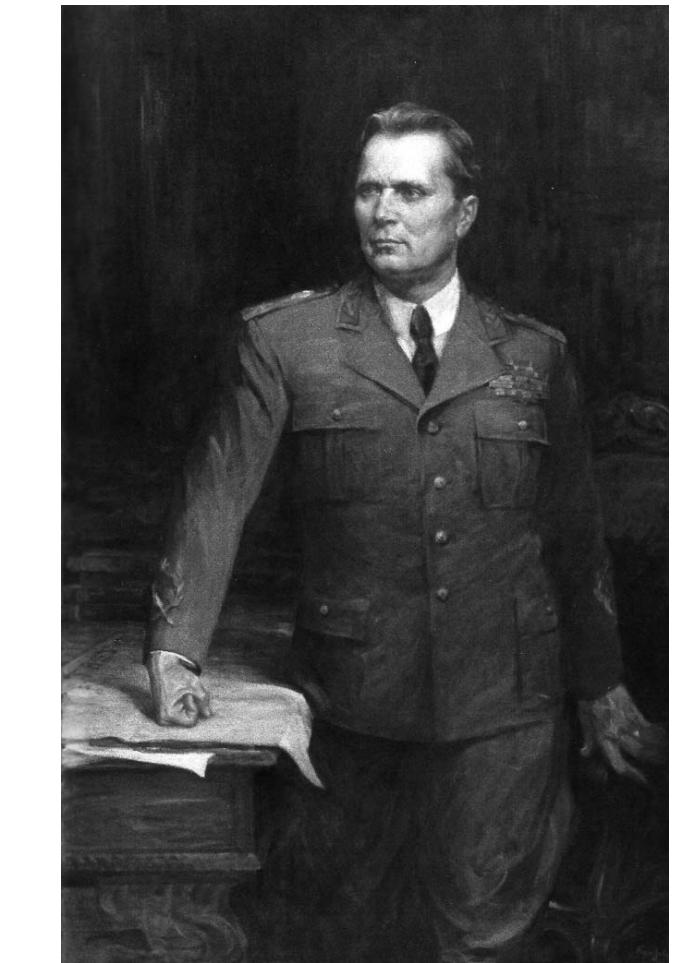
Лист са тужних топола плута
у још пуном базену.

Граја нестане у трену
када час почне, а лето је још,
девојка на празном подијуму
када се упале светла.

Из даљина топови се оглашавају.

У РОДИТЕЉСКОЈ КУЋИ

Сат летње време још рачуна.
Радио шушти и касете крче,
шпорет се пуши, сијалице прегоревају,
кртице травњак изровала.
Стара писма што сам их крио
у *Немајкој идеолођији*
другачијим ме сада сликају.
Вина испијена, *росијфреји* шерпе од снајке
и њених разграбљене
цемпери узети натраг
и ципеле „за таста“.
Јабука олујом осакаћена још рађа.
Пакујем плодове у гајбице,
слажем у пртљажник.

Портрет Јосипа Броза Тита, 1947.

САН О ЖЕЛЕЗНИЦИ

Равница и небо у златном пресеку,
земља црница, Бачка, фазан укочен.

На хоризонту силоси, голе тополе,
циглане разлупаних прозора.

Близка лица родитељска ми се јављају.
Прећосмо реку у сну.

Јато белих птица насрд поља,
када отворим очи.

„Само пишите децу“ рекао је
једном мој отац мојој жени.

Зарастао у траву колосек.
Хладном водом разбијен
сан о железници:
минијатурни дворац „Неша комерц“
надзидан над кућом железничара.

„Пиши, да би се твоја лепота обистинила“.

ВОЛИМ ПОНЕДЕЉАК

Са Момом Капором разговарао Марко Видојковић

Кад сам интервјуисао Бору Ђорђевића за октобарски¹, делом сам то радио, сад то могу да призnam, и како бих касније дошао до Моме Капора. Мислио сам да ће интервју с Бором, ако буде добар, бити онај неопходан степеник како бих стигао до утврђеног замка Капорових на Неимару. Рачунам, иста су екипа, тврдо национално језгро, разапето између својих генијалних дела, Милошевићевог гроба, српских генерала у Хагу и спорог путовања наше земље у Европску унију. Ако с једним изађем на крај, то је знак не само да су и они нормална људска бића већ да могу да изађем на крај и с било којим од њих. Ипак, Капор је био мој најврелији залогај, пре свега јер спадам у оне које је на кеца купио својом прозом, одавно, још док сам био млад, наиван, без идеје да ћу једног дана живети животом налик на његов. Његове књиге су ми дошапнуле шта заправо може бити књижевност – не само потенцијална школска лектира будућих клинаца који неће хтети да је читају него и словима припремљен укус новогодишњег ручка, негде на Дорћолу, пре тридесет година, у оно доба дана када дан није честито ни почeo, а мрак је већ почeo да пада. Капор помешан с Буковским, из тог брака се пре десетак година исплио Видојковић, а пошто сам Буковском на гробу већ био, остао ми је Капор да се лепо испричамо о свему што ме занима. Радован и ја провели смо два дана код породице Капор, углавном у Момином атељеу, уз арсенал одличних чајева и сјајну домаћу ракију, окружени његовим сликама и његовим књигама. Капор је крхког здравља, намучен операцијама, али не звао се ја Марко Видојковић ако интервју не претворимо у потпуnu зајебанџију и на крају доведемо Мому до играња школица по сопственим сликама.

После смо све слике уредно враћали на зид.

Пријемајући се за овај интроверју, разговарао сам с неколико ваших чишћашельки. Пишао сам их шта би шидале свој омиљеној писци и пишања су се углавном свела на неверицу како шако лако улазиши „у суштину“ и да ли је ово или оно истини и ко је Лена и ко је Зое и шта сме имали с Јелисаветом Кађорђевић...

Види, кад сам био врло млад писац, био сам забрањен у НИН-у, због *Предлога за размишљање*, било је то пре 2.800 година. Онда сам, јер ми је било забрањено да се потписујем, под псеудонимом писао *Белешке једне Ане*, па сам најзад и објавио књигу под тим називом. И улазим у Клуб књижевника, тамо седи велико друштво, а Михиз седи у челу стола и каже: „Седите, Капоре, морам да вам кажем да сте ви сјајно ушли у женску психологију. Толико сјајно да ја мислим да сте ви пичка.“ (смех) И ја се спустим с висине. Ја мислим да је то добар одговор.

Суштија је, иначе, 29. новембар. Како вам се чини 29. новембар у Београду, 2009. а какав је био кад сме у

Београд дошли?

Ја га везујем за то што је тад рођендан мом пријатељу и куму Матији Бећковићу. Историјски гледано, не припадам југоналгичарима и мрзим носталгију у принципу, јер носталгија није носталгија за временом, него за оним шта смо ми били у том времену. У том смислу занимљива је прича о томе како један Београђанин показује град свом госту. Цео дан га води по граду, на крају седну мртви уморни, попију пиво, и до маћин каже: „Ех, да сте овде били пре тридесет година“, а овај га пита: „Кад је Београд био заиста Београд?“ „Не, него кад сам ја био заиста ја.“ А сам тај до гађај је за мене готово смешан. То што се десило у Јајцу је група бивших робијаша која се сакрила под водопад и направила државу, укинула монархију и забранила краљу да се врати. А колико је то надреално сведочи и чињеница да се надреализам у Европи, поред Париза, примио једино у Београду, и да је један од надреалиста Коча Поповић био министар иностраних послова и генерал. Дакле, ми смо живели у надреалној

држави – једна стара жена изврзла је златним концем маршалу на рукавима неке измишљене маршалске ознаке, и онда је почело то велико срање у коме смо живели, борећи се да сачувамо неко своје ја у том хаосу, неку интимност, неки интегритет. С правом је тај празник заборављен. То је иначе био празник када се није радио три дана и када су мужеви, како се то београдски каже, „одмарали браду“. Кад сам ја дошао у Београд, 1946, као клинац, град није имао више од 300.000 становника. Диктатура је била очигледна, из над заглавља Борбе је стајало *Пролетери свих земаља, уједини се*, на Ослобођењу је писало *Друже Тито, ми ши се кунемо да са швога јућа не скренемо*. Значи, једна потпуна лаж. Од штафета, његових небескоплавих униформи окићених одликовањима, свих тих скупова на којима су у првом реду седели дебели генерали и министри, а на сцени, из кожних јеловника и карти вина, најбољи глумци читали Кадињачу и Песму мртвих пролетера, а деци у танким хаљинама се пишкоило док певају Коњух *иланином* или неку сличну песму. То је била једна комплетна лаж. А онда и та гомила књига које данас не вреде ништа, које се продају на бувљаку и купују их они који продају семенке и кикирики, да праве фишеке, то су најнаграђеније књиге у то време. Оне гласе *Несврстаност и самоуправљање, Социјална политика и самоуправљање, Самоуправљање – будућност света, Браћиство и јединство – највећи улој самоуправној сисћема*, то је та серија наслови. И сада тај човек, данас већ старији, кад га пита унук: „Деда, шта си радио“, каже „Писао сам књиге.“ „Покажи ми неку“, он извади и кад унук почне да чита, види да ништа од свега тога није истина, да је све то лаж, да је то узалудан живот, да је пропало братство и јединство, да несврстани ратују између себе, да се самоуправљање показало као највећа утопијска лаж непримерена овом менталитету. Али, они нас нису остављали да будемо равнодушни или да кажемо није тачно, него су нас терали да аплаудирамо, да излазимо на улице кад долазе високи гости, а високи гости су у фрижидерима држали децу јер су углавном били људоджери. Ми смо, истерани из редакција, стајали на мосту и махали папирнатим заставицама. Данас је ситуација врло слична, само што у првом реду седе епископи, владике и високи свештеници, а деца не певају Коњух *иланином* и *Партизан сам, шим се дичим*, него певају Светом Сави. А досада влада у истој мери, досада је неизбрисива из ових крајева.

После што је ишла пауза шоком осамдесетих, када смо се претворили за балканске деведесетице. Да ли смо шоком деведесетих шако живели у лажи? Да ли смо имали ушојистичку борбу добра и зла која то можда није била? И да ли је циљ на који смо стишли досадан и та наша лажна реалност деведесетих била неујоредиво занимљивија?

А шта је било деведесетих, ја се не сећам. *Наша реалност деведесетих био је Слободан Милошевић, диктатор и ширанин и ми на другој страни, као демонстранти који се боре проплив што ширанина. И онда је дошао Пети октобар, који је таја нама излегао шако велики, а данас већ личи на лаж. Када је нестао Маршал Тито и када је неста-*

ла Југославија, шта је за Вас почело да се дешава?

Доживео сам право олакшање што живим у Србији. Никада ме није занимала велика Србија, зато што сам много живео по свету. Ја, рецимо, обожавам Малту, која има мање становника него општина Вождовац. Волим мале земље, као што су Монако или Лихтенштајн и сасвим ми је довољно оваква Србија. Био би ми довољан и Београд, као кнежевина. А остало ме не занима, мање-више. Ако већ помињем борбу с диктатором, кад је дошао на власт, нисмо ми пришли њему, него је он пришао нама. Кад кажем *нама*, мислим на круг српских националиста, који је званично успостављен 1967, када је потписан *Предлог за размишљање*. То је докуменат који је био одговор на *Декларацију о положају хрватској језици и правовисица*, коју су у Загребу потписали Крлежа и остали писци, где се тражило одвајање хрватског од српског језика. Ми смо прихvatili ту идеју, али смо тражили да Срби који живе у Хрватској имају право на језик, писмо, ћирилицу, школе и уџбенике. То што смо ми тражили данас не би објавиле ни *Дечје новине*, толико је то наивно, нормално и подразумева се. Онда су поизбацивани из партије сви који су у њој били, мене нису имали одакле да избаце, а они који су били директори и уредници су смењени и морали су да повуку потпис са *Предлога*. Од 42 потписа није повучено 12, а међу њима је био и мој. Ја сам тада храбро збрисао у Италију.

Ко је био међу ших дванасет?

Михиз, Матија Бећковић, Душко Радовић, Жика Стојковић, Мића Поповић... Е, сад, Слободан Милошевић нас је искористио; први пут нас нико није јурио, хапсио, нити забрањивао. Они који су на почетку виђали Слободана Милошевића, моје колеге, долазили су одушевљени, први пут нас нико није јурио! Ми смо терали Матију Бећковића, сина четничког војводе, да прими Седмојулску награду! И он је примио, због нас. И био је одушевљен Милошевићем. Ко је он, само му име каже, рекао је – Слободан и Милош. Душан Ковачевић се тетурао од среће, напио се одмах кад је дошао од Милошевића. Сви смо били одушевљени и он је то злоупотребио јер комуниста не може бити националиста, то су две ствари које се искључују, same по себи. Искористио је да се дигне на том таласу, и тада су почели проблеми. Иначе због мене је забрањен једини лист под његовом владавином – то су нишке *Омладинске новине*, због мог интервјуја у њима. Ипак, треба се подсетити, за време његове владавине почела је да излази прво *Наша борба*, па *Глас*, па *Време*, па је основан *B92*, па *Близи!* Колико листова под једним диктатором! Под његовом влашћу уведен је и вишепартијски систем, то је чињеница. То је апсурдано! Он, пре свега, није био диктатор, он је био утилитарни прагматични банкар, један практични тип, без великих визија, јер да је имао визију, он би нас довољно врло далеко и високо. Он је био пре свега практичан човек.

Неуспешан практичан човек, испоставило се.

Био је неуспешан. Обично су практични људи неуспешни. Није имао визију, а нису је имали ни ови пре њега. Сем Тијета, који је био геније. Тиље, коме је била мала земља коју је добио, па је направио несврстане, пола света! Тиље је био диктатор. То је био једини владар који је двадесет година, у среде свеопштег ►

► мира у Европи, држао концентрациони логор на Голом отоку, а у исто време био кандидат за Нобелову награду за мир. Биле су штампане и марке, ја сам их видео, *Политика* их је објавила, поводом додеље Нобелове награде за мир другу Титу. Мајкеми! (смех) А сад, да завршимо са историјом и политиком. Мени у суштини нису сметали ни Тиле, ни Слободан Милошевић, нити ми сметају ови. Ја живим потпуно изван тога, мада сам био актер многих афера. Рецимо, четнички пикник на Нијагари, у време кад се о четничима није смело ни говорити. Суђење је трајало годину дана. Па онда та гомила забрана. Било је лепо, идеш улицом, па ти шапну на уво: „Алал ти вера.“ Друго, ја сам имао и сликарство као резерву; кад ми забране да објављујем, ја сликам, као и иначе, сваки дан. За сликарство је потребан читав живот, а ја имам само један и делим га на два посла. Према томе, нико од њих није имао никаквог утицаја на то да ли ћу ја ову умбрку да ставим на ову белу. Кад то имаш, не може ти нико ништа.

Бавиће се поједнако свема уметностима, или је евидентно превладала она комерцијалнија – писање. Да ли вас нервира што сте више свој сликар нећо својих чишталца сликар?

Прво, комерцијалније је сликарство. Да живим од књига, ја бих умро, не бих могао ни струју да платим. Овде сви штампају, али нико не плаћа ништа. А слика је нешто што можеш да изнесеш на Каленића пијацу, на тезгу, и да продајеш. У Њујорку, где сам много пута био и живео, с писањем можеш да се обесиш. Али ја први дан у Њујорку купим боје, други дан сликам, трећи дан продајем.

Хтео сам да кажем да је писање комерцијалније у духовном смислу јер се чишталци дубље и темељније веже за добру књигу него за добру слику.

Да. Матиз је говорио да је слика наслочај за око, а ја тврдим да је слика намештај за зид.

Да ли сте се икада уплашили сопствене производивности?

Јесам. Ја сам написао непристојно много књига. Нисам имао ту срећу да напишајем једну књигу која ће остати, као рецимо Ален Фурније са *Великим Моном* или *Баво у шелу* Ремона Радигеа. Једна књига је довољна. Чак и кад напишеш два метра књига у полици, опет остаје једна. Проблем српских писаца је у томе што они седе у кафићу и чекају да напишу ту једну књигу која ће остати, што би се замајавали с оних двадесет. Иду право на седам погодака. Међутим, сви ти људи с једном књигом су умрли врло млади, а ја сам такође и непристојно стар. Био је, међутим, и један француски писац, звао се Анри Пјер Роше. Он је своју прву књигу *Жил и Цим* (роман о љубавном троуглу између двојице пријатеља и жене, прим. ур.) написао са 78 година.

Како се носиши с овацијама које као уметник доживиће за живота?

Велика лекција коју сам добио у животу је лекција из Хиландара. Кад одеш на Хиландар и останеш неко време, вратиш се потпуно ослобођен сујете. Једноставно схватиш да ниси нико и ништа и да је то фантастично и да све те глупости којима си робовао, успех, но-

вац, слава, да то све не вреди ништа. То је такво место где се за време ноћног бдења појављују сви мртви и сви живи и ти се ослобађаш терета овог света, приближаваш се највишем степену духовности и изгледа ти бесмислена реченица коју си дотад употребљавао: „Идемо на то и то место, тамо се добро једе.“ То је највећа глупост, коју сам изговарао често у животу. Што каже Кончаловски, на польском ве-цеу код његове мајке гости су писали: „Овде се завршава кулинарска уметност госпође Кончаловски.“ Не пада ти више на памет да се нервираш што ниси добио неку награду, изгледаш самог себе бедан када се сетиш да си се нервираш што ниси заступљен у некој антологији, што те нису негде позвали, а ја никуд ни не идем углавном.

Да ли Момо Капор поуздано зна шта се човеку дешава кад умре?

Случајно знам. Имао сам последњих година неколико врло тешких операција, по седам сати, по три сата и морао сам да будем успаван. Последња реченица коју сам једном приликом изговорио докторки која ме је успављавала била је: „Госпођо доктор, јесте ли наручили буђење?“ (смех) И она ти каже диши, диши, диши и ти дишеш и уђеш у нешто црно, иза чега неманичег. Црно. Ништа. Не постоји. То је смрт. Неколико пута сам доживео осећање смрти, баш праве смрти. Тако смрт изгледа, тако мора да изгледа. Једино је јебено да се не мучиш пре ње, али то не улази у ову причу. Они који верују у реинкарнацију питају ме шта бих волео да будем у следећем животу, а ја им одговарам „понедељак“. Волим понедељак, стварно. Тада почиње све. Можда неко купи слику, можда неко плати текст... (смех).

Шта сам оно хтео...

Знаш како почиње сенилија? Реченицом: „Шта сам оно хтео да кажем.“ (смех)

Пуштам себе да се мало одморим од чињенице да ми је Момо Капор ујраво поштврдио да је смрт нишавило.

Ништа. Мрак. Није баш сасвим хришћански, али једном је један човек рекао да је наш живот у ствари пакао, што није незанимљиво. Неки су у рају, неки су у чистилишту, а ми смо данас у паклу. Овај наш живот је пакао, истина, понекад пријатан, али пакао. Та варзијанта ми се допада.

Како шолики инсивибуалац све време јаше на српству?

Патриотизам није идеологија, то је ствар кућног васпитања. То те научи баба.

Какав Вам је однос с младим Београђанима?

Ја не волим ону врсту дружења кад мајка каже да је другарица са ћерком. Ја нисам другарица с младом генерацијом, али стицајем околности седимо за истим столовима овде у коноби, шетамо керове... Мислим да су они трагична генерација. То је генерација без пасоша. Свет и одрасли, у које и ја вероватно спадам, одузели су им могућност да виде свет. То је ужасно важно баш због овог питања о национализму. Они живе у виртуелном свету, они нису видели Дубровник, нису видели Загреб, Љубљану, Сарајево, Трст! Они нису видели ништа. Али они говоре савршено енглески, за разлику од нас, који још то нисмо научили како треба.

Момо Капор (1937-2010)

Фотографија Р. Јањушевић

Не може да изгуби. То је ствар менталитета, а менталитет се страшно споро мења. Тада спољни намаз кафића, прејаке музике, да се не би разговарало, испијања кафа у једном срку, месинга, махагонија и стакла – то је све само намаз. Све те справе које покушавају да затрпају унутрашњу празнину, сва та количина музике... У меје време музика је била само с бандера и звучника. К'о друкчије каже, клевеће и лаже, осетит нашу ће пест (смех). Па су онда појавили први грамофони, чешки сурфафон, и онај које имао тај грамофон и три-четири плоче, био је главни на журевима јер је пуштао музiku. Добијао је најлепшу девојку и пиће.

Значи, ви одговорно ћердитеје Београђанима да је њихов траг најбоље место за живој на планети?

Апсолутно. И у овом тренутку је најбољи. Дођи да видиш (излазимо на терасу). Ево, класично београдско неимарско или чубурско двориште. Имаш липу, имаш чесму, с мајмуном, којег је комшија донео из Америке, а имаш и шупу. А из ове зграде те гледају као археолошку ископину. Још моја кућа мало искаче јер, кад се директно из дворишта улази у собу, то је идеално. Тако се пребацује гибаница, ево овај овде поред, зидару пензији, има кисео купус, па ми даје главицу, за сарму.

У каквим стије односима са својим бороцима?

Што би рекао покојни Љубиша Јоцић, био сам све, само нисам био лезбејка (смех).

Шта то значи, у Вашем случају?

То значи да имам све пороке, осим коцкања. То ми је изузетно досадно. Често ме воде у разна касина по свету и домаћини ми дају гомилу жетона да играм. Ја одмах све изгубим, седнем, наручим црно вино и гледам тај свет. Нарочито је лепо у Висбадену, где гледам фотографију Достојевског за коцкарским столом, а испод њега је тај коцкарски сто за којим је све изгубио.

Свакој од познатих борочних људи бије ћас да је ово или оно. Вас бије ћас да сте алкохоличар. Као се носиши с тим?

Пре свега, шта је алкохоличар? То је човек који пије више од свог лекара (смех). У време неиздрживог терора лажи, осетљивије природе уметника, које нису то могле да поднесу, а под изреком да пијанца и бог чува, били сви пијанци. Невероватна плејада генијалних људи који су сви пили. Од Зуке Цумхура, сликара Славе Богојевића, мачисте Бранка Радичевића, Либере Марконија, да не набрајам даље. То је плејада пијанаца. Једног дана, кад је Брана Џрчевић дошао код Бранка Пешића, који је био члан ЦК, овај га је понудио вискијем, а Брана му каже да више не пије. Онда му је Бранко викнуо: „Има да га попијеш, како ћу те трезног вадити из затвора!“

Да ли алкохол доживљаваш као Ваш drug of choice или као нешто што вам се накачило ускуш?

Мени је алкохол део ритуала. Он је нека дивна врста бекства у нирвану. Тако да, кад ме људи питају да ли сам читao неку књигу, ја кажем можда, јер седим у кујни, пијем и читам и на крају не знам да ли сам је уопште прочитao. Најбоље је пити у кујни, то је моје искуство. Кревет је близу, нико те не види, нема никакве фрке. Једино што је опасно је што се после извесне количине алкохола у мени разбуди страшна не-жност према пријатељима по свету и онда пијан ►

Љиљана Шој

► окрећем телефоне и будим их у по ноћи и вероватно нешто булавним, а они запањено слушају. Тако да би требало искључити телефон пре пића. А сада су ми лекари забранили и пиће. То јест, нису – лекари су невероватни. Кажу ти ону чувену реченицу: „Можете по једну чашу после ручка.“ Једна чаша ми апсолутно ништа не значи. Мени је прва чаша непријатна. Од прве се намрштим, од последње се напијем, има та чуvena реченица. А онда је један лекар који ме познаје, покојни Паоло Валенти, написао једна чаша после ручка, а доле је написао: „Не сме се уштедети за лitar.“ Не пијеш недељу дана, а онда попијеш лitar јер си уштедео (смех). Иначе, Арапима религија забрањује пиће, а мени жена. Дошао сам до идеје да се оснују сигурне куће за мушкице. Има много мушкица које бију жене. Жене ти забрањују да пијеш и пущиш, жене ти забрањују друге жене, мешају ти се у људска права. Сигурна кућа за мушкице, у ствари, већ постоји – то је кафана.

Ако је већ алкохол лејлан, да ли би марихуана требало да буде лејализована?

Ја мислим да. Пази, пробао сам све врсте дрога, писао сам неку књигу у Њујорку и онда сам морао да се упознам с разним стварима. Марихуана је сасвим бе-зазлена, она је ништа мање штетна или корисна од дувана. Једино што отвара пут до кокаина, који такође није претерано штетан, али се из кокаина, кад престане да делује у нормалним количинама, иде право у хероин, а онда је готово. Иначе, марихуана је баш леп, сањаљачки дуван.

Одлично.

Једне године, били Зуко Џумхур и ја у Дубровнику, зими. Тамо је био атеље Милована Станића, чуvenог сликара. Он је сликао у зидинама и атеље му је био пун гостију, поготову када је зима, кад нема куда да се иде. И дошла су два Амера с руксацима и дугим косицама. И седимо ми тако и смотрају они тако неку цигару од нечега и дају Зуки и мени. Зуко запали и повуче – ништа. Да мени, ја повучем – ништа. Он пита: „Је л' теби дјелује ово?“, а био је хашиш; ја кажем: „Не, а теби?“ „Ни мени“, каже он, ајмо још једном. Поново ми дувамо и ништа. И Зуко каже Миловану: „Миловане, дај ти нама двије лозе, ово је за официрску дјецу.“ (смех)

С обзиром на то да сме доказани познавалац, женске душе, хтео сам да вас писам нешто о мушкију. Колико је сексуална иживљеност бића за правилан развој мушкица?

Мора да је доживи у извесном периоду живота сигурно, да би био нормалан, а то је страшно тешко. И страшно компликовано. Најпре, компликовано је рећи довојци или младој жени с којом су у кревету да никад ниси имао жену. А онда, тај први неуспех може да те одведе у осећање да си импотентан, које може да се заврши или кобно или генијално, да постанеш неки генијалац, док те не ухвати нека искусна риба и каже ти: само се ти опусти и пусти ме да радим.

Да ли постоји тренутак који је поштупна супротност, да мушкица буде срамота да каже с колико је жена ставао? Да ли постоји торња ирша?

Не, не. То је увек афирмативна ствар и то чак привлачи жене, колико ја знам.

На који што ниво говорију људе у односу на наше же-

вошињске пријатеље?

Гледај на то као да је најлепша ствар на свету, никако не може бити животињска. То је нешто најлепше што може да ти се деси у животу. Шта је уметност него стални вапај за неузвраћеном љубављу. Стално вичеш: видите како дивно пишем, волите ме, волите ме, волите ме како сликам, волите ме како певам, ја сам најбољи, волите ме! И стално чезнеш за љубављу. А шта је крунисање љубави? То је кревет. Е, онда наилазе разне друге ствари, тупост, досада, уобичајене навике и реченица: „Опет си синоћ правио будалу од себе.“

Реченица самом себи у ојледалу?

Не, него реченица коју ти каже жена. Твоја прва љубав, која је играла боса по киши, на Сави, на сплаву. Она која је пила с тобом заједно, понекад чак и више. Она одједанпут почиње да мрзи Саву, не воли те што пијеш, каже: ти си ме навукао, битанго. Јер, одједанпут, Сава се поставља као супарница којом може да до-плови нека нова девојка која ће играти боса на киши.

Да ли су жене несигурније о мушкице као је рео о мужко-женким односима?

Не, оне су супериорне. Ја нисам освојио ниједну жену, никада у животу. Увек су оне мене.

Ипак, неизбежна судбина писца је да, као неко ко ствара вештачке листерарне свештве, врло рано почне да паша о штапања живоћа и смрти. Та професија је позната по великом броју самоубица. Да ли сме имали такве врсте криза?

Свако јутро. Ја сваког јутра размишљам о смрти.

Ог предиколској узрасти или касније?

Касније. Негде од четрдесете. Човек који не размишља о смрти није потпун. Не мора то да значи самоубиство, него смрт уопште. Смрт је нешто са чиме сам ја на ти. Врло сам јој близак, још од раног детињства. Са четири године, на мене се срушила кућа под немачким бомбама и четрдесет људи је погинуло. И моја мајка је погинула јер ме је заштитила. И мачка коју сам држао у рукама била је мртва. У време окупације, гледао сам обешене, мртве, раскомадане, бежао сам од митраљеских рафала по улицама, чекао бомбардовање да се попломе излози, да упадам с друговима и да крадем из њих. Па онда ослобођење, битке испред моје куће, па камиони којима на каросеријама леже искасанљени лешеви. Они пролазе, а ја на првом спрату, гледам. Па онда Клостер Светог Августина у Сарајеву, у који смо ишли уместо у основну школу. У тај клостер су 1945. дошли рањени Немци и лежали су по ходницама, док смо ми поред њих ишли на часове, у учонице, исто без ногу, руку, у завојима. Иначе, мене су Немци страшно волели за време окупације јер сам био светлосмеђи и подсећао сам их на њихову дечу. Давали су ми чоколаде, могао сам да седим у њиховим аутомобилима, једном речју, ја сам за време рата сарађивао с окупатором (смех). А онда ови ратови у којима сам био репортер, то је исто страва. Па онда моје операције, где су ми шансе да преживим биле педесет-педесет посто. Кад видиш толико смрти, онда добијеш ту праву димензију.

Живоћа.

Да, живота.

¹ Пренето из часописа Playboy, јануар–фебруар 2010.

Скраћења редакцијских

ФЕНОМЕН ДОВЛАТОВ

Обликује се структура текста сачијеног од концентричних кругова у којима се исцрпљују различити тематски сегменти и однос Довлатова, околине и самог Гениса пре-ма њима. „Довлатовљево поколење“ заправо је последња списатељска генерација у совјетској историји, а Генис, де-ценију млађи од Сергеја и нешто раније доспевши у Америку има савршenu свест о тој генерацији којој не припада али с којом здушно и ангажовано дели радну свакодневицу, књижевне разговоре и проблеме прилагођавања на нови живот и свет, укључујући са већим редакцијским правилом да најмлађи члан иде у набавку ићи и пићи и више слуша него што говори. Генис је добровољан и добронајменан памтилац атмосфере једног времена у којем је ваљало ускладити личне и професионалне сујете, радне обавезе, различите карактере, духовитост и оштрину опаски и када не пријају осетљивом уху и амбициозном духу. Ако је и селективно и субјективно, Генисово памћење је оштроумно и сензибилно, усмерено на крупну фигуру Довлатова који увек живи као књижевни јунак те није тешко да то у овој књизи и постане.

Генисов Довлатов је у свакој прилици свој и по томе је доминантан у шароликом окружењу руских уметника и интелектуалаца који грозничаво траже свој *амерички пуш* оптерећени руским искуством, навикама, носталгијом, сећањима, језиком. У даљини, изван свакодневне орбите, славни дисиденти (Солжењицин, Сињавски, Бродски, Набоков, Буњин) обитавају као узор, терет, ауторитет, мера, разлог за поређење и надметање, скромност и радиност, амбицију и другачију борбеност од некадашње. Довлатов је интуитивац, аутентичан, опчињен људима а не идејама, језичком животношћу и финесама а не језичком науком и правилима („О, Господе! Каква част!Каква не-заслужена милост: ја знам руску азбуку!“), јарким детаљима а не општим местима, одузимањем а не додавањем стварносном богатству, муњевитим спознајама а не темељним проучавањима. Он верује да се за књижевност није спремао него да га је она одабрала („Нисам је одабрао ову женствену, упадљиву, мученичку, тешку професију. Она је одабрала мена. И сад више немам куд.“), и живи у складу са таквим уверењем, бирајући одабране а не припремане писце (како руске тако и америчке) за своје невидљиве саговорнике. Генис све ове особине не посматра ни као предност ни као аутсајдерску позицију, већ као срећно поклапање лица и дела који су тек у Америци нашли свој пуни израз и смисао. Својој посмртној популарности глобалних размера зачудио би се и сам Довлатов, па Генис нема разлога да прећути сопствене ►

► но изненађење пред овим феноменом, већ само до-
бија нове мотиве да га објашњава и разумева.

Све Генисове списатељске особине и мајсторије садр-
жане су и у књизи о Довлатову, само што су им овога пу-
та пријужене и Сергејеве особине и мајсторије, па чи-
талац стиче утисак да је на делу дујет и дујел, да се јасно
издавају два самосвојна гласа и два неретко супротста-
вљена а најчешће помирена концепта живота и књижев-
ности. Везивно ткиво прича је анегдотска, неодолива ду-
ховитост сликара Вагрича Башчањана, пикантни зачин
који свакодневицу руске колоније у Брајтон Бичу на лицу
места смешта у будућу легенду.

Са мени доступним књигама ове двојице потпуно
увиђам да је и зашто је Довлатовљев прозни свет („крцат
књижевношћу, хумором и пијанством“) Генису изгледао
скројен по његовој мери. Обојица су своју социјалистичку
државу на њеном издисају видели као „националну фор-
му апсурда“, као расадник чудака који је требало само
описивати а не измишљати, а одбивши да буду жртве
историје ти јунаци су погубили и све своје историјске не-
пријатеље на које би свалили кривицу. Режим и власт су
унутрашњи проблем појединача, а не спољна доминација
каквог год система, а лишавање заједничког идеоло-
шког именитеља деконцептуализује сваки појам власти.
Делује једноставно, али колико је времене, памети, енер-
гије, жртава, генерација требало да се до оваквог копер-
никанског обрта дође!

Дакле, 2000-те је Сергеј Довлатов (непостојећи чак и
у нашим скоро непостојећим југоенциклопедијама), за-
хваљујући Генису и „Геopoетици“ постао барем за неке од
нас „јунак нашећ доба“, а онда су се у четири године, од
2002. до 2005, појавиле четири његове књиге („Робијашка
зона“, „Странкиња“, „Спомен-музеј“ и „Кофер“) да нам
потврде, допуне, осветле, наставе Генисову „аутобиогра-
фију – о другима“. Захваљујући и одличном преводу Рад-
миле Мечанин, и уредничком слуху Фрање Петринови-
ћа у „Стилосу“. (Узгряд, овај текст настаје захваљујући
упорности моје пријатељице којој сам открила Довлато-
ва читајући јој Генисове одломке наглас, након чега је
будно пратила излазак његових књига и поклањала ми их
уредно купљујући по два примерка, за себе и мене, знајући
мој отпор према тражењу књига од издавача и моју тада-
шњу материјалну ситуацију нерегистрованог слободног
уметника.)

Довлатовљев специфични дар и хумор тешили су ме
у годинама мукотрпног успона и запаљујућег пада наше
крхке демократије у горепоменутим годинама. Поклопи-
ли су се са мојим препознавањем наших социјалистич-
ких чудака који су преспавали промене, али су тобоже
знали какве су и зашто не ваљају боље од свих штетача,
бораца и симпатизера који су их донели или су барем ве-
ровали да је тако. Поклопили су се са мојом аполитично-
шћу, али и свешћу да се морам бавити стварношћу која
се дави мном. Отворили су ми очи за смешне детаље,
апсурдне дијалоге, испразност новоговора, на начин сми-
сла за гледање и слушање а не разумног анализања ка-
квом сам била склона. Довлатов је био иницијатор једне
од мојих перспектија у свакодневном посматрању обич-
них људи које сам предуго гледала кроз књижевне нао-
чари, што је исто као да сам их правила од блата за моје
теорије о њима, а не за живот у којем ми могу помоћи,
наујити или само остати у неутралном сећању, ако уоп-

ште остану. При томе, Довлатов је од оваквог наука о жи-
воту правио добру књижевност, скицирајући детаље у ле-
ту доходио до општих формулa и свеопштег апсурда не
правећи од њега трагедију на коју нема одговора, изузев
можда у самоубиству. И коначно, Довлатов ми је у то вре-
ме био доказ против сувишака грчевитости, паметовања,
вербализма, описивања, придева као психолошког и ма-
теријалног пртљага с којим су се наши писци носили јер
ни су морали однети свој живот преко пола света у три ко-
фера (а и они који су морали стално су се враћали по још
три пртљага), али истовремено и доказ да се у минимали-
зму може испољити више од незнања, емотивне празни-
не, писовачке енергије и језичке оскудности какву срећем
код популарних момака наше најсавременије књижевно-
сти.

Довлатовљева књижевна самосвест напростије је неодо-
љива. Дефинисао ју је као жељу да буде ученик сопствен-
их идеја, што разумевам као потребу да животом прати
књижевност а не књижевношћу живота. У том кругу и ко-
лоплету (риба риби гризе реп) знак једнакости између
живота и писања о њему је савршен, телеграмски јасан и
недвосмислен. Упитан зашто се ни после неколико годи-
на живота у Америци не бави америчким темама, Довла-
тов одговара да се сви варају, да он не живи у Америци
Делује једноставно, али колико је времене, памети, енер-
гије, жртава, генерација требало да се до оваквог копер-
никанског обрта дође!

Дакле, 2000-те је Сергеј Довлатов (непостојећи чак и
у нашим скоро непостојећим југоенциклопедијама), за-
хваљујући Генису и „Геopoетици“ постао барем за неке од
нас „јунак нашећ доба“, а онда су се у четири године, од
2002. до 2005, појавиле четири његове књиге („Робијашка
зона“, „Странкиња“, „Спомен-музеј“ и „Кофер“) да нам
потврде, допуне, осветле, наставе Генисову „аутобиогра-
фију – о другима“. Захваљујући и одличном преводу Рад-
миле Мечанин, и уредничком слуху Фрање Петринови-
ћа у „Стилосу“. (Узгряд, овај текст настаје захваљујући
упорности моје пријатељице којој сам открила Довлато-
ва читајући јој Генисове одломке наглас, након чега је
будно пратила излазак његових књига и поклањала ми их
уредно купљујући по два примерка, за себе и мене, знајући
мој отпор према тражењу књига од издавача и моју тада-
шњу материјалну ситуацију нерегистрованог слободног
уметника.)

Довлатовљев специфични дар и хумор тешили су ме
у годинама мукотрпног успона и запаљујућег пада наше
крхке демократије у горепоменутим годинама. Поклопи-
ли су се са мојим препознавањем наших социјалистич-
ких чудака који су преспавали промене, али су тобоже
знали какве су и зашто не ваљају боље од свих штетача,
бораца и симпатизера који су их донели или су барем ве-
ровали да је тако. Поклопили су се са мојом аполитично-
шћу, али и свешћу да се морам бавити стварношћу која
се дави мном. Отворили су ми очи за смешне детаље,
апсурдне дијалоге, испразност новоговора, на начин сми-
сла за гледање и слушање а не разумног анализања ка-
квом сам била склона. Довлатов је био иницијатор једне
од мојих перспектија у свакодневном посматрању обич-
них људи које сам предуго гледала кроз књижевне нао-
чари, што је исто као да сам их правила од блата за моје
теорије о њима, а не за живот у којем ми могу помоћи,
наујити или само остати у неутралном сећању, ако уоп-

сваки становник савршен књижевни јунак, али он не види
шта би у томе било америчко. Дирљива лепота романа
„Странкиња“, посвећеног „Усамљеним Рускињама у Аме-
рици – с љубављу, тугом и надом“, распришила би се у ва-
здуху да главна јунакиња Марусја Татровић није тако типична руска дјевушка, тешке и загонетне лепоте, која је
презрела своје сународнике са бедним дневницама којима на службеним путовањима купују љубав, и у отаџбини и у Брајтону, и одлучила се за Латиноамериканца уп-
ркос његовим мутним пословима и бурном темпераменту љубавника који понекад ошамари своју вољену. У прилици о каријери Марусјиних просечних родитеља у Стјалиновој доба на две-три странице бриљантно је сажето све што се
о том времену има рећи („Довлатовљеви ликови пламте знатно жеће него Солжењицови, али у кутијама ла-
комисленијем паклу“, констатовала је америчка критика називајући писца совјетским Керуаком и ценећи га можда баш због лакомисленој Јакла), а хепиенд са венчањем којем присуствује и „живи аутор“ који измамљује Мару-
сјине сузе довлатовљевски је одговор који показује да је сан малог човека посвуда исти, био он амерички или руски. Непогрешиво је знао Сергеј Довлатов да само у Брајтону, тамо где Алкатраз зову локалном Лубјанком, и где се нестанак папагаја залива обилнијим сузама него не-
станак људи, може да функционише и његов живот и његови

гово перо, о којем ће коју годину касније чак и у Јапану писати докторске дисертације.

„Спомен-музеј“ је роман/одговор на питање: Због чега
волите Пушкина? Као и увек, сам Довлатов је јунак своје
прозе, самокритичан у мери која га ослобађа критике других (метод који Генис изврсно објашњава), заметнут
међу остале јунаке које прати ауторова бесконачна љубав и
разумевање. Као и увек, сузе од смеха неосетно се пре-
тварају у сузе тuge док чitate кратке реченице, сјајне ди-
јалоге, шкрте описе, каламбуре који се памте („Свима је
јасно да генији морају имати познанике. Али, ко ће пове-
ровати да му је познаник – геније!“), неочекиване искоке
из основне приче са још неочекиваним закључцима
(„Укратко, не волим одушевљене посматраче. Нити мно-
го верујем њиховом одушевљењу. Мислим да љубав пре-
ма брезама тријумфује на рачун љубави према човеку. И
развија се као сурогат патриотизма...“). Тек повремено
блесну изузетне опаске о Пушкиновој литератури, попут
ове коју применује и сам: „Његова књижевност је изнад
морала. Она побеђује, па чак и замењује морал“. Или о
руској литератури уопште, о театралном вечном питању
где је идилична Русија и ко ју је уништио („Ко је, ко је...
Зна се ко је... И ту нема зашто да се лупа главом.“) И о
том типично довлатовљевском одсуству ангажмана, бор-
бености коју сматра узалудном јер људи су такви какви
јесу, одлично пише Генис. А Довлатов каже: „Читавог жи-
вота сам мрзео активне радње било које врсте. Реч „ак-
тивност“ ми звучи као увреда. Живео сам у пасиву. Па-
сивно сам пратио околности. То ми је помагало да налаз-
им оправдање за све...“

Пушкин је метафора за Русију, а Русија је – попут
главног јунака и свих осталих – у безнађу, беди, алкохолу,
празним причама из којих зјапи незнање чак и о нај-
светијим, традиционалним руским темама. Таква каква
је, управо се отворила и више није немогуће добити па-
пире и отићи, с чим започиње нова мука, мука избора и
страха од слободе. Посебно онима којима је матерњи језик
посао, љубав, све („Језик. На туђем језику губимо осам-
десет процената своје личности. Губимо способност за
шалу, иронију. Само то ме ужасава.“ – вели јунак супруги
која је одлучила да са кћерком оде ма каква била његова
одлука.) Онима који саосећају са свим чудацима, пијани-
цама, лоповима, робијашима, ленчугама, јуродивима,
осамљеним женама и сувишним људима унесрећене
отаџбине. О њима ће Довлатов писати и када ипак доспе
у Америку, и то са само једним кофером у коме је неко-
лико чудних одевних предмета послужило да исприча
апсурдану исповест својих тридесетшест година живота у
Русији („Разгледао сам празан кофер. На дну – Карл
Маркс. На покlopцу – Бродски. А између њих – пропали,
безвредни, једини живот.“)

Прерани одлазак Сергеја Довлатова пре десет година,
управо када је његова књижевност постала интригант-
на и цењена не само у Америци, него и у отаџбини и у све-
ту, помало личи на последњу шалу или доказивање апсур-
да, који је читав живот описивао, сопственим крајем. Сам
Генис признаје да је дуго осећао неверици, а уместо туге
увређеност као да је у питању издаја. Смрт је донела још
један феномен: Американци (конкретно чувени Њујор-
кер) су престали да објављују мртвог писца јер више воле
живе, а Руси су тек тада озбиљно почели, јер тамо су
мртви одувек на књижевном добитку.

Сеоба Срба, 1896.

Ласло Дарваши

МИЛЕНКА ЦАРИЦА–КОЗ

Кад смо се коначно спустили са јакулевских пла-
нина, отпевао сам очевој сенци да би сад већ било
крајње време да ми помогне да нађем жену. Чуо
сам да овде, у Бачкој, жене имају тврђе зубе од му-
шкараца, и мада су им уста мања, знају много више
да загризу. Мој отац је стао и почeo да чупка лишће
с гране патуљасте брезе, што је код њега био знак
размишљања. Али само из живог меса знају да од-
гризу веће комаде, промрмљао је као за себе, и по-
дигао поглед. Зурој је у пејсаж. Али бильке, дрвеће
и гране, цвеће и сребрнасто лишће никад није видео,
само трагове људских стопала. Некад је био пољар,
све док му анђео рата није отворио очи. Признаћете,
морао бих већ једном и то да претурим преко
главе, наставио сам, што ће рећи да бих морао да
упознам неку ваљану и умешну жену, имамо и пару,
а у врећама неколико одрезаних ушију и прстију, за
случај да неко, не дај Боже, изрази сумњу, на при-
мер, да смо били ангажовани у Јакулеву, и то не на
било каквим пословима. Отац је отклонио с чела
прамен дуге и седе косе и климну главом. Па, мо-
гли бисмо да поразговарамо о томе, рекао је тихо, а
имам и среће, јер случајно зна неку женску ту у
блиzinu, зове се Олга Штајн, и у својим бољим тре-
нуцима разуме језик поточних облутака, камења,
камичака и стења, али и пукотина у стенама. Олга
Штајн је израђивала човеколика бића од базалта,
мермера и кречњака, објашњавао ми је отац, али
оставља их живима само док се некоме не допадну.
Олга Штајн је једна од најнеобичнијих уметница
овог поднебља, и сва је прилика да је и њој анђео ра-
та отворио очи. Толико је отац рекао, и већ смо кре-
нули. Уметница је била задубљена у свој посао кад
смо приспели у двориште њене куће.

Ово је мој син, Олга Штајн, викнуо је отац, и хоће
жену.

Олга Штајн стајала је непомично, с длетом и че-
кићем у рукама. Видео сам одмах да је то жена која
никад не допушта да јој у погледу плане ватра стра-
сти, али која из крила сваког јутра истреса пуну кор-
пу топлог пепела.

А онда је отац рекао да би, ипак, он први ушао
код Олге Штајн, па је тако и било. Опружио сам се
на шљунковитом травњаку дворишта, пустио сам да
ловачки пси Олге Штајн оњуше моје крило да би
потом, цвилећи, побегли. Расејано сам разгледао
уметнице камене људе. Било их је дадесетак, би-

ли су скоро посве једнаки, као каква војска. Узео
сам међу прсте каменчиће, дунуо у њих и протрљао.
Добро сам слутио. Од камених створова један
је убрзо оживео, пришао ми и легао поред мене на
траву. Није ништа рекао, јер није знао да говори,
бар сам тако претпостављао. Али очи су му живо
блестале, као да зна да сабира и да одузима, и ја
сам видео да је реч, заправо, о жени. Жива жена од
камена која би умела да рађа, па и да убија, ако би
је неко лепо замолио. Дотакао сам јој лице, било је
топло. И груди су јој биле топле, и бутине, и умела
је и да дише.

Кад је Олга Штајн изашла из куће, застала је на
трему као какав зимогржљиви генерал после више-
дневних маневара за које није био ни мало расположен.
По неком нагону, пружио сам руку према рук-
саку да у њему напипам паре, ратне реликвије, фла-
шицу воде из Миљацке, пасош, кесице разних пра-
шкова против температуре, дијареје и стеница. Ни-
шта није недостајало. Олга Штајн се није ни померила.
Хладно, без саосећања, гледала је своје људе.

Опет си се курвала, обратила се изненада каменој
јени која је већ стајала међу осталима. Трава је,
међутим, издала јадницу, погажена трава, јер као да
је нека стаза вијугала међу нама. Камена жена се
љупко смешкала и није показивала страх. Може бити
да већ није узалуд живела. Олга Штајн ју је спорим,
сировим покретима разбила у парампарчад. Прво јој је одвалила
удове и главу, рутинским ударцима јој је исцепкала
труп. Потом је ногом распршила каменчиће. Њени пси су лајали, као да смо у
циркусу. Онда ме је погледала, на крају је управила
поглед у оца. Да, сад је Олга Штајн била лепша,
много лепша него кад смо стигли.

Буди опрезан са овим твојим сином, Михаиле
Коз, рекла је, буди јако опрезан.

Отац се смејао, грохотом, да му се из углова уса-
на промолила пена.

Да ли говориш о поручнику Козу, Олга?

Сутрадан сам рекао оцу, господину мајору Миха-
илу Козу, да бих, ипак, волео жену, али, ако је икако
могуће, да та жена буде само моја и да отац не ужи-
ва у њој, ни пре, ни после мене. Седели смо на рубу
неког шумарка и слушали брљање птица. У близини
је неки детлић махнито ударао кљуном у дрво. С
руба пропланка, залутала из честара, посматрала
нас је кошута. Отац је из кецеље истресао назад у

руксак одсечене прсте и уши. Сви су били на броју,
нити један прст, нити једно ухо нисмо изгубили у
овом истрајном лутању. Добро је, промрмљао је као
за себе, имам велику срећу, јер случајно познаје јед-
ну жену, недалеко одавде, зове се Марија Унгри и
разуме језик трава. Отац није лагао, јер обично није
лагао. Односно, и кад је лагао, то је изгледало бар
толико истинито као да је хтео да говори истину. Можда су га због тога и пуштали толико да ратује да би
се докопао чина мајора. Ја иначе сматрам да је на
свету много више истине и да лажи настају превас-
ходно грешком, забуном, а не намерно, свесном од-
луком, из лукавства. Све што је острашћено, то је и
лажно. У истини нема осећања.

Марија Унгри је косила траву кад смо стигли. Била
је дебела, месната жена. Видео сам јој на лицу да
спава на сену и да се понекад шиба копривом да би
трпела. Видело се на њој да је присталица начела да
живот не би требало толико волети. Није сигурно да
је самозaborав грех, али да је ипак кажњив читао
сам са њеног лица, из њеног погледа. Сечиво њене
косе толико је блистало да сам морао да се погла-
дим њиме по врату. Отац је лагано пришао Марији
Унгри и шапнуо јој нешто на ухо. Чуо сам само јед-
ну реч, јадник. И још једну, детињаја. И на крају:
такав је живот. На шта се Марија Унгри тако насме-
јала да су једне виле, забијене у пласт сена, испале.
И одмах је ухватила оца за руку и, попут каквог по-
слушног детета, повела га у кућу. Све је то било по-
мало смешно. Могао сам да наслутим да ће се то де-
сити, да ће опет отац добити жену, а не ја. Мало ме
је то заболело, не поричем. Легао сам подно једног
пласта и слушао подневни бруј који је долазио из
правца Сегедина заједно са облачима и са реком.
Сад, од како је рат завршен, све је много теже. Пре-
ма мом искуству, рат умногоме олакшава живот. Од
човека се очекује само да учествује у њему. Рат тра-
жи само то да будеш његов службеник, и онима који
су спремни да спавају по рововима, тим срећницима
се заиста све поједностављује, и љубав, и смрт, и
Бог, да, јер у рату је и Бог веома једноставан. И још,
на пример, исхрана. И то је јако једноставно. Али,
ваљда је та ствар с Богом најпривлачнија у рату. Јер,
човек још некако може и да се носи са замршено-
шћу љубави и смрти у ионако збрканом свакоднев-
ном животу. Али с Богом! Обичним данима, кад
оружје почива на земљи и кад стражар дрема на ка-
пији касарне, Господ је тако компликован, тако стра-
шан! Имао сам травку међу уснама док сам овако
размишљао, ја, поручник Коз. О тим стварима сам,
дакле, размишљао кад су отац и Марија Унгри изаш-
ли из салашке куће, и кад је жена рекла, господи-
не мајоре, хвала на посети, рећи ћу сутра велечас-
ном да измоли за вас и вашег сина један оченаш.
Али, рекла је кратко ме погледавши, биће боље да
припазите на њега, јер тај ваш син је опасан човек.

Отац се на то грохотом насмејао.

Недуго потом рекао сам оцу да ово неће на добро
изаћи. Могу све да разумем, али сад сам, ипак, ја на
реду, то би могао да схвати без икакве пристрасно-
сти. Стари је уздахнуо, климао главом, и промр-

мљао да сам у праву, да сам и те како у праву. И да
му опростим. Али сасвим случајно, рекао је после
краћег ћутања, зна за једну жену која живи са оне
стране границе, зове се Маргарета. Ова жена уме да
натера ваздух да плеше. Ова Маргарета има право
правцато ваздушно позориште, жестоки ваздушни
балет сачињен од уздаха, дахтања и дисања мноштва
плесача. Ваздушни плесачи живе изнад прљавих за-
пенуших таласа Мароша, најчешће, наравно, уз-
дрхтало, немирно спавају. Зиму проводе у доколици
и ругајући се димовима који се вију из оца. Највише
их је било кад су обућара-диктатора и његову
жену појела њихова деца.

Маргарета нас је гледала с таквом љубављу, као
да смо и ми плесачи. Отац ми је тутнуо у руке рук-
сак и пришао жени. Откинуо је из копренастог по-
гледа девојке парче величине мараме и везао је себи
око врата. Док су проводили време у Маргаретиној
кући, написао сам песму о оцу. На папиру за црта-
ње нашарао сам гранчицом умоченом у чај и у мед
црте очевог лица.

У ваздуху су се вртели плесачи.

И кад је отац изашао из Маргаретине куће, пола-
ко сам управио цев пушке према њему. Отац није
рекао ни реч, добро ме је познавао. Знао је да је и
мене рат подигао, да ме је рат научио да говорим, да
ћутим и да се смејем. Само је зурој у мене без ре-
чи, једино су му се усне безгласно мицале. Можда
се молио. Можда је говорио оно што је одувек хтео
да ми каже. Пуцао сам му право у лице. Затим сам
запалио Маргаретину шупу и гледао нетремице у
ватру, све док из кружења плесача нисам ишчитао
повест мог живота, да сам више убијао него што сам
волео, да сам више видео како се душа згрушава у
крви него што сам узео у уста своје наслеђе. Не бо-
ли ме то што се све овако збило, нити говорим све
ово због тога. Издајник нисам. А сад идем кући сво-
јој драгој мајчици, Миленки Царици, која већ жељ-
но очекује повратак мого оца. Е па, јадница, узалуд
га чека. Али, нећу дозволити да се лице моје мајчи-
це натапа у воду туте. Јелима која у великој кухињи
припремају њени кувари, живом месу шума, неба и
језера, воћу и поврћу земље, слатком злату меда,
шапнућу шта сам одлучио. Нећу одмах да ућем код
ње, сачекаћу да ме позове себи, нека осети да сам
код куће, јер сам се и ја вратио. Сачекаћу да се међу-
блиставим зубима моје мајке, Миленке Царице, ме-
со смрви у фину кашу и да низ њено грло поручи
желуцу и изнад срца да сам ту, да сам ту, да сам ту.
Мајко, мајчице, твој добри муж, мајор Михаило
Коз, више није жив, али, уместо њега, ту сам ја, твој
син, који је крај рата дочекао у чину поручника, јед-
ном је рађен у ногу код Јакуleva, али оно што је са-
купљао, све је теби сакупљао, и све што је чинио, за
тебе је чинио, ако је убијао, тебе је бранио, и кад се
молио, за тебе се молио. А сад мисли, ево, да је до-
шао час да те учини својом љубавницом и срећном
наложњicom.

(Из књиге љубавних и ратних новела *Набавиши жену* Ласла
Дарвашија која ускоро излази у издању „Архипелаг“)

Превод са мађарске: Аријад Вицко

Уве Колбе

ЗЛАТНА САДАШЊОСТ

ЧИЈЕ ДЈЕЛО ХВАЛИМ

Сатану, изнесеног, ти не облагујеш,
Не улазиш с њим у игру коју он не воли,
Која му није по вољи.
Он у прах згаси лица која прави
Копитом и косматим репом.

Осјећа ли се такав гост несхаћеним?
Не осјећа ли се иссрпљен дјелом?
Не осјећа ли се добро док свјетина га пљује?
Нема ли, лукавства пун, свагда пламење
За ријеч своју, за моћ пресуде своје.

Често га виђасмо, смрдио је,
Говорисмо чак с одвратним.
Спопадала нас је језа и
Мир се увлачио пред тим
Како је он тад о царству жеге говорио,
за којим људска душа вришти.

ЈЕДНО ПРВО ДА

Рано у напуханом јутру
Устају парови, рано
Се у жабљем јутру буди
Мој љубазни пауков народ,
У раном јутру с трубама
Стану уши да слушају,
Очи и носеви и браћа,
Сестре опет стану
Да вриште и запјевају.

У раном јутру паучине
Свлаче се заставе с јарбола,
Хвале говорници, пјевају
Добродошлицу пјевачи,
Једна крчма жену исплаче.

У раном јутру које дође
По своје свјеже сунце,

Устају храбри без одбране да ноше
Једину подношљиву половину,
музикално оптерећење.

ЗЛАТНА САДАШЊОСТ

Само су још седми дани
Испод углачаног неба
Сви почињу једнако.
Само су још глатки дани
Чија прањност оптерећује.

Само су довољне слике
Испод сребрног листа.
Предано ћути
Изгубљени мрак.
Поцијепано покрива свилен зрак.

Само је упитно пипање.
Спуштене висе ослобођене руке
Након доба мајмуна.
Зијевају рано пробуђени
Химне се биљеже саме од себе.

Само су још седми дани
Испод проклете челичне плавети
Сви звекећу једнако
Додајте ми штрик од мојих рачуна
Пјесништво се не исплати.

НОЋНА ИГРА

Јједро (мјесец) може да ме запрепости
Може да буде једна од слика
Тамне звијери у потјери.
Може да ме запрепости
Али ја се одупирим
Простој игри оданости
Поричем унутрашњи зид
Муцајуће сљепило
У јутарњем сивилу што се мрзне.

Ја ипак вјерујем вјерујем вјерујем
Искривим врат и ослушкујем
Проклет да је
Женски глас који никад не чух

ПРОЛАЗНА ЖЕНСКА СЈЕНКО,

налик на прст дрвета,
сигурно сам у коначном јуришу ове године
твој помоћник, твој пут.
Али ти се лелујаш,
тетура се жути олош
готово угашеног Берлина.
Сигурно сам сада
усред заљубљеног свемира
онога инсекта човјек,
у мајчиним прстом јасно
дотакнутом, задржаном ходу;
док неосјетљиви уживаоци
чак измишљених прековремених сати
још гракћу и већ се
смањују, распадају у свом омиљеном бетону,
балавом оченашу:
омаловажавају кикот велике баханткиње,
подругљивице природе која је
своју дјецу позвала на плес
и врата разбија
и лим савија
и мртвачким маскама показује
свој велики презир.

ВРATA СЕ ОТВАРАЈУ

Каже се, ту вребају вукови.
Отпозади, мадам, или с друге стране?
Можемо да говоримо о томе.
Разговори замјењују новине.
Ја сам донио једну шуму.
Не, не за божићно славље.

Врата се отварају.
То би могло одати један духовни
мотив, али то не чини.
Заогрнут сјенком високе куће,
уживам у прегледу.

„Техника му је свакако позната,
само што му вјера фали.“

Врата се отварају.
Ја сам донио једну шуму
која је красила рудна горја
– да, чешку границну област.
Давно, давно то бјеше, мадам.
Сви смо још носили имена
попут јуначаких пјесама.

Врата се отварају.
Имам при томе једну улицу,
такође и једну малу лаж
која се опира киселом укусу.
Малчице Истока Европе,
малчице смрти је при томе.
Врећетина се отвара.

Врата се отварају.
Знам за један паркинг
недалеко од исте ливаде.
Та уопште немате ништа доле,
мадам, то ми је још страно,
мадам, западни свијет!
Затворите врата, молим, врата!

ИЗЛЕТ БЕЗ МУЗЕ

Најприје паркирам ауто под сурим небом.
Онда се нијемо избече млади бикови.
Онда једна мала бродска катарка плови поред
насила.
Већ због тога се пут исплатио.
Горњи дио насила сав под гушчјим говнима,
па ходање не представља никакво задовољство.

Јесу ли то сад ћубасте печурке, шта ли?
Морам назвати Катју и питати за начин припреме.
Не, није то тако једноставно са пјесмама.
Лијепо би то било.
У сваком случају небо, чим се одвезох, отвори
једно своје ћаволски златно око.

Избор, превод с немачкој и белешка: Стеван Тоншић

Уве Колбе рођен је 1957. у Берлину (тадашњем источном дијелу града), где и данас живи. Објавио је више пјесничких збирки, новије су: *Boje voge*, 2001, *Tajne sveškovine*, 2008. Публиковао је и неколико књига наративне и есејистичке прозе. Један је од најзначајнијих њемачких пјесника средње генерације.

Мирољав Кајаулац

ЛАР И ДРУГИ ГРАДОВИ

ЛАР

Субота 16 април

Некада се питам да ли ћу икада стићи овим темпом.

У подне, када сам сео да се одморим, примећујем да ми је ћон на левој ципели прогледао. Рачунам да бих у град могао стићи у недељу у подне. Према последњој табли до Лара има 64 км.

Лева ципеле ми се сада и разашила са стране. Нове ципеле ћу обући када стигнем у Лар. Раније никако јер би ме жуљале.

До Лара још 37 км.

Видео веверицу.

Не разумем. Пешачим стално у истом правцу, није било ниједног раскршћа а на последњем путоказу: Лар 41 км.

Недеља 17 април

Преноћио испод једног дрвета (ваљда храст). Град се и даље удаљава. Већ је увелоје јутро. До Лара још 42 км.

Спашен! На последњој табли: Лар 7 км. Свеједно, нијам менјао правац нити сам наишао на неки други пут.

Прешао сам сигурно више од 5 км. И када сам мислио да сам надомак града из натписа на једном путоказу до знајем да ту почиње једна друга општина.

После дугог премишљања решавам се да наставим.

Јер само ако наставим има изгледа да се путокази предомисле.

АРЛ

Одмах се види да је град учинио све што је могао да се одужи славном сликару и да изравна све оне беде које су му чињене током његовог кратког и мучног боравка у овоме граду.

Неколико улица и јавних места носе сликарево име. Давно срушени покретни мост Ланглао на каналу Ла Бук, 1962 поново је подигнут, такав какав је био; истина, нешто даље, на другом крају канала.

Болница Хотел-Дијеу, у којој је лежао, у зиму 1888/89, реновирана је према изгледу какав је имала у његово време. Према његовом цртежу и слици дворишта болнице направљене су исте пругасте алеје и враћен базен са црвеним рибицама; у средини дворишта засађено цвеће које сликар спомиње у писму сестри: споменак, љутић, шебој, сасе, беле раде и др. Истом жутом бојом уоквирени су лукови стубова галерије која иде око целог дворишта.

У знак сећања на необичан сликарев поклон Рахели, проститутки по занимању, на првој поподневној коридору, на ускршњу недељу, матадор, уво убијеног бика обично поклања најлепшој посетитељки у арени.

АВИЉОН

Путника не засени толико папска палата ни мост Светог Бенезеа, преко Роне, нити градске утврде покрај њега. Засени га, више од свега, необична и свуд а присутна чистоћа града. Само примера ради: изгледом, загасито-црвеном бојом којом су обожене и уопште, озбиљношћу и неком мирном отменошћу дизајна, канте за смеће неодољиво подсећају на поштанско сандуче. И сâм сам био жртвом ове сличности. Управо сам био написао две разгледнице, обе са сликом знамените папске палате и убацио их у прву канту за смеће.

Међутим, поред велике бриге на очувању и заштити многих значајних споменика прошlostи, градски оци не мању пажњу посвећују организацији комуналне службе која одржава чистоћу града. У њој свако, може се слободно рећи, са крајњом савесношћу обавља поверили му посао. Нашавши две разгледнице у канти за смеће, вероватно неко од надлежних из службе за тријаж отпадака, одмах их је проследио на назначене адресе и обе су, како сам обавештен стигле адресатима на време.

Када ће тако нешто и код нас бити могуће?

БЕОГРАД

Град на неколико ветрова. На раскрсници важних путева које путник често не може да избегне. На две велике реке, на које те обично упозори водич, на крају, сам на басаш на њих. Са неколико мостова преко њих; који се, као ни реке, не примећују одмах; са непrekидном колоном аутомобила који миље преко њих, у оба правца и у подједнаком броју, имаш утисак.

Са више паркова, распоређених равномерно, у различним деловима града, са многим шетачима расних паса по њиховим стазама; са већим бројем споменика у њима, подигнутим славним мужевима из прошlostи, чија је успомена већ избледела у сећању пролазника или чији туч постојао одолева нападима времена.

Са неколико великих библиотека и већим бројем мањих, по месним заједницама чији несавесни читаоци месецима задржавају књиге и то обично оне које тражиш, оштећују их, подвлаче фломастером значајна места, или их губе, посуђују их другим читаоцима који их, није ис-

клучено, и сами даље оштећују, подвлаче фломастером друга, још непримећена места која им се чине значајна.

Многи киосци са штампом и, не у мањем броју, киосци у којима се могу наћи цигарете, папирне марамице, шпилови карата, привесци за кључеве, пластичне писталјке у најлон кесицама, презервативи са непрекораченим роком употребе, муштике, филтери за муштике, кремени за упашаче и разна друга неопходна пушачка опрема. Отворени у разна доба.

Град са многим околним пустим теренима и јалијама, још неангажованим за неки одређени пројекат, на којима леже расејане израбљене аутомобилске гуме, делови кухињског намештаја, пластичне флаше разних величина, елементи беле технике, разбацани по читавом простору без неког одређеног плана и дуго непомерани. Хорде лутајућих паса, у журним преласцима преко њих, видљиве повремено.

На периферији града, уочљива густа бетонска крда, стамбених блокова. У прозорима ових зграда трептање упашених телевизора; око којих, навече, преживели сведоци сретнијих времена преносе потомцима лудило и славу добијених утакмица из већ давно заборављених шампионата, успомене на некадашњу хуку и сјај игранки, суботом, по студентским домовима.

Град са више уличних свирача, на разне инструменте, распоређених дуж главне улице, на неопходном растојању једни од других или са програмима скученим и доста једноличним који се ретко или уопште не допуњавају.

Са више подземних пролаза који преласке на другу страну улице чине осетно дужим али зато безбеднијим. Са позорницама, готово на сваком ћошку улице, који са воки-токијем у руци, по цео богојевији дан питају невидљивог саговорника: Да ли ме чујеш?

АБУ ДАБИ

Према једној локалној легенди група ловаца, из оазе Бани Хас гонећи газелу по овом острву, открила је извор воде па су се ту зауставили и подигли насеље. Нови житељи бавили су се држањем и изнајмљивањем камила и ловом на бисерне школјке – једине делатности које су биле економски уносне. Лов на бисерне школјке престаће да буде уносан када у Јапану 1893. буде пронађен начин вештачког узгајања бисера. У неравноправној конкуренцији рониоци на бисерне школјке одустаће од овога посла. Град ће поново оживети тек шездесетих, прошлога века, када почне експлоатацију извора нафте која ће потпуно изменити лице града.

Данас, то је град са шумом облакодера, са великим парковима, са негованим травњацима, са велелепним здањима, град на чијим су лединама многи знаменити градитељи, оставили своје Успомене у стаклу и бетону.

Путника међутим, када стигне у овај град, неће засенити високе куле ни торњеви што хрле ка небу и висинима, ни цветњаци са петуњама у свим њеним преобраћањима, паркови са базенима и језерима, дуге пешчане градске плаже, циновски тржни центри. Путник кад стигне у овај град приметиће да су његове улице пусте. Стрпљивим радом човек је отимао комад по комад пустине стремећи све више ка небу и ништа га није могло приволети да изађе на улицу.

Оно што недостаје Абу Дабију, то се одмах види, то су

пролазници. У равномерним таласима промиче река аутомобила. Кроз замагљена стакла дају се само назрети љуни путници, али на улици ретки су или их нема.

Залуд дуге леје петуње, у жардинијерама, постављене дуж саобраћајница, базени са водоскоцима, хладњаци у парковима за путника који више воли сенку, залуд читаја армија радника из Управе зеленила која их одржава и бди над њима, залуд егзотично дрвеће и живице, обликовани према последњим баштованским модама; свеједно, ништа мање не осећа се самоћа и пустош улица. Може вам се десити да седите сатима у парку на клупи а да не сртнете живо биће. Понекад, промине неки усамљен шетач, у жарби, као да му је непријатно да се нашао у толико простора. Говорим о улицама и јавним местима Абу Дабија онако какви су били у време док сам у њему боравио.

Пустиња је, на крају, дошла по своје. Све то што је човек отео од ње сада јој је враћао.

НАЈВЕЋИ ГРАД НА СВЕТУ

Чим кренеш са Богичем у руци, у први обилазак града, одмах ти је јасно да Богич знатно упрошћује ствари. Највећи град на свету, то нестаје, то се сели, то се враћа, то се и не да видети. Од догађаја који се само у тој једнога дана десе, на неком од његових тргова, многи би градови могли живети занимљиво годинама. Зато се многи туристи толико и премиšљају над разгледницама, не знајући шта ће прво да јаве од свега шта су видели.

Највећи град, то је одмах запљусне. Ту се величина не штеди. У робним кућама, примера ради, није редак случај да се неопрезни купац, када зађе у неку од њих, зачас изгуби на одећењу вештачких мамаца за пецање; други, сатима тражећи излаз из одећења опреме за јахање. Слајачке екипе не дижу главе од посла.

Ту налазиш са лакоћом ствари које, на другим местима никада не би нашао: последњу генерацију тобогана, песак са још неисцуреним временом, за будуће пешчанике, ветар за нове заставе, оловке за лето, средства за умиривање цвећа, нандзар твога деде, још свеже мирисе некадашњих ружа, разне друге реквизите носталгије.

Ту се тиска свет који на другим местима, обично не срећеш: гутачи хладне ватре, сезонски бројачи голубова, љубавници без заставе, пироманке и дављеници, дизачи наоко невидљивих терета, излагачи занимљивих, егзотичних, или врло ретких сиса, безболни дефлоратори, дилери небеског царства, гатаре што из ретких дланова извлаче пристижуће катализме, или пак нуде, уз разумну цену, да ти врате пропуштене прилике; ваде из шпила карата плавокосу жену којој си, властитом немарношћу, изгубио сваки траг; разни приказивачи којечега, њихове кометне величине, пред вече, просто парају небо.

На крају дана у његовим коначиштима, различитих профила, морски вукови на пропутовању, жртве фаталних жена, кормилари на допусту, познаваоци сретних бројева, тумачи мутних метафора, ходочасници Чара даљине разни овисници нових крајолика, ту, сусрећују путнице и стјуардесе, још омамљене висином, које пристижу из разних небеса. Парови се, по правилу, извлаче жребом. Није редак случај да нека небеска стјуардеса збуњеном путнику, заувек промени живот пре него, изјутра, нестане у првом небу.

► Многа ретка и мало позната имена племена. Племе бескућника, можда најуочљивије међу њима. Племе, још увек недовољно проучено. Вредни етнологи, са бележницом у руци, не престају да их посећују и пишују о свему. Одмах с пролећа, добро опремљене екипе одлазе међу уличне акробате, цепароше по метроу, скитнице и клошаре; изучавају њихове обичаје, игре, ношње и језик. Враћају се пуни утисака.

Неке земље и народи, нестали са карте или се муче на њој, обично по предграђима, имају читава своја насеља. Ту им се чува семе. Ту проводе зиме историје, чекајући нека топлија времена.

У његовим многобројним музејима и галеријама чујају се мало познате успомене на знамените личности из прошлости, и на неке слабо осветљене тренутке човекове историје: део Ван Гоговог десног ува. Прустов топломер, Бодлерове лила чарапе, цепни сат Џона Першинга. Периклов прибор за бријање, преостали делови сервиса Сократове последње чаше, Торквемадина колевка, Хелоизина марамица, тегла лепила, чудом спашена из Александријске библиотеке, громада леденог брега која је узроковала пропаст *Титаника*, крижно једро са *Нине* које јој је додано на Канаарским острвима.

У највећем граду ни анонимуси нису толико непознати. Постоји читава литература о њима, специјализоване књижаре, охрабривани институти који се само њима баве, енциклопедије, приручници, монографије о најзначајнијим.

Највећи град – то има историју. Свака генерација проживи славну младост и дочека бар једно ослобођење. Кад тражиш Трг Ослобођења зато те одмах и питају: На које ослобођење мислите?

У највећем граду на свету свако ново *Данас*, свако ново *Изјушта*, *пробудиши се*, увек је *Доћајај дана*, који, ако га испустиш, чекају те последице о којима не можеш ни да слутиши.

ЦЕНТАР

Путокази су негде говорили целу истину и пут те је вобдио, не доводећи те никад у недоумицу, до самог центра. Негде је центар био затурен – неколико улица би те одводиле на сасвим другу страну, било је немогуће стићи га. Други поузданчији знакови упорно су ти показивали како се излази из града.

Негде га није ни било. Кад би их питао, пролазници би се мрштили, неодређено махали руком, показивали сваки у другом правцу. Негде би признавали; гледали те, тврдили, без икакве резерве, да центра нема.

Негде је био скривен, до њега је водила пречица или неки неприметан пут. Негде, неки наизглед примамљиви путеви нису водили никад.

Центар некад мораš сачекати. Идеш споредним улицама, град ти се чини све пустији, и управо када се спремаш да дигнеш руке, од свега нека мала безазлена улица доведе те до њега. Одједном, велики трг пун људи, бучна улица, затворена за саобраћај – тезге са робом изнете напоље, фонтана са клупама и јатом голубова око ње; после толико празних улица, мртвих излога, туробних редова кућа.

Некада напустиш град не нашавши центар. Одеш, мислећи да је то угашен град.

Портер јене у ружичастој хаљини, 1930.

Неки градови као Алвик и немају ништа друго сем центра.

Негде је центар неко самотно и неугледно место. У Елију, центар је корпа за смеће, на градском тргу. У Малмеу, огласни стуб пред биоскопом „Алказар“.

Негде га показују на различитим местима. Да ли је по среди коришћење лаковерности странаца или покушај да се кроз сукоб сучелених струја реше неке унутрашње размирице, то и не дознаш никад.

Негде је центар, као у Хајтону, дрво.

Негде су била два равноправна центра која су путнику намернику знатно отежавала живот. У тим градовима се највише трчало.

Негде центра није ни било. Био је чвор од неколико улица од којих се свака борила за превласт над градом.

Сви журе према центру, без сумњи, без икакве резерве; све их тамо нешто вуче. Тамо се увек нешто догађа. Сви су забринuti да ће нешто пропустити. Ту се траже, налазе и враћају кући смиренији.

Оближње улице, по читаве сате предутишину и таму.

У неким градовима центар су људи. Некад је то један човек и центар се помера са њим. Ако ти се деси да баш њега упиташ за неку улицу, преноћиште или за центар, казаће ти да је центар ту – показујући место где стоји.

Неки градови не знају где им је центар, други, без устручавања, питају странце.

УРЕЂИВАЊЕ И УРЕДНИЦИ

Професионални стандарди и уредничке праксе у издаваштву

У Србији су се, као и у већини земаља у транзицији, у последње две деценије доделиле корените промене у издавачкој делатности. Знатно је промењена власничка структура издавача (83% су приватни издавачи, а 11% државни, Дракулић, А. 2006)¹; „старе“, стабилне издавачке куће су се углавном „урушиле“ па потом приватизоване, а нови власници често немају било какву издавачку „прошлост“ нити визију у издаваштву. У последњих десет година број тзв. нових издавачких кућа се знатно увећао (до пет година старости је 23% издавача, до 10 је 15%, а 40% је преко 15 година, Дракулић, А. 2006), а број до 10 стално запослених, према истом истраживању, у издавачким кућама износи око 60 %.

Процес власничке трансформације није пратио само повећање броја издавача, већ и разноврсност издавачких програма, чији су носиоци углавном тзв. маљи приватни издавачи од којих су неки током времена, захваљујући својим издавачким програмима, професионализму и прихваћености у јавности, постали и значајни издавачи. Профил издавачких програма, односно пројекта – један је од битних критеријума за вредновање издавача.

Но, глобално посматрано, у издаваштву је евидентан пад професионализма у свим сегментима производње књиге (припрема рукописа, лектура, коректура, ликовно-графичко обликовање, непоштовање стандарда квалитетног превода, неуређеност у области ауторских права и др.). Један од разлога таквог стања јесте свакако и то што за многа занимања у издаваштву не постоји формално образовање, али и то што нема институцијализоване и систематске стручне обуке за оне који желе да се баве издавачким послом. Као ни јасних критеријума за утемељену стручну јавну критику свих сегмената издаваштва.

Зато се чини разложно питање: да ли је издаваштво данас у Србији конституисано као професија. Скица одговора може се дати анализом неколико основних димензија које карактеришу социолошки појам професије, а то су: (1) постоји ли систематско знање и технике које се институцијално усвајају и основа су за професионални ауторитет, (2) да ли професија поседује монопол на професионалну експертизу на основу кога се неприпадници професије могу искључити из обављања издавачког посла, као и колико је тај монопол друштвено санкционисан, (3) колики је степен препознатљивости професије у јавности,

(4) колики је степен организованости професије (институције за професионално образовање, професионална удружења и сл.) и (5) да ли постоји кодекс професионалне етике и колико је препознатљив и примењиван.

Анализа наведених димензија показује да је издаваштво само делимично конституисана професија те се може означити као тзв. мека професија.

Уређивање књига у свакој издавачкој кући сматра се основном професионалном делатношћу, а звање *уредник* чини се саморазумљивим и неупитним. Вероватно се зато у домаћем издаваштву о уреднику, као професионалном занимању, његовој неопходној иновативности и креативности готово и не говори. Додуше, уредник је бивао дежурни кривац за какав „идејни“ промашај, због недовољне будности у „подобности“ у доба социјализма.

Колико је уредник стварно квалитетно концептуализовао неку едицију, уредио сваку појединачну књигу, утицао на њену присутност и рецепцију у јавности – о томе се најчешће не разговара. У медијским припозима о књизи једнако влада мук и на изврсно и на скандалозно уређене књиге. Препознатљивост те професије готово је ишчезла. Зато је распострањено уверење да уреднички посао може да обавља било ко, готово природно. У развијеном и уређеном издаваштву и богатим и разноврсним културама, уредник не само да је високо вредновано занимање него се подразумева и његова професионална припремљеност и стална стручна обука. Сећам се како је директор једне од најпознатијих издавачких кућа (Галимар) њихов постojјани успех приписао: ауторима и уредницима, говорећи да су уредници увек ту да би ауторе подсетили како су им неопходни. Врста и квалитет њихове сарадње развијле су у различитим издавачким традицијама и различите уредничке праксе. У једној се од уредница очекује велика креативност у концептуализацији едиција, кооперативност у сарадњи са ауторима која подразумева поштовање стандарда издавача и сл., у другој је уредник захтевнији у погледу комерцијалног пласмана књиге, а у трећој је сведен или добровољно пристаје да игра улогу тзв. поштара рукописа.(У многим домћим тзв. издавачким кућама је уредничка улога схватана управо на тај начин.) Уредник као креативни носилац издавачког програма негде тек треба да се наметне. Примера ради, Службени

► висао управо преко програмских концепата својих уредника.

Стара издавачка мудрост каже: Издаваштво је посао с људима. уредништво издавачке куће Зато знања и култура уредника морају бити и доволно општи и доволно специфични. Често, када аутор каже издавач – мисли на конкретног уредника. И зато не чуди да у неким случајевима аутор следи свог уредника кад овај мења издавачку кућу.

Али, како у времену снажних промена у издаваштву сачувати дигнитет уредничког позива, професионалне стандарде и процедуре којима се служи добар уредник, а који су озбиљно довођени у питање. Пошто је књига културно добро и потенцијално културни капитал сваког друштва, природно је да се Министарство културе позабави тиме како да мерама и инструментима културне политике подржи квалитетне издавачке пројекте и уређивачке праксе.

УРЕДНИЧКЕ ПРОЦЕДУРЕ

Под уредничким процедурама подразумевамо прописане или подразумеване поступке у настанку књиге: концептуализација књиге (едиције/билиотеке), прибављање рукописа; начела сарадње са мрежом сарадника: аутор, преводилац, рецензент, редактор, стручни консултант, ликовни уредник, лектор, коректор, сарадник за пласман и маркетинг, сарадник за контакте с јавношћу.

УРЕДНИЧКЕ ПРАКСЕ

Под праксама подразумевамо „превођење“ стандарда и процедура у конкретне поступке којим руководи уредник у свим фазама рада на књизи. Уредник се тако јавља у уз洛зи аутора и менаџера пројекта. Рад на књизи је рад на конкретном пројекту и требало би да подразумева све хоризонталне и вертикалне везе са функционалним целинама у издавачком предузећу, уколико је предузеће тако организовано, или све видове стручне сарадње са спољним сарадницима што је пракса код малих издавачких кућа. Тимски рад је у том послу услов без кога се не може.

Увидом у узорак одштампаних књига (узорак су чиниле књиге издавача који су се пријавили на Конкурс за откуп Министарства културе за 2009. годину и који су објавили 10 и више нових наслова у току 2008. године) видљиво је да су уређивачке процедуре и уредничке праксе веома различите како од издавача до издавача, тако и унутар исте издавачке куће. То може да указује на бар три ствари: (1) да не постоји установљен и нормиран систем уредничког рада, (2) да се не вреднују: концепти и пројекти књига и (3) да не постоји вредновање тока процеса реализације и самог резултата, готове књиге. Вредновање сва три сегмента важно је како би се: развијала препознатљивост издавачког програма и његовог квалитета; побољшавало одлучивање о прихвату (или одбијању) неког рукописа, односно објављивању неке књиге.

Уредничке праксе идентификовали смо на основу увида у саме књиге према следећим критеријумима: програмској доследности и препознатљивости, отворености према свету, концептуалности иновативности,

доприноса култури (традиција и иновација) јасној профилисаности едиција (билиотека): програмској и ликовно-графичкој адекватности и доследности типографских решења, уређености књижног блока, квалитету штампе, квалитету језичке културе (лектуре и коректуре) квалитету превода; маркетингу и доступности.

Сваки критеријум провераван је преко одређених индикатора: заступљеност научне и стручне области, књижевне и стручне вредности објављеног дела, уређеност импресума, уређеност књижног блока, место одређених елемената у књизи (посвете, захвалности, белешка аутору и сл.).

У овој фази рада нисмо истраживали да ли издавачке куће поседују нормативна акта (правилнике, стандарде, упутства ауторима, лекторима и сл.) којим се утврђују same процедуре рада на књизи. Зато би емпиријско истраживање издаваштва свакако требало да обухвати и тај аспект. Ипак, познато је да неки издавачи имају утврђене нормативе и стандарде и да их се придржавају, али се увидом у одштампане књиге препознају и они који нити их поседују нити их подразумевају. Издаваче уџбеника са основну и средњу школу, на пример Закон о уџбеницима обавезује да поштују одређене процедуре у прибављању, оцењивању и вредновању уџбеника. Академско издаваштво (издавачи су или сами факултети, или факултети у сарадњи са неким појединачним издавачем, посебни издавачи и сл.) функционише као прилично неуређен систем. Примери квалитетно уређеног академског дела било је да је реч о уџбеницима, монографијама или стручним књигама уопште – више су реткост него правило, посебно кад су у питању факултетска издавања у којима готово и нема уредничког рада, лектуре и коректуре. Структурни елементи добро уређене академске књиге, посебно домаћих аутора, као што су функционално осмишљен основни текст, регистри појмова и аутора, прегледне табеле и графикони и сл. права су реткост. Све то углавном ћете наћи у преведеним књигама. Вероватно је да би и на овом примеру била доведена у питање класична претпоставка да је нормативна неуређеност издаваштва узрок пада професионализма. Али ту претпоставку би тек истраживањем ваљало потврдити или одбацити.

Запазили смо да величина издавачке куће (мерена бројем запослених) и њена организациона структура (функционална, по секторима делатности), као и моћ издавача на тржишту значајно утичу на врсту и сам садржај, односно резултат уредничке праксе. Али, и ту не важе чврста правила. Највећи и тржишно најмогући издавачи нису и „производијачи“ најбољих програмских концепата, садржајно најбољих књига нити најкавалитетнијих уредничких пракси. Чини се да индивидуални, професионални рад уредника, „иновативни преступи“, као што илуструју неки примери, пресудно утичу на то колико ће се писане или претпостављене процедуре поштовати.

Велике издавачке куће ослањају се искључиво на властите стручне ресурсе. Њихова организациона структура је таква да имају посебне секторе редакционског уређивања, ликовно-графичког, лектуре и корек-

туре (Завод за уџбенике, Креативни центар, Службени гласник, нпр.).

Издавачке куће средње величине комбинују властите стручне ресурсе и мрежу спољних сарадника, док се мале издавачке куће ослањају углавном на мрежу сталних спољних сарадника. Свака од тих уредничких и уређивачких сарадничких пракси има своје предности и недостатке чија анализа је изван оквира овог рада.

Увидом у импресуме књига домаћих издавача регистровали смо следећа уредничка званија:

Директор и главни и одговорни уредник (издавачи – јавна предузећа, регулисани законом)

Главни и одговорни уредник (углавном јавна и већа издавачка предузећа)

Главни уредник (није редовна пракса)

Уредник (сви издавачи, законом је прописано да књига мора да има уредника, а то је и један од услова Конкурса за откуп књига Министарства културе)

Извршни уредник (није редовна пракса)

Ликовни уредник (само три од издавача чије књиге смо прегледали имају ликовног уредника, ниједан, међутим, уметничког директора, што је, посебно код великих издавача, уобичајено у свету; понегде се наводи само „опрема књиге“, „корице“ и сл. Аутортство за ову врсту посла понекад није видљиво и „крије“ се иза назива агенције). Под ликовно-графичком опремом књиге појављује се лепеза „стручних“ званија, што указује на велику произвољност и у самом обављању тог посла.

Технички уредник (понегде уместо уредник пише „уређивање“ и није увек јасно шта се под тим појмом подразумева)

Графички уредник (понегде пише „уређивање“ или „слог и прелом“ или...).

Власници издавачких кућа су најчешће и главни и одговорни уредници и уредници издавања. Таква концентрација за саму уређивачку праксу значи да се издавач, односно уредник усредређује на избор наслова домаћег аутора или наслова за превод, послове менаџмента, маркетинга и сл., док сâм процес уређивања „препушта“ било извршном уреднику, било „спонтаном“ путу рукописа до саме штампарије. Тако „уређена“ књига се лако препознаје овлашним прегледом: од јене, најчешће аматерске, ликовне опреме, преко непотпу ног и неуређеног импресума, шаренила и неадекватности типографских решења до (не)уређености књижног блока. Дакле, такав уредник је најчешће само програмски уредник а „праве“ уредничке послове обављају извршни уредници уколико их издавач има. Добра концептуализација едиција, организована и доследна уређивачка пракса и тимски рад на свакој појединачној књизи, услов су за квалитетан производ. Тамо где уредник („холиста“) практикује уредничку посвећеност свим сегментима рада на књизи, резултати су најбољи (Градац, Фабрика књига, XX век, јесу изразити примери такве уредничке посвећености).

Уредничка званија, међутим, понекад нису сасвим видљива и препознатљива. Уочена је, све распрострањенија пракса такозваних „уредника по позиву“ (до-

душе, у књигама су потписани само као уредници). То су уредници који већ имају неко стално запослење, а у издавачким кућама „гостују“, уређујући неку едицију или појединачне књиге (често под називом „посебна издања“). најчешће брину само о избору наслова (аутора), евентуално избору преводиоца, а све друге уредничке послове обавља „неко други“ било запослен у издавачкој кући било опет неко од „спољних сарадника“. Такав начин „лабавог“ уређивања има неке негативне последице по сам квалитет издавања. Не спречи значај ваљаног програмског концепта, из перспективе професионализације издаваштва таква уређивачка пракса је потпуно неадекватна јер снижава стандарде стварајући привид успешности. Кад у издавачкој кући не постоји „уигран“ тим који се бави уређивањем, или барем извршни уредник професионалац, цену плаћа квалитет издавања. У јавности се у исти мах ствара погрешан утисак, пошто су „уредници по позиву“ најчешће универзитетски наставници или из сфере културе, да је то већ довољна гаранција да је књига професионално уређена. Разлог за такав утисак је и то што сама професија и професионални стандарди у јавности нису препознатљиви. Примера ради, многи од тих уредника „гостују“ у више издавачких кућа. Последице су разлиčите: од монопола на уредничку професију, до тзв. тржишта услуга, лобирања за награде и сл. Можда би зато боље решење било да издавачи, као што је понегде и случај имају уређивачке одборе који брину о програму едиције, а да се послови уређивања препусте професионалним уредницима. Наравно, не треба пренебрегнути и то да сами издавачи често имају своје разлоге и интересе зашто се опредељују баш за описану врсту уредничке праксе.

Можда то донекле може објаснити и наш закључак о нивоу уређивачке праксе. Одакле су се заправо регистровали запослени, посебно уредници у издавачким кућама? Може се претпоставити да је део уредника дошао из издавачких кућа које су се „распале“ или неадекватно приватизовале (нису, између осталог, наставиле претходну делатност), а део је и оних који су се први пут обрели у издаваштву долазећи из књижарске мреже или администрације у некадашњим великим издавачким кућама. Тако се, условно говорећи, препознају три групе уредника:

Прва, уредници који поседују знање и искуство о уређивању и у издаваштву,

друга, уредници који мисле да знају и да су квалифицивани да обављају уредничке послове, али немају готово никаквог издавачког искуства

и трећа, уредници који обављају посао уређивања као и „било који други“, третирајући књигу као „робу“, а не као културну вредност.

Одржавању таквог стања погодује и један културни релативизам изражен у ставу: „Боље је да се књиге штампају, макар и са грешкама него да се не штампају.“ При томе се заборавља на последице: кад се никакви стандарди прихватају, макар и прећутно, као мерило – тешко их је менјати.

¹ Дракулић, Александар, *Тржиште књига у Србији*, Народна библиотека Србије и Књигаинфо, Београд 2006.

Владо Ђукановић

СРПСКИ ЈЕЗИК У ИЗДАВАШТВУ

Опште стање савременог српског језика

Најкраћа оцена гласила би да је српски језик дат нас запуштен, а на ту оцену утичу три битна фактора.

Стање у образовном систему у Републици Србији представља основни проблем. Иако је предмет српски језик и књижевност обавезни предмет у свим основним и средњим школама, у стварности се српски језик учи само у основним школама, а у средњим школама се настава тог предмета своди искључиво на књижевност, док се језик учи на нивоу инцидента, тј. часове језика држе само изузетно ретки наставници. Сви остали игноришу своје обавезе у том смислу, што надлежни просветни органи толеришу. Дакле, у последњих десетак година већина популације у Србији српски језик учи само до 8. разреда основне школе. Српски језик се, такође, не учи ни на једном факултету осим Филолошког факултета (у Београду) и на пар катедри на филозофским факултетима. До претпрошле године српски језик се чак ни на Филолошком факултету у Београду није учио на свим студијским групама. Сасвим је ненормална ситуација да, рецимо, на студијама новинарства на Факултету политичких наука не постоји макар један предмет који би се бавио основама језичке културе.

Други проблем представља чињеница да језичка норма не прати развој језика, тј. да наша актуелна језичка норма одавно није актуелна. Језички приручници су редом застарели. Најобимнија презентативна граматика српског језика и даље је *Савремени српскохрватски језик I-II* Михаила Стевановића, која је објављена пре 45 година (1964. год.). Средњошколска *Граматика српскога језика* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића први пут је објављена пре 20 година (1989. год.) и од тада се редовно прештампава без суштинских измена. Нажалост, овај средњошколски уџбеник је већ петнаестак година основни приручник по коме и студенти српског језика спремају и полажу средишње граматичке испите. Најновији српски речник, једнотомн *Речник српскога језика* Матице српске из 2007. године само је привидно савремени речник. Његова израда започела је 1990. године, а објављен је после 17 година. За њега није систематски експертирана новија лексикографска грађа, па он заправо представља дајцестирано издање шестотомног речника Матице српске, чији је последњи том објављен пре

33 године (1976. год.), а за који је као основа послужила језичка грађа из педесетих и шездесетих година прошлог века. Актуелни правопис, *Правојис српскога језика* Митра Пешичана, Мате Пижурице и Јована Јерковића, објављен је пре 16 година (1993. год.).

Да ствар буде гора, ови застарели темељни језички приручници практично немају никакав утицај на језичку праксу ван образовног система и ужих стручних кругова. Може се слободно рећи да све потребе савременог српског језика у ширем културном простору и са приметнијим утицајем испуњава, колико је то могуће, тек један језички саветник – *Речник језичких недоумица* проф. Ивана Клајна.

Овакво стање у образовању и овакво стање нормативних језичких приручника постављају основу за трећи проблем, изузетно снажан утицај страних језика на савремени српски језик. Пажња јавности се овде углавном усмерава на лексику, тј. на позајмљенице из страних језика, мада је проблем много значајнији у домену структуре реченице. Последњих деценија се таложе структуралне промене у српском језику на које нико не обраћа никакву пажњу, осим малог броја лингвиста, а и они ван контекста нормирања српског језика. Проблем не лежи само у издаваштву и недоученим преводиоцима (потребе за превођењем значајно надилазе број квалифицираних преводилаца), него и у ниском нивоу опште културе и у све већој посвемашњој упућености новинара, стручњака и свих осталих углавном на англосаксонске изворе, које Интернет данас чини изузетно доступним.

ПРОБЛЕМИ У ИЗДАВАШТВУ

Опште стање језика омогућава да се наслuti какво може бити стање ствари када се ради о изузетно важном сегменту издаваштва – **лектуре**. До распада Југославије то је била засебна професија. Све издавачке куће и медији имали су лекторске службе, озбиљне издавачке куће и озбиљни медији озбиљне лекторске службе, мање озбиљни мање озбиљне, али су их имали. За лектuru се ни раније нико није формално обучавао (та практична вештина није била обухваћена факултетским наставним плановима и програмима нити специјалистичким курсевима), али се лектura као занат учила иску-

ствено, у поменутим лекторским службама. То истражено знање се таложило деценијама, а професионална покретљивост људи чинила је да се оно шири и одржава на релативно пристојном нивоу. Лектори су, заправо, били људи који су имплицитно и свакодневно креирали нормативне узусе савременог језика.

Током деведесетих година прошлог века међу првима су се распале лекторске службе и такво стање у издавачким кућама и медијима траје до данас. Међутим, оно истражено и занатско знање изгубило се у протеклих десетак година и сада га је тешко брзо и квалитетно повратити. За пример, најугледнији и најстарији балкански дневни лист, Политика, тек у последњих годину дана покушава да оживи лекторску службу, док најугледнији недељник НИН више нема стално запослене лекторе, већ само троје хонорарних лектора. И лектura у издавачким кућама сада почива на хонорарним сарадницима, јер стање на тржишту не допушта издавачима да имају стално запослене лекторе и озбиљне лекторске службе, чак ни онда када су потпуно свесни улоге и значаја лектора.

Данас је, дакле, лектura углавном хонорарни посао, а на квалитет тог хонорарног поса ће утиће неколико фактора.

Генерално гледано, оно што се ради **хонорарно и повремено**, тешко се професионализује. Већина лектора лектuru ради уз неки други посао или чекајући Годоа, тј. неки други, бољи посао. Отуда достизање професионалног квалитета рада спада у домен индивидуалних напора и мада се могу срећи озбиљни професионалци, они су пре инцидент него правило. Највећи број лектора није спреман или мотивисан да се професионално бави лектуром.

Индивидуализација лектуре значи да **нема сарадње између лектора**, него је свако препуштен себи, својим знањима и застарелим језичким приручницима. Једна од предности лекторске службе огледала се у сталној размени искуства и идеја, у успостављању интерних норми, што је природно давало бољи квалитет и омогућавало ефикаснији рад.

Индивидуализација лектуре значи такође да данас практично **нема контроле квалитета рада**, што представља још једну од изгубљених предности лекторских служби.

Лекторске норме су, најблаже речено, ненормалне, а основни разлог за то је убрзан издавачки процес. Од лектора се по правилу очекује да дневно прегледају и исправе по десетак, тридесетак и више страница. Старинска норма од једне странице текста на сат практично више не постоји.

И на крају, али не као најмање важно, треба поменути **ниску цену рада**, која је несумњиво усклађена са приоритетима издавача и њиховим материјалним проблемима, али која не може да обезбеди висок квалитет.

Уз све ово, ваља имати на уму да се практично изгубила и професија која је некада веома доприносила квалитету штампаних издања – професија **коректора**. Та професија била је везана за штампари-

је, а данас је заправо везана за издаваче, који углавном од лектора очекују да, узгряд, буду и коректori. То су две сасвим различите и неспориве врсте пажње и нису случајно ово биле две професије. С друге стране, већ десетак година и за српски језик постоје рачунарски програми који се зову спелинг чекери, а који омогућавају да се, уз одређена ограничења, коректура сасвим добро и веома брзо обави на рачунару. Нажалост, иако постоје, веома се ретко користе, углавном због необавештености оних који би требало да их користе.

...

ПРЕПОРУКЕ У ДОМЕНУ ПРОМОЦИЈЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

1. Промовисање језичке културе кроз низ активности које подржава Министарство културе (уз сарадњу свих других институција и организација које се баве језиком): изложбе, трибине и предавања широм Србије, организовани и координисани наступи у медијима, стимулисање медија, посебно телевизије, да помало, али свакодневно утичу на развој језичких навика људи. Већ ове, 2010. године отвара се прилика да се прослави два века од објављивања књижице Саве Мркаља *Сало дебелоја јера либо азбукојоријес* у којој је реформисана наша азбука и у српски језик уведено начело *иши* као *ишто* говориш, што је касније, без икаквог разлога, приписано Вуку Каракићу. Ово је, рецимо, изузетна прилика за почетак широке и дугорочне културне акције која би се могла назвати *Српски језик за 21. век*.

2. Финансирање изrade већег броја квалитетних ћириличних фонотова који ће се бесплатно дистрибуирати и тако омогућити издавачима (и свима осталима) да креативно користе своје писмо, што се сада не ради углавном зато што квалитетни ћирилични фонтови и не постоје. Није реално очекивати да се овај проблем може решити тржишним механизмима из читавог низа разлога и није добро да се код нас користе руске и бугарске верзије ћирилице. Уз то, овде постоје светски признати аутори који могу да изнесу овај посао. Ћирилица је наша брига и наше Министарство културе треба да брине ту бригу.

3. Активна и дугорочна подршка ћирилици: израда букварског писма (и ћирилице и латинице), промоција калиграфије и обука учитеља и деце по школама у правилном писању, изложбе калиграфије по читавој Србији, изложба о историји ћирилице, награде за најлепши/најбољи оригинални ћирилични фон (са стимулативном наградом), стимулација издавача да објављују књиге/новине ћирилицом.

4. На крају, да би се све ово и штошта друго остварило, било би неопходно да министарство, имајући у виду да брига о језику није краткорочан задатак, покрене иницијативу да се изради дугорочна стратегија за бригу о српском језику у којој би се прецизно одредили бар основни и доистижи кораци који ће у ближој будућности довести до побољшања стања у овој области културе.

Зоран Пауновић

ИЗДАВАЧИ И ПРЕВОДИ

Анализа стања у области преведене литературе у српском издаваштву

Дела преведена са страних језика код већине српских издавача чине значајан део издавачке производије; штавише, велики број издавача ослања се у свом раду превасходно или искључиво на преведена дела. Стога је важно указати на неке од суштинских проблема у овој области, пре свега на оне који се тичу преводилачког рада као основног предуслова овог сегмента издавачке делатности.

Ти проблеми почињу да се јављају већ у процесу избора књига за превод. Мало је издавачких кућа у чијој је преводној производији уочљив јасан критеријум избора дела за објављивање, још мање оних код којих је тај критеријум заснован на уметничким и осталим квалитетима одабраних дела. Крећући се линијом мањег отпора, с комерцијалним потенцијалом књиге као доминантним критеријумом, издавачи се углавном ослањају на иностране листе најпродаванијих књига, на којима су истински вредна остварења по правилу у мањини. На тај начин код српских читалаца ствара се погрешна слика о појединим националним књижевностима; конкретније, на основу узорка који му нуде домаћи издавачи, овдашњи читалац може да закључи најпре то да у светској књижевности доминира англосаксонска литература (што, истини за вољу, и није погрешан закључак – бар када је реч о квантитету), а онда и то да у тој литератури главни ток чине љубавно-породичне мелодраме, псеудоисторијске (и псеудолитерарне) хронике, као и романсирани уџбеници за лако остваривање менталне и емотивне равнотеже. У таквом обиљу комерцијалне литературе, често остану непримећена и истински вредна дела.

Немаран је и однос према преводима и преводиоцима. Такав однос добрим делом проистиче управо из описаног недостатка критеријума у избору књига за превод. Окренути углавном „лакшој“ литератури, издавачи су склони уверењу да такве текстове може да преводе било ко – а од таквог става брзо се стиже до заклучка да било ко може да преведе било коју књигу. Немали број издавача посматра превођење тек као један у низу занатских, рутинских корака у производњи књиге, те им је отуда важније да ангажују преводиоце који раде брзо и за минимални хонорар, него оне код којих је у првом плану квалитет превода. Порједни издавачи чак с поносом истичу да за њих с успехом (бар према њиховим критеријумима) преводе припадници различитих професија, међу којима се тек покаткад нађу и дипломирани филологи. Проблематичан учинак таких преводилаца често се поправља пресавесним лекторским радом, из кога проистичу гомиле књига исписаних истим стерилним језиком, попутно лишеним било каквих

стилских обележја.

Најочитија последица оваквог односа издавача према превођењу огледа се у уноштву лоших превода који доспевају у руке читалаца. Преводи, наравно, могу бити лоши на различите начине – али за потребе овог извештаја одиста није неопходно правити категоризацију лоших превода. Довољно је истаћи њихов учинак, знатно погубнији но што се обично претпоставља. Дугачак је списак дела чијој је рецепцији у српској култури лошим преводима нанета непоправљива штета, управо због тога што издавачи и преводиоци недопустиво често нису свесни одговорности која проистиче из чињенице да је за већину читалаца превод једини медијум на основу кога стичу слику не само о делу и аутору, већ и о националној књижевности и култури којој дело и аутор припадају.

Решавање проблема у области преводилаштва требало би да почне управо од свести о тој врсти одговорности, која би морала да има позитивног утицаја на све етапе и аспекте преводилачког и издавачког рада у тој области. Навешћемо неке од могућих праваца тог утицаја.

1) Избор књига за превођење са страних језика, посебно када је реч о белетристици, морао би да буде утемељен првенствено на критеријумима литературне вредности. Тиме не мора нужно да буде осуђењена оправдана амбиција издавача да објављују дела која имају комерцијални потенцијал. Пракса појединих издавачких кућа показује да је уз бриљиву уредничку селекцију сасвим могуће објављивати дела неспорне књижевне вредности и за њих проналазити или, још боље, стварати читалачку публику. Рад уредника, надаље, морао би да буде видљив и у профилисању појединих едиција; јер, у издавачким програмима наших издавача категорија преведене литературе ретко је према врсти објављених дела подељена на засебне едиције, а таква би подела у обиљу преведених књига читаоцима знатно олакшала сналажење.

2) За озбиљну и вредну литературу потребни су исти такви преводиоци. Таквих код нас има и више но што би се на први поглед могло помислити, али је њихов рад релативизован штетним деловањем оних који себе неоправдано сматрају преводиоцима. Диплома одговарајућег факултета, наравно, није доказ да неко може да се бави превођењем – као што не мора да буде ни предуслов: има примера одличних преводилаца с нефилолошким образовним профилом, и још више оних које диплома Филолошког факултета није оспособила за превођење. Но како се од нечега мора почети, ваљало би препоручити издавачима да за превођење ипак настоје да ангажују преводиоце са

Први покушај, 1890.

образовним референцама које их за тај рад препоручују: преводиоцима који потичу из других струка тиме неће бити ускраћено право да се баве превођењем, али ће своју способност морати да докажу нешто озбиљнијом стручном провером, преводом чији би квалитет требало да провере компетентни преводиоци. Таква би провера, уосталом требало да буде обавезна пракса при сваком ангажовању новог преводиоца: узорак од двадесетак страница текста (наравно, управо из оне књиге за коју би преводилац требало да буде ангажован), најчешће је сасвим довољан да се на њему установи компетентност потенцијалног преводиоца. Овим једноставним поступком могу се избеги многи неспоразуми између издавача и преводиоца, преводиоца и књиге, књиге и читалаца. У таквој провери квалитета преводилачког рада, значајну улогу могла би да одиграју и поједина струковна удружења, пре свих Удружење књижевних преводилаца Србије – у том смислу, свакако би ваљало размислити о конкретним начинима провере квалитета рада преводилаца–почетника.

3) Однос издавача према преводиоцима, уопштено посматрано, такође не делује позитивно на квалитет превода. Издавачи се, речено је, радо одлучују за преводиоце који су – када је реч о хонорару и роковима – спремни да раде под било којим условима, тек да би нешто радили. На тај начин бивају оштећени преводиоци који непристајањем на понижавајуће услове чувaju какво–такво достојанство ове потцењене професије, а заједно с њима и читаоци, који уместо квалитетних добијају сумњиве, неретко и увредљиво лоше преводе. Овај проблем могао би се макар делимично отклонити увођењем стандардног преводилачког хонорара. (Удружење преводилаца, истина, покушало је тако нешто, али за сада без великог успеха.) Проблем нелојалне конкуренције коју стварају некомпетентни преводиоци могуће је решити само приснијом сарадњом између издавача и Удружења преводилаца, која ће бити

истински остварљива тек уз знатно појачану свест издавача о значају квалитетног превода.

4) Преводилачки рад у великом броју случајева додатно се обезвређује непостојањем било какве комуникације преводиоца са лектором и уредником (тамо где они уопште постоје). Лектора има свакојаких: многи од њих склони су доказивању сопственог ауторитета количином интервенција у преводима. Те се интервенције, при том, пречесто темеље на краткој примени језичких норми које, познато је, у књижевним текстовима не морају увек имати снагу и ауторитет закона. Састанци лектора и преводилаца, на којима би ови други имали прилику да објасне и одбране нека своја решења, код нас нису уобичајена пракса: после лектуре текст бива (или не бива) враћен преводиоцу да би унео измене – без права жалбе. Прекомерна савесност лектора нарочито је уочљива у раду издавачких кућа које се поносе масовношћу своје производије: њихове преведене књиге одликују се језиком чијој се коректности не могу ставити озбиљније замерке – изузев једне, суштинске: преводи веома различитих писаца, „испеглани“ до једнодимензијалности, звуче недопустиво слично. Тако уместо уметничких дела која би понајпре требало да се разликују управо по својим стилским особеностима, добијамо униформисане и безличне препричане књиге. Требало би, дакле, да се преводиоцу омогући увид у то шта се догађа с његовим преводом све до одласка у штампу, пре свега посредством присне сарадње с лекторима, коректорима и уредницима.

У овој анализи указано је само на неке од основних проблема у области издавања преведене литературе, уз назнаке могућих видова њиховог отклањања. Кључни предуслов за почетак рада на томе, међутим, огледа се пре свега у спремности издавача да поменуте проблеме сагледају као истински озбиљне, и да се посвете њиховом решавању.

Миле Грозданић

ОПРЕМА КЊИГЕ

Ликовна и техничка култура производње књиге у Републици Србији

У колико се издаваштво дефинише као креативна професија, графички дизајн требало би да има веома значајну улогу. Књигу као ауторско дело, поред литерарних и научних вредности којима примарно располаже, морамо посматрати и као уметничко дело. У поређењу са издањима професионалних издавача земља из непосредног окружења (Хрватска, Бугарска, а нарочито Словенија) Србија у овој области много заостаје. Уметничке и технолошке недостатке, све видљивије појавом великог броја непрофесионалних издавача, можемо сагледати у контакту са књигом у књижарама, на сајмовима и, што је најважније, у библиотекама.

Онима који се баве издаваштвом можемо и морамо указати на бројне недостатке у ликовном и графичком обликовању једне књиге или едиција (библиотека). Материјализација рукописа и илустрованог материјала у највећој мери зависи од нивоа знања уређивачког тима одговарајуће издавачке куће, пре свега од уредника књиге (едиције), ликовног уметника и технолошких услова у полиграфији. На сам изглед књиге утичу разни чиниоци: оте-

жано запошљавање и слаба подршка стручног усавршавања даровитих школованих уметника-дизајнера, низак ниво уређивачке политике и ликовне културе, неконтролисано (или контролисано) ослањање на операторски рад на рачунарима, скоро неприметна улога маркетинга, погрешан и површан приступ медија књизи, а посебно њеном ликовно-графичком изгледу и квалитету штампе итд.

Нагомилани и сложени проблеми у издавачкој делатности, као и улога коју књига у друштву има, захтевају јасну интервенцију државе – Министарства културе и просвете, пре свега у пружању подршке професионалним издавачима који су од значаја за српску културу.

Стање и проблеми у области ликовно-графичке опреме књиге условљени су новим технологијама реализације књиге и савременијим и свеобухватнијим образовањем у области дизајна. Иновативност у овој области требало би да буде основ за развој креација, које се базирају на естетском и функционалном фактору књиге. Књига као тродимензионални облик, код нас није на нивоу расположивих савремених техничких могућности. Недостаци су и креа-

тивни (стваралачки) и технолошки. Ти недостаци се уочавају још у пред производњи у издавачким кућама (непознавање индустријских материјала неопходних за материјализацију књиге, несолидно припремљен рукопис, непрофесионално обрађен илустративни материјал, неинвентивно одабрани фонтови и др.). И у основној производњи примећују се недостаци, иако су графички уређаји на којима се врши штампање на највишем техничком нивоу. У фази дораде нестручно се формира књижни блок (лоше савијени табаци, непримерено шивење књижног блока, обрада спољних делова књиге најчешће је технолошки неисправна итд.).

Професионалном анализом одштампане књиге може се установити да ли ликовни уметник-дизајнер има или нема адекватну сарадњу са уредником издања. Резултат добре или лоше материјализације, из стручног угла посматрано, успех, ако га има, углавном је случајан. Такође се примећује да ликовно обликовано дело, својим квалитетом и инвентивношћу не прати и не унапређује комуникативност садржаја књиге. Савремени „дизајнери“ који се баве обликовањем књига праве „дизајн ради дизајна“, а мање да то буде ликовно остварење у превасходној функцији основне идеје дела које се издаје.

Недостаци у образовном систему на високообразовним институцијама пре свега, а додајмо и у производњи, покрећу и питање како ће се у Србији у даљем току одвијати производња књига – од рукописа до коначног производа. Приметно је и то да готово ниједна издавачка кућа нема стручну контролу над процесом штампе.

Имајући у виду изнесене чињенице може се закључити да су књиге, брошуре и друге публикације у Србији, укупно гледајући њихов ликовно-графички изглед, на веома ниском стваралачком и технолошком нивоу, без професионалне свести и одговорности о последицама таквог стања по саму културу и образовање младих генерација. .

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ПРОФЕСИЈУ И КОЛИКО СЕ ОВИМ ПОСЛОМ БАВЕ И ОНИ КОЈИ НИСУ КВАЛИФИКОВАНИ

Суштински део овог питања односи се на ниво ликовног и графичко-технолошког образовања у Србији. Недостаци су видљиви нарочито код новооснованих приватних факултета са још увек неуходаном наставом и са неадекватним планом и програмом. Последице нестручности видљиве су све више и у основној производњи. Да би се овај програм издигао на виши ниво образовања, потребно је кориговати наставне планове (ако их институције и имају) и прилагодити их новим условима рада у полиграфији. Познато је да у досадашњим плановима и програмима рада ликовних и применењених уметности као и на новооснованим факултетима дизајна нема носећих технолошких предмета везаних за ликовно стваралаштво, што указује на проблем да је немогуће стручно овладати књигом без основних познавања припреме производње у издавачкој делатности и технологије реализације у основној производњи.

Оно што је највидљивије у полиграфији јесте инсистирање на операторском делу после у готово свакој издавачко-штампарској кући. Оператор, без ликовне културе, постаје обликовац књиге потискујући ликовног ствараоца. У српском издаваштву зато доминирају:

- непознавање процеса рада у припреми производње,
- непознавање технолошких материјала неопходних за реализацију,
- непознавање самог процеса штампе,
- непознавање графичких правила код обликовања књига,
- необавештеност о највећим дometима опреме књиге у свету и др.

Нови начин рада у полиграфији, коме треба да се прилагоди и издавачка делатност, условљава додатно ликовно и технолошко познавање материјализације било ког графичког производа, а поготово најкомплекснијег – књиге.

Познато је да на бројним образовним институцијама – традиционалним и новооснованим – наставу изводе или импровизују приучени наставници, са нешто мало знања из области ликовног стваралаштва и све моћније компјутерске технологије. Многи од њих се нису стваралачки дооказали у струци нити на предмету који предају. Новоосновани факултети дизајна (има их више под разним називима) нису прилагодили степен образовања називу институције, па тиме доводе у питање валидност дипломе као документа о стручној оспособљености.

Упркос оваквом стању у области дизајна књиге, треба нагласити да на факултетима и школама за ликовне и примене уметности постоје одсеки за графичку опрему књиге, те би Министарство културе Републике Србије требало да инсистира (преко својих комисија за подршку издаваштву) да ти уметници – графичари неизоставно буду ангажовани у издавачким кућама.

Уколико Министарство културе стварно жели да ликовну културу књиге доведе на видан стваралачки ниво мора планисти укидати простор импровизације и аматерског обликовања књиге и захтевати да у вођењу и разрешавању таквих послова учествују школовани и афирмисани ликовни уметници и дизајнери.

На основу описаног стања и проблема препоручује се да Министарство културе и Министарство просвете успоставе међусекторску сарадњу у отклањању уочених недостатака:

- у процесу доношења наставних планова и програма за образовање стручњака у производњи и ликовно-графичкој опреми књиге,
- утврђивању критеријума и стандарда за процену квалитета одштампане књиге,
- подизању свести ученика у основној и средњој школи о „култури књиге“ као производа и култури служења књигом

ПРЕДЛОГ КРИТЕРИЈУМА ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ СТАНДАРДА У ИЗДАВАШТВУ:

- Јасна уређивачка концепција издавачке куће
- Профилисане едиције (библиотеке)
- Ангажман професионалног ликовног уметника – дизајнера
- Сарадња са штампаријом која поседује оптималну опрему
- Испуњавање свих услова за реализацију књиге.

Женидба цара Душана, 1900.

Марко Крсимић

АНАТОМИЈА СРАМОТЕ

Уобичајена пракса мантрања Министарства културе, како је нам стање у култури све боље, и како се пошто враћамо на културну мапу Европе уверила ме је да је у Србији могуће и оно што је немогуће. То би, дакако, била савршена премиса за литературу, али пошто културна стратегија није литература већ озбиљан и одговоран посао, остаје ми да се запитам: ако је Србија лидер у региону (а убисмо се да докажемо да је тако!), зашто нам је култура политика на тако ниском нивоу?

Па, људи моји, зато што је немамо!

Тачније, немају је они који би требало да је имају!

Ако чланица Министарства културе мисле да су баснословно скупи филмски пројекти, позоришта у којима је управникање део тренутне политичке парадигме, вишегодишња рестаурација Народне библиотеке и Народног музеја којој се крај не да ни наслутити и трајаво представљање писаца на сајмовима књига без икаквог ефекта „четири стуба“ наше културне политике, онда би то требало и јавно рећи да већ једном знамо на чему смо. Да нам се јасно каже да ће српска књижевност, иако највitalнија културна делатност, платити највећи цех транзиције. И да, онда, мирне душе распуштимо сва уредништва часописа, писце пошаљемо на преквалификацију на Биро рада и ставимо катанац на умртвљена и маргинализована књижевна друштва.

Наравно, прозвана страна ће по добром обичају ћутати и радити по старом. Ту су већ познати и устаљени механизми; за ову прилику, навешћу један. У нормалним земљама постоји ред који налаже да се резултати различитих конкурса постави на сајт грађанству на увид. Ако одете, на пример, на сајт Министарства културе нећете моћи да нађете резултати конкурса за доношење средстава књижевним часописима. Да не буде забуне, једно време их је било, али их сада нећете наћи. Намеће се питање зашто тих резултата нема? Знајући да је метод упоређивања најсугурнији пут до истине, потенцијални одговор сам пронашао у комшију, на сајту Министарства културе Републике Хрватске да видим како то они раде; можда је и тамо иста ситуација, па да ми одмах лакне.

Али, авај! Ево, већ неколико дана покушавам да израчунам колико хrvatsки писци добијају више новаца од срpsких. Код седмог пута сам одустао; истина је толико поражавајућа за лидера у региону и наше Министарство да је ни овај папир не може истрпети. Аха, значи, зато резултата нема, срамота их је! А зашто би их било срамота?

Кренућу редом.

Пре свега, хрватско Министарство се показало као озбиљна и одговорна институција која свој културни програм планира унапред. Министарство је већ одредило буџет за финансирање књижевних часописа, књижевних манифесација и књижевних стипендија за писце за 2010. годину. И резултати конкурса и даље стоје.

За часописе је одобрено 5.955.000. куна. Узимам дигитрон и претварам у евре (72 куна је 10 евра) 870.000.евра. Понављам 870.000. евра! То у динарима дође 82.650.000. динара. Погледам у српски списак ставки за 2009. годину (дао ми га је на увид уредник једног угледног београдског часописа који га је, хвала Богу, скинуо са сајта на време) – часописи 7.000.000. динара или 74.000.евра. Не верујем својим очима, али верујем цифрама и дигитрону.

Поређења ради, по ставкама поражавајућих 300.000. динара добили су *Повеља*, *Београдски књижевни часопис*, *Источник*, *Књижевне новине*, *Књижевни лист*, *Кораци*, *Градина*, нешто више је добио *Књижевни мајазин* са 400.000. динара (4200 евра). Хрвати су, рецимо, за *Књижевну републику* (пандам *Књижевном мајазину*) дали 180.000 куна, тј. 25.000. евра. Колико је то пута више, питам се непрестано. Наша *Поезија* није добила ни динара, док су Хрвати за *Поезију* издвојили 80.000. куна (11.000. евра) или 1.098.000 динара.

Идем даље. Хрвати су за књижевне манифестације издвојили 82.573.500. куна = 360.000. евра. То изађе ни мање ни више него 34.050.000. динара, што је скоро десет пута више од нашег Министарства које је издвојило 4.000.000. динара (42.000.евра)! Овим подацима би требало додати и неиспуњене обавезе Министарства према овогодишњим добитницима књижевних награда; значи, Дејан Стојковић, Александар Гаталица и Радмила Лазић су оправдано дизали прашину по медијима.

И треба.

За крај сам оставио најбоље. Праву посластицу. Срећни су писци којима држава излази у сусрет, омогућавајући им да у миру и стваралачкој доколици раде на својим делима (слободно време је основни предуслов за писање), и тиме доприносе култури и промоцији земље и кроз књижевност. Да Хrvatska заиста ради на томе, показује и попис добитника државних стипендије за писце за 2010. годину објављен 10.12.2009. Зар је могуће да и то имају, питам се, а притисак ми скаче на 150! Укупан буџет износи 798.000. куна што дође 112.000.

евра (10.500.000. динара) који се дели на 35 аутора (писаца, песника, есејиста, књижевних историчара). Писци добијају шестомесечне (42.000. куна = 6.000. евра) или тромесечне (21.000. куна = 3.000. евра) стипендије, значи, 1.000. евра. месечно. Словенци су питање стипендија и дотљација решили на следећи начин: њихова Влада је купила станове по најважнијим културним метрополима (Берлин, Париз, Њујорк) у којима бораве писци и песнике. Ем си у контакту са савременим тенденцијама на лицу места, ем пишеш на миру.

Овакво стање ствари је шамар нашем Министарству културе. Пардон, Министарствима културе, јер ваља признати да је ово само врхунац десетогодишњег понижавања културе, које траје још од 5. октобра. Испада да је вредност српске књижевности у првој деценији 21. века на нивоу буџета којег издваја држава. У преводу, статистичка грешка. А то је, зашто не рећи, десети део најпросечнијег буџета најпросечнијег филма који се реализује у току једне године. Да се разумемо, немам ништа против јачања и развоја српске кинематографије, напротив; али нећемо ваљда дозволити да писци табанају у месту још коју годину, чекајући министра из својих редова. Јер, у Србији је очигледно такав обичај и ред. И док год буде тако, док год појединачни интереси буду испред интереса културе, нема нама Европе.

Остаћемо заглављени у Страдији.

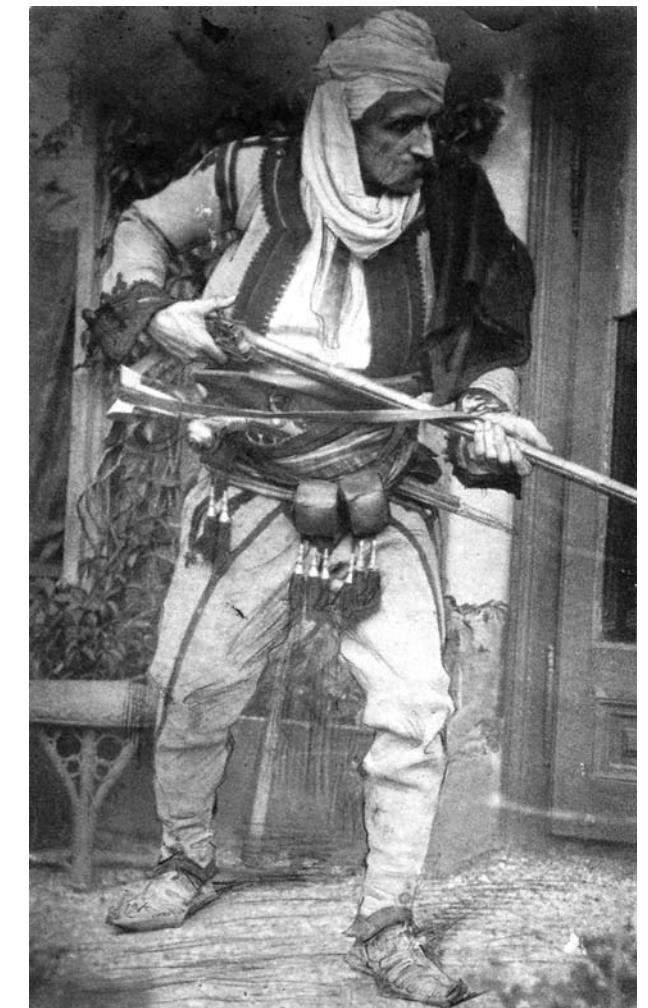
Домановићевој или Басариној, свеједно је.

Дакако, одговорност за анестезирано и аларматно стање у српској књижевности, у једном делу, мора преузети и сама књижевност. Шта, на пример, раде књижевна друштва? Осим што препричавају ко је кога и због чега објавио и умножавају чланство. Наравно, нисмо више у титоистичкој и милошевићевској Србији, па да живимо у уверењу да књижевна друштва имају, како се то тада називало, „друштвени значај“. То је прошлост. Али, друштва морају пронаћи нове моделе деловања, ако желе да њихово постојање има некаквог смисла и утицаја.

Кажем, ако.

Ако хрватска књижевност има снаге да пресече Гордијев чвор и на кључна уредничка места постави младе људе, не видим зашто је то проблем у Србији. На пример, Матица Хrvatska је за свој часопис *Višenac* (пандам *Лејбопису Машице српске*) поставила Луку Шупута који има 29 година! И који ће распологати буџетом од 600.000. куна или 85.000. евра годишње!

Ако већ у финансијском смислу зависимо од Мини-

Модел за композицију *Арбанас у заседи*, фотографија

старства, у организационом сигурно не. Зар се нови дух српске књижевности није успостављао кроз часописе и издавачке куће; сетите се, *Дела*, *Савременика*, *Књижевне речи*, *Књижевних новина*, *Нолића*, *Просвете*, *Бија*, *Рага*, да не набрајам даље. Ко су били људи који су унели тај дух? Били су млади и пуни елана, са жељом да ураде нешто добро за српску литературу. А неко им је морао дати шансу. Јер, такав је, ваљда, ред.

А како ствари данас стоје, довољно је погледати у импресуме.

Предраг Чудић

КАКО ОТПУТОВАТИ У НИКАРАГВУ

Данас и овде осећате горку иронију овог сасвим теодријског питања, кажем и наглашавам, и данас и овде и у било ком времену и на било ком месту то делује као лоша, неспретна шала. Како отпутовати у Никарагву?! Данило Киш мајстор великих и необичних, неочекиваних метафора у својој телемахији, у временима свим очајним, трагичној одисеји Едуарда Сама претпоставља покушај стварања светој иписма свих путева и свих путовања између неба и земље. Допуњено и проширено издање *Реда вожње аутобуској, бродској, железничкој и авионарској саобраћаји* тако постаје метафора књиге над књигама, нове Библије која повезивање светова види као племенито лудило вечитог витеза од Манче. Напор отмености и племенитости једног великог занесењака који средњоевропски културни простора види као стециште и исходиште свих путева одакле и Никарагва није крај света. Тако никад завршени *Ред вожње...* постаје метафора не само краха једног племенитог сна већ и метафора једне универзалне, свеобухватне енциклопедије која почиње најтравијалнијим списком станица и стајалишта, веза и укрштања, најчиновничким пописом свих података без икаквих примисли поетичности, а претвора се у универзалну књигу над књигама. А шта се заправо догађа у том истом свету о чијој племенитој повезаности сања Едуард Сам? Он, маг вечног сна човековог – *путоваји значи живеши*, путује бежећи, бежи путујући како би спасао себе и породицу, како би преживео, путује од немила до недрага испред прогонитеља као слепи путник на слепом колосеку историје која не зна за милост.

Парсифал, 1920-1926

У једном свом раном поетском запису из 1955, Киш каже:

Биографија

*Дивна је йијаница био Едуард Кон.
Имао је наочаре од сјајних иризама и кроз њих је трговао
свијест
као кроз дују.
...*

*Ветар му је развејао ћео кроз витки димњак
кремајоријума, високо, високо..
све до дује.*

Тако се овај сан о савршеним путовањима, ово никад остварено допуњено и проширено издање *Реда вожње*, завршило између неба и земље. Путовање Кишовог Одисеја завршило се као класична трагедија на слепом колосеку.

И сам аутор ових редака становао је преко пута слепих колосека, отац му је, такође, будући железничар, био упућен у тајне идеалног реда вожње на крилима гвозденог точка.

Ипак тај гвоздени точак са два сасвим скромна крилца, још у детињству деловоа ми је нестварним, парадоксалним симболом оног што је требало да представља лет.

20. септембар 2009.
Преко пута Главне железничке станице ▲

Мирослав Тимошићевић

КО ЈЕ ПАЈА ЈОВАНОВИЋ

„Ко је Паја Јовановић?“ јесте очекивано питање приликом представљања уметника чија се стопедесетогодишњица рођења јубиларно представља. Пруженги одговор припада домену културе сећања и изградње културног идентитета средине која обележава јубилеј. Терористичари свих феномена непрестано подсећају да у позадини појмова колективно сећање и колективна култура увек постоји појединачни који сам за себе уобличава њихово значење. Има много одговора на питање: „Ко је Паја Јовановић?“, у основи онолико колико се пута оно постави, јер ни исти појединачни не одговара увек истоветно на постављено питање. Смисао модерно схваћене изложбе посвећене слављенику, једном од најугледнијих српских сликара и најмлађих академика, није да пружи коначан одговор. Њен задатак се састоји превасходно у томе да омогући постављање питања, препуштајући сваком од посетилаца трагање за властитим одговором. Исто питање постављале су претходне генерације, а постављаће га и оне које долазе после нас. Добијени одговори неминовно су увек различити, јер сви су деца свог времена, у коме по природи стеченог образовања формирају властиту визуелну културу и, самим тим, различите могућности и потреба за комуницирањем са уметношћу.

Начин постављања питања ни сам није истоветан, јер он има нову и другачију структуру. Наше схватање постављеног питања почива на свести да између уметника и публике постоји дело. Оно је у материјалном смислу једина поуздана датост, мада је и она само привидно уздигнута изван условљености времена. Уметниково дело није производ универзалних и непроменљивих законитости уметничког стварања, како је некада учила идеалистичка естетика. Уметник ствара у свом времену, чиме је и његово дело условљено, на исти начин на који је условљен и он сам. У том смислу суштина одговора на питање „Ко је Паја Јовановић?“, може се свести на реченицу: „Паја Јовановић је познати српски уметник, академски сликар који је живео и радио током друге половине XIX и прве половине XX века.“ Овај одговор, кратак и једноставан колико и питање, заснован је на низу друштвених конвенција. Оне су постојале у Јовановићево време, као и данас, мада им се основно значење непосредно мењало, што у многоме отежава разумевање уметности ранијих епоха.

(Уводни део из текста „Ко је Паја Јовановић“ из каталога за изложбу у Галерији САНУ) ▲

Паја Јовановић, 1954.

ДЕВЕТА ИЗБОРНА СКУПШТИНА СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ДРУШТВА

„Када погледам прошлогодишњи извештај, намењен редовној Скупштина, испада да су све кључне ствари, од којих је зависио пре свега институционални, сталешки, положај СКД-а надомак решења, те да ће нам у 2010. години цветати, ако не европске, а оно барем домаће руже. Међутим, свако ко познаје тромост наше администрације, степен и ритам примењивања мноштва закона донетих у неколико последњих година, зна да није тако, те да ћемо се и у наредној години по инерцији сусретати са низом старих проблема, а судећи по актуелној политичкој и економској ситуацији у земљи, и са још дужим низом проблема. Као што је познато донет је дugo очекивани Закон о

Предложио бих да се уведу стипендије за преводиоце са српског на веће европске језике и боравак стипендијиста у Србији у трајању од шест месеци до годину дана. Можемо заједнички да размислимо како да се дође до најбоље решења кад је у питању финансирање стипендијиста.

Ото Хорват

(...) уместо решавања еснафских питања – политичански шићарење и квазигелошка лобирања су постали наши „приоритети“... А кад смо се оснивали свима су била пунажа изземних, животних појмова који су значили, прве свеће, борбу за доспјавањствену стискајељску езистенцију!

Моја првојамска Јарола љаси: Боље бити гивља хорда него „демократско-трајањска“ (sic!) компанија УКС!

Зоран Ђирић

Среман сам да се антажујем на евентуалном раду у Управи, на евентуалним издавачким пројектима и мислим да би будуће председник (председница) и чланови Управе морали бити више и чешће у јавности и бранићи своје ставове према Министарству културе и београдским институцијама културе.

Видосав Стевановић

Поновила бих свој предлог који смо Бисерка Рајчић и ја изнели на претходној Скупштини СКД: да се оснује Фонд за социјално утвржене писце, по моделу Польске и Аустрије или, так, неком другом бољем моделу.

Марија Кнежевић

култури, али његова делимична примена започеће тек у марту 2010. године, мада је ни тада нећемо нарочито осетити, јер пре адекватне примене овог закона у пракси, потребно је донети још 12 подзаконских аката који ће бити саставни део Закона о култури. Из овог следида ће наредна година за уметничка удружења у целини бити двоструко транзициона, ако се тако може рећи, те да ће приоритет нове управе нужно бити континуирана битка за сваки битан члан ових подзаконских аката, ако се жели обезбедити законски уређена будућност за постојање и ефикасан рад СКД-а“ – истакла је Љиљана Шоп, председница Управног одбора СКД-а, у свом уводном излагању пред око седамдесет делегата, гостију и представника медија на Деветој, изборној скупштини Српског књижевног друштва која је уместо у децембру 2009. године, одлуком Управног одбора померена за 20 јануар 2010. године.

Пред сам почетак рада скупштине одата је пошта преминулим члановима СКД-а, књижевницима Милораду Павићу и Вујици Решин Туцићу.

Љиљана Шоп се осврнула и на најбитније питање СКД-а – статут друштва. Имеђу осталог она је рекла: „Стицање статуса репрезентативног удружења оведено је до своје завршнице, али због врло еластичних временских рокова институција државе(...) јер је култура не последња, него непостојећа упа на свирали, мораће се причекати“. Позната је, и то је већ опште место у причи нашег друштва, једна врста евидентног немара државних органа и институција, или можда нечег другог, кад је реч о признавању репрезентативног татуса. У том смислу и статус СКД-а унутар зграде у Француској 7, такође је на „листи чекања“. У међувремену УКС је уложило жалбу на првостепену пресуду.

Што се финансирања основних делатности и програма СКД тиче, Љиљана Шоп је нагласила: „У тој сferи се испољио суноврат, потпуно необјашњив светобојашњавајућом шифром светске економске кризе, јер онај ко није био део света не може бити ни део светских токова, било они узлазни или силазни.“

Са становишта улагања у културу у целини, а посебно у књижевност чији је сегмент СКД, ми смо доживели културоцид о којем се овде само чаврља и говорка у кулоарима и по медијима. Масакр часописне продукције који је погодио и Књижевни мајазин напротив би могао да мобилише све нас, принципијелно и културолошки у одбрану интелектуалног односно

стваралачког инегритета“. Као одлазећа председница Љиљана Шоп се захвалила члановима Управе и Канцеларији СКД-а, истичући укупан напор друштва да се сваки члан у њему осећа као у свом природном амбијенту, без обзира на генерацијске и поетичке разлике. Начело добrog стваралашта јесте оно је што треба кохезионо да спаја све чланове СКД-а, унапре разлика којих свакако има, а које су понекад и пожељне, под условом да подстичу и детерминирају стваралачки процес.

Скупштина је предочен сет извештаја везаних не само за финансијско пословање друштва за 2009. годину, као и „Књижевног магазина“, извештај Надзорног одбора, извештај о раду Управног одбора, Међународне књижевне колоније „Чортановци-2009“, Комисије за социјална и статутарна питања самосталних уметника, извештај о трибинским програмима (четири програма: Клуб СКД у КЦБ, Књига плус, Књига пулс и Антиратна књижевност) на којима је учествовало преко 100 писаца, извештај жирија за награду „Биљана Јовановић“ за 2008. годину (на конкурс је стигло више од 60 ауторских дела, награда је додељена Јелени Ленголд), Комисије за пријем нових чланова (конкурисало је 40 кандидата, а примљено је 14 аутора).

Скупштина је упозната и са апликацијама које је Српско књижевно друштво поднело као део свог програма у култури Републике Србије и града Београда. На конкурс Министарства културе за 2010 годину пријављено је 7 пројеката, а на конкурс Градског секретаријата за културу 5 пројеката. Друштво се пријавило и на конкурс Министарства за дијаспору са

Жири за најраду „Биљана Јовановић“ за дело објављено у 2009. години донео је одлуку да најраду равнотправно поделе, Слободан Тишма за прозно дело Quattro stagione и Милена Марковић за јесничку збирку Птичје око на тараби. Најрада се састојију од Повеље и новчаног износа.

програмом за представљање савремене српске књижевности у иностраним градовима који имају наглашену заступљеност српске етничке целине као што су Беч, Трст, Москва, Париз и др.

У складу са новим Законом о култури, а односи се на део који се тиче статутарних одредаба уметничких удружења, Скупштина је обавештена да је Управни одбор СКД-а, уз помоћ стручног, правног лица за ту област, ускладило свој Статут са новим Законом о култури.

У дискусији је учествовало више чланова друштва. Истакнуто је да се операционализује стварање Фонда солидарности, Књижевне задруге Српског књижевног друштва, предложено је увођење чланарине и израда чланских карата. Такође, предложено је да друштво учествује у расправи око копиративних права.

Скупштина је прихватила амандман о смањењу броја чланова Управног одбора на седам чланова. Но ви управни одбор ће ове измене унети у текст Статута друштва.

У другом делу Скупштине обаљено је гласање за предложене чланове новог Управног одбора, председника Скупштине, за чланове Надзорног одбора и чланове Комисије за пријем нових чланова.

Скупштини су се обратили, Милан Влајчић који је прочитао свој рад „Квадратура круга“, и Васа Павковић који се у свом тексту позабавио хаотичним стањем у култури.

У нови Управни одбор СКД-а изабрани су: Милован Марчетић (председник УО), Јелена Ленголд и Мирко Демић (потпредседници), Александар Гаталића, Живорад Недељковић, Срђан В. Тешин и Никола Вујићић, чланови. Председник Скупштине СКД-а у новом мандату биће Васа Павковић.

Новопримљени чланови СКД-а су: Милисав Савић, Гордана Куић, Дејан Михајловић, Јасмина Топић, Саша Обрадовић, Боривоје Адашевић, Александар Новаковић, Милен Алимпијевић, Драган Бошковић, Срђан Вучинић и Владимира Кецмановић.

Приредио Душко Новаковић

ИЗВЕШТАЈ

У 2009. години било је планирано излажење 10 бројева „Књижевног магазина“, од којих 2 двоброја (јануар–фебруар; јул–август). Редовни бројеви требали су бити штампани на 56 а двоброји на 64 стране, по потреби на 72 стране.

Од Министарства културе тражено је 2. 520.000,00 динара.

Од Министарства културе добијено је за 2009. годину 400.000,00 динара.

У 2009. години штампано је 5 бројева „Књижевног магазина“ формата 21, 5 ц 28, 5, папир 80. гр. офсет црно бело, корице 115 гр. кунсдрук, колор.

Уредништво „Књижевног магазина“ имало је намеру да у 2009. години, према добрим странама традиције и у складу са ситуацијом у којој се нашла не само књижевна периодика, штампа јубиларни, стоти, број. За једну земљу, опхрвени вадесетогодишњим тражењем изласка из тунела и деценјским транзиционим околностима, девет година непрекидног, месечног излажења и штампање таквог броја представљало би малу свечаност којом се не би постиделе и веће културе.

Уредништво је, у том броју, имало намеру не да слави, него да направи малу ретроспективу наших књижевних домета и објави оно што за Српско књижевно друштво и његове чланове представља пример најлепших и највиших захтева који се постављају пред савремену српску поезију и прозу, есејистику, и друге жанрове. У развојном току наше књижевности, такви захтеви се све теже остварују, али истовремено све више цене. Било је планирано штампање сто страна, уз посебан прилог – библиографија часописа од првог до стотог броја. То се, на жалост, није догодило. Зашто?

Већ половином године, након одлуке комисије Министарства културе да драстично умањи средства намањена свим часописима, те да за читаву 2009. годину, буџет „Књижевног магазина“ буде сведен на 400.000 динара било је, сваком ко се бави књижевним послом, јасно да је периодика згаснула те да ће и наш часопис захрамати: за читаву годину, у којој је планирано излажење десет бројева, од којих два двоброја, штампано је пет: три двоброја и два троброја. Примера ради, у првој години појављивања, 2001. године, за само шест месеци, од јула до децембра, штампано је шест бројева од којих један двоброј; да не спомињемо да су средства којима је тада располагано била три пута већа од данашњих.

Додајемо још један пример. Добијена средства од Министарства културе за протекле три године износила су:

за 2007. годину, 2.100.000,00 динара,
за 2008. годину, 1.450.000,00 динара,
за 2009. годину, 400.000,00 динара.

Палман Теујоникус, око 1898.

За сво то време није дошло до промена у квалитету садржаја, или штампе. Та, несразмерна чињеница, рапидно опаљања средстава намењених „Књижевном магазину“, дозваљава минимум коментара.

Несумњиво је да је престала свака потреба подршици постојања „заштићених“, који не морају да се доказују кроз квалитет, као и потреба за стицањем статуса „једном заувек“, без изнова потврђиваних вредности. Ту нема дилеме. Слајжемо се и са мишљењем да средства у култури не могу бити никоме „једном дата“, већ да се морају заслужити квалитетном продукцијом. Али, не можемо се сложити са чудним критеријумима рангирања и оцене књижевних часописа, са расподелом средстава по принципу сваком по мало, по којој исту суму добијају они чији часопис излази сваког месеца и они који се штампају једном годишње; не можемо се сложити да су књижевни часописи роба у земљи где се на киосцима сваког јутра разгребе само бесплатне новине; не пристајемо на непостојање систематизације српских часописа по свим критеријумима: од континуитета, традиције, домета и квалитета прилога, до отворености и улоге у нашој савременој књижевности.

Слободан Зубановић